

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

МІЩЕНКО ОЛЬГА СЕРГІЇВНА

Допускається до захисту:
завідувач кафедри загального та
прикладного мовознавства і слов'янської
філології
д. філол. н., доцент
_____ Г.В. Ситар
«_____» листопада 2021 р.

**ОСОБЛИВОСТІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ АНТРОПОМОРФНОГО КОДУ
КУЛЬТУРИ В УКРАЇНСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ:
ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ**

Спеціальність 035 Філологія

Кваліфікаційна робота

Науковий керівник:
Ж. В. Краснобаєва-Чорна,
професор кафедри загального та
прикладного мовознавства і слов'янської
філології, д. філол. н, професор

(підпис)

Оцінка: _____ / _____ / _____

Голова ЕК: _____
(підпис)

Вінниця 2021

АНОТАЦІЯ

Міщенко О. С. Особливості репрезентації антропоморфного коду культури в українській фразеології: теоретико-прикладний аспект. Спеціальність 035 «Філологія», Освітня програма «Українська мова та література». Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2021.

У кваліфікаційній роботі визначено специфіку антропоморфного коду культури в українській фразеології з проєктуванням на лінгвістичну базу даних. Схарактеризовано поняття ‘фразеологічна одиниця’, ‘культурний код’, ‘антропоморфний код культури’, ‘лінгвістична база даних’. Опрацьовано модель антропоморфного коду культури в українській фразеології з опертям на ідеографічну класифікацію фразеологізмів. Укладено проєктну таблицю для лінгвістичної бази даних аналізованого коду.

Ключові слова: антропоморфний код, ідеографічна класифікація фразеологізмів, код культури, лінгвістична база даних, фразеологічна одиниця, фразеологія.

Табл. 1. Діагр. 0. Рис. 0. Бібліограф.: 88.

Mishchenko O. Peculiarities of Representation of Anthropomorphic Code of Culture in Ukrainian Phraseology: Theoretical and Applied Aspect. Specialty 035 «Philology», Program «Ukrainian Language and Literature». Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2021.

In the qualification work the specificity of anthropomorphic code of culture in Ukrainian phraseology with the design of a linguistic database is determined. The concept of «phraseological unit », «cultural code», «anthropomorphic code of culture», «linguistic database» is described. The model of anthropomorphic code of culture in Ukrainian phraseology based on ideographic classification of phraseological units was processed. The project table for the linguistic database of the analyzed code is concluded.

Keywords: anthropomorphic code, ideographic classification of phraseology, cultural code, linguistic database, phraseological unit, phraseology.

Tabl. 1. Diag. 0. Fig. 0. Bibliography: 88.

ЗМІСТ

	стор.
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	6
ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЙНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ АНТРОПОМОРФНОГО КОДУ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ	11
1.1 Кваліфікаційні ознаки фразеологічної одиниці	11
1.2 Основні напрями фразеологічних студіювань у ХХІ ст.	17
1.3 Специфіка антропоморфного коду культури у фразеології	19
1.4 Методологія дослідження антропоморфного коду культури в українській фразеології	24
Висновки до розділу 1	25
РОЗДІЛ 2. МОДЕЛЬ АНТРОПОМОРФНОГО КОДУ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ	27
2.1 Співвідношення моделі антропоморфного коду культури з ідеографічною класифікацією фразеологічних одиниць	27
2.2 Складники антропоморфного коду культури в українській фразеології	30
2.2.1 Власне-антропоморфний субкод	30
2.2.2 Антропоморфно-родинний субкод	33
2.2.3 Антропоморфно-професійний субкод	39
2.2.4 Антропоморфно-національний субкод	41
2.2.5 Антропоморфно-соціальний субкод	42
2.2.6 Антропоморфно-інтелектуальний субкод	45
2.2.7 Антропоморфно-фізіологічний субкод	47
2.2.8 Антропоморфно-сенсорний субкод	48
2.2.9 Антропоморфно-аксіологічний субкод	49
2.2.10 Антропоморфно-віковий субкод	52

Висновки до розділу 2	52
РОЗДІЛ 3. ПРОЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОЇ БАЗИ ДАНИХ АНТРОПОМОРФНОГО КОДУ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ	54
3.1. Поняття лінгвістичної бази даних	54
3.2. Інфологічний етап проєктування лінгвістичної бази даних антропоморфного коду культури в українській фразеології	56
Висновки до розділу 3	98
ВИСНОВКИ	99
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ	102
СПИСОК ДЖЕРЕЛ	110
ДОДАТКИ	111
Додаток А. Апробація роботи. Копія наукової статті «До питання про антропоморфний код культури у фразеології: кваліфікаційні та структурні ознаки»	112
Додаток Б. Апробація роботи. Копія сертифікату учасника XIV Міжнародної науково-теоретичної і навчально- прикладної конференції «Лінгвіст-програміст» (м. Вінниця, 11–12 травня 2021 р.)	122
Додаток В. Апробація роботи. Копія наукової статті «Алгоритм вивчення антропоморфного коду культури в українській фразеології: прикладний аспект»	124

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ААСК – Антропоморфно-аксіологічний субкод

АВСК – Антропоморфно-віковий субкод

АІСК – Антропоморфно-інтелектуальний субкод

АНСК – Антропоморфно-національний субкод

АПСК – Антропоморфно-професійний субкод

АРСК – Антропоморфно-родинний субкод

АСеСК – Антропоморфно-сенсорний субкод

АССК – Антропоморфно-соціальний субкод

АФСК – Антропоморфно-фізіологічний субкод

ВАСК – Власне-антропоморфний субкод

ІЗ – ідеографічний залишок

ЛБД – лінгвістична база даних

ФО – фразеологічна одиниця

ВСТУП

У науковій літературі к. XX ст. – поч. XXI ст. ключем до ідентифікації унікальних культурних особливостей, що передаються від покоління до покоління, називають ‘культурний код’. Вивчення культурних кодів є одним із основних ключів до розуміння менталітету, ціннісних орієнтацій як окремого індивіда, так і «космо-психо-логосу» будь-якого етносу [17]. У центрі проблематики кодів культури перебуває «вкладена» в коди культурна інформація про світ, закріплена в символічній формі, тобто така, що має лінгвокультурне маркування.

Проблематика культурного кодування активно опрацьовується в лінгвокультурології й етнолінгвістиці. На думку М. Ковшової [37], В. Телії [73], В. Ужченка і Д. Ужченка [77] та ін., національно-культурна інформація, закладена в мові, закодована в семантичній структурі слова, в його внутрішній формі. Саме тому культурне явище, вербалізуючись в мові, може стати національно-культурним кодом. За В. Телією, «перетворення мовної компетенції в культурну ґрунтоване на інтерпретації мовних знаків у категоріях культурного коду» [73, с. 277].

Фразеологічні одиниці (далі ФО) є цінним джерелом відомостей про культуру, стереотипи народної свідомості та містять у своїй семантиці багатий матеріал про звичаї і традиції, вірування й ідеали, мрії та сподівання того чи того народу. Фразеологізми є здебільшого етнокультурно маркованими, оскільки, вони «характеризують денотат шляхом апеляції до уявлень носіїв мови про той чи той феномен національної культури – духовної або матеріальної» [54, с. 10]. Таке насичення ФО культурно значущою інформацією уможливорює їх визначення як «дзеркало душі народу» [49, с. 9; 73, с. 37], «як акумулятор» [21, с. 400], у якому лінгвокультурна спільнота конденсує свою національну свідомість. Завдяки оцінності, емотивності, образності, національно-культурній маркованості, ФО адекватно корелюють зі кодами культури. **Актуальність** магістерської роботи мотивована

необхідністю вивчення антропоморфного коду культури в українській фразеології з використанням прикладних методик дослідження.

Мета роботи – визначити специфіку антропоморфного коду культури в українській фразеології з опертям на лінгвістичну базу даних.

Реалізація мети передбачає розв’язання таких **завдань**:

- 1) визначити конститутивні ознаки фразеологізмів із урахуванням різноманітних мовознавчих теорій та окреслити основні напрями фразеологічних студіювань у ХХІ ст.;
- 2) узагальнити кваліфікаційні та структурні ознаки антропоморфного коду культури з опертям на сучасну наукову парадигму;
- 3) сформувати методологічну базу аналізу антропоморфного коду культури в українській фразеології;
- 4) опрацювати модель антропоморфного коду культури з опертям на ідеографічну класифікацію фразеологічних одиниць;
- 5) здійснити параметризацію фразеологічних одиниць для укладання лінгвістичної бази даних антропоморфного коду культури;
- 6) укласти проектну таблицю для лінгвістичної бази даних антропоморфного коду культури в українській фразеології.

Об’єктом дослідження постає антропоморфний код культури.

Предметом є фразеологічні одиниці з компонентом-назва людини в українській фразеології.

Джерельна база дослідження становить 171 ФО з компонентом-назва людини в українській мові, дібраних шляхом суцільного обстеження з академічного словника фразеологізмів української мови та 171 мікроконтекст їхнього вживання.

Методи дослідження. Характер мовного матеріалу, комплексний напрям дослідження, його мета, а також визначені в ньому завдання зумовили застосування низки методів і прийомів, які уможливили його здійснення. Такими є загальнонаукові методи, зокрема: аналіз і синтез, індукція і дедукція, метод суцільної вибірки фактичного матеріалу, дефініційний аналіз, логіко-

класифікаційний метод, описовий метод, елементи статистичного методу тощо. У роботі використані такі спеціальні лінгвістичні методи та прийоми: компонентний аналіз для визначення семантичної структури ФО; метод ідеографічної класифікації ФО (або метод тематичних полів) для систематизації фактичного матеріалу дослідження.

Теоретичне значення: в роботі схарактеризовані поняття ‘фразеологічна одиниця’, ‘культурний код’, ‘антропоморфний код культури’, ‘лінгвістична база даних’; визначено співвідношення моделі коду культури з ідеографічною класифікацією фразеологічних одиниць.

Наукова новизна дослідження зумовлена тим, що вперше: опрацьовано модель антропоморфного коду культури в українській фразеології з опертям на ідеографічну класифікацію фразеологізмів та опрацьовано інфологічний етап проєктування лінгвістичної бази даних аналізованого коду.

Практичне значення: матеріали роботи можуть знайти практичне використання у закладах вищої освіти під час вивчення курсів «Сучасна українська мова: Лексика. Фразеологія», «Прикладна лексикологія та лексикографія»; у шкільному курсі з української мови під час вивчення теми «Фразеологія».

Апробація роботи. Результати дослідження апробовано на XIV Міжнародній науково-теоретичній і навчально-прикладній конференції «Лінгвіст-програміст» (м. Вінниця, 11-12 травня 2021 р.) (див. Додаток Б). За результатами роботи опубліковано 2 наукові статті у збірниках наукових праць Донецького національного університету імені Василя Стуса [52; 53] (див. Додаток А; Додаток В).

Структура роботи. Робота складається з анотацій двома мовами, переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів з висновками до кожного з них, висновків, списків літератури (85 позицій), джерел (3 позиції) та додатків (Додаток А. Апробація роботи. Копія наукової статті «До питання про антропоморфний код культури у фразеології: кваліфікаційні та структурні ознаки»; Додаток Б. Апробація роботи. Копія сертифікату учасника

XIV Міжнародної науково- теоретичної і навчально-прикладної конференції «Лінгвіст-програміст» (м. Вінниця, 11–12 травня 2021 р.); Додаток А. Апробація роботи. Копія наукової статті «Алгоритм вивчення антропоморфного коду культури в українській фразеології: прикладний аспект»). Загальний обсяг роботи – 132 сторінки. Основний обсяг – 101 сторінка.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЙНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ АНТРОПОМОРФНОГО КОДУ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ

1.1 Кваліфікаційні ознаки фразеологічної одиниці

Вчені розділилися на прихильників «широкого» та «вузького» розуміння фразеології. Прихильники «широкого» розуміння фразеології (Н. Бабич, Ф. Медведєв, Л. Скрипник, В. Ужченко та ін.) уналежнюють прислів'я та приказки до фразеологічного фонду мови. За «вузького» підходу (Л. Авксентьєв, В. Білоноженко, І. Гнатюк, В. Мокієнко, Ю. Прадід) за межі фразеології виводяться стійкі звороти предикативного характеру (прислів'я, приказки, крилаті вирази тощо), припускаючи здатність ФО семантично бути заміненою одним словом.

Отже, до фразеології в широкому розумінні Л. Скрипник пропонує зараховувати:

- 1) лексичні ідіоми (*пекти раків, байдики бити*);
- 2) прислів'я (*немає науки без муки, не купити ума, як нема*);
- 3) приказки (*вивести на чисту воду, був у Римі та й папи не бачив*);
- 4) крилаті вислови (*гроші не пахнуть*);
- 5) формули вітань (*скільки літ, скільки зим*);
- 6) усталені формули припрошування, запрошування до столу (*ласкаво просимо, хліб та сіль*);
- 7) побажання (*від краю до краю усім добра бажая*);
- 8) формули дражніння (*заплач, Матвійку, дам копійку*);
- 9) формули прокльонів (*матері його ковінька*);
- 10) дотепні каламбури (*на городі бузина, а в Києві дядько*);

11) формули узвичаєних відповідей на певні питання, прохання (*Як поживаєш? – А так! Жию – хліб жую!*);

12) складені терміни (*адамове яблуко, атомна енергія*) [69, с. 24-72].

До фразеології у вузькому розумінні В. Ужченко та Д. Ужченко зараховують:

1) метафоризовані сполуки різної структури й походження (*сушити голову, до схід сонця, вітер у голові (кого), до сьомого поту, крик моди*);

2) метафоризовані професійні словосполучення (*на живу нитку* (з мовлення кравців), *зкласти фундамент* (з мовлення будівельників), *скласти зброю* (з мовлення військових), *питома вага* (з мовлення фізиків));

3) компаративні фразеологізми, які з'явилися на основі порівняльних словосполучень чи речень (*як корова язиком злизала, мов на долоні, наче в усі*). Вони часто вживаються зі словами фразеологічного оточення, які до складу компаративізмів не входять. Найчастіше це дієслова (*боятися як вогню*) та прикметники (*схожий як дві краплі води*);

4) допустові фразеологічні одиниці, найчастіше структурно оформлені за участю допустового сполучника хоч та дієслова наказового способу (*хоч водою розливай, хоч око вийми*);

5) сполучення повнозначного слова зі службовим (*з-під поли, на кістках (чийх), не за горами*);

6) метафоризовані крилаті вислови різного походження (*синій птах, буря в склянці води*);

7) метафоризовані дериватами, тобто еліптичні (вилучені) частини ширших усталених висловів (*піймати синицю в руку* (з паремії *краще синиця в руках, ніж журавель у небі*), *кувати залізо – куй залізо, поки гаряче*) [77, с. 28-29].

О. Селіванова вважає, що «паремії та фразеологізми об'єднують ознаки відтворюваності, стійкості, культурної маркованості, а також високий рівень кумулятивності та трансляторності. Розгляд паремій у складі фразеології

значно розширює її зв'язки з іншими лінгвістичними дисциплінами й науками» [86, с. 644-645].

На думку групи лінгвістів (Р. Еккерт, І. Пете та ін.), не можна розглядати фразеологію у вузькому та широкому розумінні. Більш адекватним вони вважають поділ ФО на центр та периферію. Центр становлять фразеологічні зрощення й фразеологічні єдності (за термінологією В. Виноградова), або ідіоми. Практично ніхто не заперечує їхньої належності до фразеологічного складу мови. За такого підходу, зауважує Л. Скрипник, до центру увійдуть вислови: *від альфи до омеги, бальзам на рану (кому), не бачити смаленого вовка, з жиру, брати в шори (кого), ноги не буде (чиєї, де), і вдень і вночі, врізати дуба, не всі дома (в кого), паном діло, жива думка, хоч землю їж, не києм, то палицею, одним миром мазані* тощо. Тоді до периферії зараховують: а) тавтологізми (*криком кричати*); б) дієслівно-іменні перифрази (*надавати допомогу*); в) вирази із фразеологічно-зв'язаним значенням слів (*горобина ніч, малиновий дзвін, брати до уваги*), деякі види крилатих слів, приказок тощо [69, с. 32].

Широкий обсяг фразеології, за спостереженнями В. Телії, формується за двома ознаками: роздільнооформленість та відтворюваність. Такий підхід є узуальним. Відповідно в її межах співіснують шість класів одиниць: 1) ідіоми (словосполучення із повністю переосмисленим значенням компонентів), 2) фразеологічні сполучення (словосполучення, в складі яких один із компонентів зберігає своє пряме значення), 3) паремії (прислів'я та приказки), 4) мовні штампи (відтворювані стилістично забарвлені словосполучення), 5) кліше (мовні формули) та 6) крилаті вирази (цитації із літературних та інших культурних джерел) [73, с. 58]. Ми також цілком погоджуємося з думкою дослідниці про неможливість підбору універсальних методів дослідження фразеологізмів у широкому розумінні, тому вважаємо доцільним дотримуватися вузького розуміння обсягу фразеології. Окреслення її меж у вузькому форматі потребує встановлення комплексного переліку основних

ознак ФО, які уможливлюють відокремлення ФО від інших типів сталих виразів.

Проблемним постає й питання інтерпретації ФО, оскільки дефініції мовознавців ґрунтовані на різних ознаках та різних підходах.

Л. Скрипник визначає фразеологічну одиницю «як лексико-граматичну єдність двох і більше нарізно оформлених компонентів, граматично організованих за моделлю словосполучення чи речення, яка, маючи цілісне значення, відтворюється у мові за традицією, автоматично» [69, с. 25].

Під фразеологічною одиницею Ю. Прадід розуміє «стійкі звороти мови, наділені цілісним, іноді частково цілісним значенням, що вступають у смислові та граматичні зв'язки з іншими одиницями, мають постійний, за традицією відтворюваний у мовленні, компонентний склад» [60, с. 4-5].

За М. Алефіренком ФО – це «аналітичний за структурою, але семантично цілісний і синтаксично неподільний мовний знак, який утворюється внаслідок інтегративної дифузії лексичних і граматичних значень свого вільносинтаксичного генотипу, зумовленої процесами вторинного семіозису» [1, с. 4]. Але відповідність ФО граматичним категоріям, за Н. Тодоровою, не може вважатися їх основною ознакою, «оскільки існує значна кількість предикативних ФО, що унеможливлює їх співвіднесення з частинами мови» [76, с. 32]. Відповідно мовознавець під ФО розуміє «здатні виконувати номінативну функцію роздільнооформлені, стійкі, відтворювані, семантично цілісні мовні одиниці, компоненти яких набули повного або часткового переосмислення» [Там само, с. 34].

З погляду *структурної лінгвістики* та *семіотики* проблеми прагматичного потенціалу граматичних одиниць і категорій спираються на тезу про структурну цілісність фразеологічних утворень як лінгвістичних одиниць знакової та сигнальної природи (за Л. Виготським). Критерії цілісності та відтворюваності як єдиного цілого виокремлюють фразеологію серед інших одиниць мови, надаючи їй статус окремого підрівня. Л. Пермяков

відзначив структурну складність фразеологічних утворень, виокремивши три паралельні плани, форми існування цілісності ФО:

1) власне-лінгвістичний (граматичний) план – сукупність морфологічних та синтаксичних ознак слів-компонентів фразеологізмів, їх функції, що відповідають функціям певних частин мови, а також наявність парадигматичних форм;

2) логіко-семіотичний план – знакова природа фразеологізмів, здатність означати предмети довкілля, низка семіотичних зв'язків (співвідношення поняття й значення, поняття про значення й закони номінації з урахуванням ціннісних модулів);

3) предметно-образний план (план реалій) – здатність мати лексичні варіанти, наявність несамотійних, семантично зв'язаних компонентів. Специфіка співвідношення між предметом та формами – його репрезентації від міфолого-ритуальної мотивації до калькувань.

Фразеологія як предмет досліджень *лінгвістичної прагматики* і *семантики* наприкінці ХХ ст. – поч. ХХІ ст. розглядається як особлива форма мовно-культурної комунікації. За таких умов фразеологічна одиниця визначається з урахуванням нових методологічних настанов і практичних завдань сучасних напрямків лінгвістики.

В. Телія під фразеологізмом розуміє загальну назву семантично зв'язаних сполук слів і речень, які на відміну від подібних їм за формою семантичних структур, не відтворюються відповідно до загальних закономірностей вибору та комбінацій слів під час організації вислову, а сприймаються у мовленні у фіксованому співвідношенні семантичної структури й певного лексико-граматичного складу. З таких позицій фразеологізм може бути визначений як прагматичний елемент когнітивної діяльності людини, репрезентований на мовному рівні [74]. Фразеологія реалізує емотивні, естетичні, етичні, експресивні й стильові характеристики зі сфери прагматики, що увійшли до структури елементів і категорій мови, формуючи прагматичне значення ФО.

В. Ужченко вважає, що фразеологізм – це надслівна, семантично цілісна, відносно стійка (з допущенням варіантності), відтворювана і переважно експресивна одиниця, яка виконує характеризувальну й номінативну функцію [77, с. 26]. Важливою для розуміння семантики і прагматики постає саме «характеризувальна» функція (конотація) – оцінне, емоційне, стилістичне маркування ФО, що має узуальний (закріплений в системі мови) або okazіональний характер. У випадку з фразеологією маємо справу з контамінацією узуальності й okazіональності. Так, ФО – це семантико-конотативне, стереоскопічне зображення реалії, тобто мовний феномен, семантика якого зумовлена внутрішньою формою, що становить результат безпосереднього відображення образу якого-небудь часто повторюваного явища, факту, що перебуває на перехресті численних лінгвістичних та екстралінгвістичних імпульсів. Лінгвістична прагматика має фіксувати «лінгвістичний імпульс», визначати його генезис, специфіку, характер.

Важливою для досліджень цього напрямку є теза щодо соціальної, когнітивної, етнокультурної «зв'язаності» фразеологізмів. Образно-символьна організація внутрішньої форми є суб'єктивним чинником мовної категорії, що сприяє формуванню певного мовного коду, комунікативних компетенцій, емотивів та оцінності, що закорінена у фразеологічному матеріалі мови.

Отже, можливість вибору, запит на певні конотації, стилістичні маркери, оцінні типи, відкривають проблемне поле досліджень лінгвістичної прагматики.

Лінгвокультурологічний підхід до вивчення фразеології застосовувався у роботах В. Мокієнка, Д. Добровольського та ін. З таких позицій фразеологізм – знак природної мови. Особливість його знакової (заміщувальної) функції в мові визначена тропеїчною природою його внутрішньої форми (образністю), а також його проміжним положенням між лексичним та синтаксичним рівнями мовної системи.

Під час аналізу фразеологічної вербалізації виявляється певна залежність шляхів фразеологічної вербалізації від особливостей внутрішньої

форми, внутрішньої структури ФО. А. Вежбицькою, В. Красних, Ю. Степановим визначено певні кореляції між фразеологічним образом та прецедентними феноменами мовно-культурної природи. Тобто існує формально-структурна схожість між моделлю світоглядного культурно-мовного феномена, рівнем стертості внутрішньої структури фразеологізмів (традиційною семантичною класифікацією фразеологічних одиниць), ступенем інтелектуальної та освітньої поінформованості носіїв мови або творця мовленнєвого акту.

О. Селіванова ФО називає лінгвосеміотичним феноменом, який формує особливу «підмову», одне з концентричних кіл мови, в якому в усталеній формі зберігаються і транслуються уявлення етносу про світ, культурна й історико-міфологічна інтеріоризація дійсності та внутрішнього рефлексивного досвіду народу [66, с. 11].

1.2 Основні напрями фразеологічних студіювань у ХХІ ст.

У ХХІ ст. актуальною постає така проблематики фразеології:

1) загальні теоретичні питання фразеології (див. праці: М. Жуйкова «Динамічні процеси у фразеологічній системі східнослов'янських мов» (2007); В. Ужченко та Д. Ужченко «Фразеологія сучасної української мови» (2007); Г. Артеменко «Структурно-семантичне моделювання фразеологізмів: логічне та алогічне» (2015); І. Глуховцева «Динаміка української фразеології кінця ХХ – початку ХХІ століття» (2015); В. Забіяка та І. Забіяка М. «Світ фразеологізмів. Етимологія, тлумачення, застосування» (2015); В. Калько «Українські паремії: семантика, синтактика, прагматика» (2019) та ін.);

2) фразеологія мови письменників (див. праці: Ю. Кохан «Фраземіка в системі ідіостилу письменника (на матеріалі художньої прози О. Гончара та П. Загребельного)» (2003); Т. Євтушина «Лінгвостилістичний потенціал фразеології у творах В. Стефаника» (2005); О. Важеніна «Авторська

трансформація загальнонародних фразеологізмів у химерній прозі Євгена Гуцала» (2018) та ін.);

3) компаративна фразеологія (див. праці: К. Мізін «Компаративна фразеологія» (2007); У. Билиця «Об'єктивація інтелектуальних якостей людини одиницями компаративної фразеології в англійській картині світу» (2018) та ін.);

4) ареальна фразеологія (див. праці: Р. Міняйло «Активні процеси в ареальній фразеології сходу України» (2001); І. Мілева «Евфемістичні та дисфемістичні фразеологізми в східнослов'янських та східноєвропейських говірках» (2012) та ін.);

5) об'єктивація концептів засобами фразеології (див. праці: О. Бондаренко Концепти «чоловік» і «жінка» в українській та англійській мовній картині світу (2005); Ж. Краснобаєва-Чорна «Сучасна концептологія: концепт життя в українській фраземіці» (2009); Т. Полиця «Фразеологічна та паремійна об'єктивація концепту «думка» в українській мові» (2016); Н. Венжинович «Фраземіка української літературної мови: когнітивний та лінгвокультурологічний аспекти» (2018) та ін.);

6) фразеологічна аксіологія (О. Журкова «Мотивованість конотативного значення фразеологічних одиниць англійської та української мов: зіставний аспект» (2018); Я. Сулейманова «Аксіологічна семантика паремій з компонентами на позначення природних стихій: вода, вогонь, повітря і земля (на матеріалі англійської, німецької, української та російської мов)» (2018) та ін.);

7) психокогнітивний аспект фразеології (див. праці: О. Селіванова «Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти)» (2004) та ін.);

8) неофразеологія (див. праці: Л. Пашинська «Напрями дослідження неофраземіки в сучасній лінгвістиці» (2012) та ін.).

9) функціонування фразеологізмів у засобах масової інформації (див. праці: А. Марковська «Прагмалінгвістичні особливості фразеологізмів

сучасної німецькомовної та україномовної преси» (2011); І. Лакомська «Семантика і структура фразеологізмів у газетних заголовках: впливовий аспект» (2018) та ін.);

10) використання лінгвістичних баз даних у фразеології (див. праці: Д. Кизим «Урочисті фразеологічні одиниці сучасної української мови: інфологічний і датологічний етапи проектування бази даних» (2016); І. Гарбера «Мовноареальне поле концепту Людина: фразеокодовий рівень і лінгвокомп'ютерне моделювання» (2018); А. Волошина «База даних «Гроші» в українській і англійській фразеології: досвід проєктування» (2020); Т. Чиренко «Лінгвістична база даних «Зооморфний код культури в українській та англійській фразеології»: структура та функції» (2020) та ін.);

11) етнофразеологія з опертям на культурні коди розвивають (див. праці: Р. Каракевич «Типологічна характеристика артефактів і ментафактів у фразеологічних одиницях німецької та української мов» (2012); Л. Савченко «Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови: етимологічний та етнолінгвістичний аспекти» (2013); Г. Демиденко Паралінгвальні фразеологізми в українській етнокulturі (2014); Ж. Краснобаєва-Чорна «Вторинна знакова система ціннісної картини світу у фраземіці» (2020) та ін.).

1.3 Специфіка антропоморфного коду культури у фразеології

Світосприйняття будь-якого народу ґрунтоване на певній системі предметних значень, соціальних стереотипів, когнітивних схем, що відображаються у культурних кодах. Культурний код транслює основні світоглядні орієнтири того чи того народу. За робоче беремо визначення коду культури В. Красних, яка під кодом культури розуміє «сітку, яку культура накидає на навколишній світ, репрезентуючи його членування, категоризацію, структурування в мовній свідомості, у мові та дискурсі» [42, с. 232].

Функційно коди культури – це спосіб опису матеріального та духовного світів у культурному просторі носіями певної мови.

Наукові досягнення у вивченні системи кодування і власне-лінгвістичні, філософські та психологічні спостереження уможливають виділення базових груп кодів з подальшим членуванням на субкоди, наприклад, антропоморфний, соматичний, зооморфний, фітоморфний, предметний, природний. Дослідження І. Гарбери [16] показало, що ключовими для опису антропоцентричної субстантивної фразеології постають соматичний (моделює образи частин тіла людини (рідше – тварини) і продуктів її життєдіяльності), зооморфний (моделює образи тварин, земноводних, птахів, комах), антропний (моделює образи номінацій людини) та міфологічний (моделює образи релігійних і надприродних уявлень, героїв міфів, казок, легенд, літературних творів) коди культури.

Вивчення антропного коду постає досить актуальними нині. Так, у колективній праці «Антропологічний код української культури і цивілізації» (2020) антропологічний код потрактовано як «сукупність сформованих історично образів, засобів біологічного і соціокультурного характеру, пов'язаних з певним комплексом стереотипів свідомості окремої людини або групи людей, які виражаються в архетипах, менталітеті, інтелектуальному, моральному і матеріальному житті, в політичній і соціальній організації суспільства, його культурі та цивілізації, який має транзитний характер і здатність успадковуватися» [2, с. 6].

Н. Арутюнова вважає, що антропний код займає провідне місце в ієрархічній системі кодування [4, с. 3]. Людина постійно перебуває в площині культури, і саме через неї формується особливий код, який використовується для позначення предметів, явищ і відносин, що існують в світі: «майже в кожному слові можна знайти слід людини» [Там само, с. 3]. За свідченням давньогрецького філософа Протагора, людина – це міра всіх речей. Фразеологічні одиниці, на думку фразеологів (див. праці І. Гарбери [16], Ж. Краснобаєвої-Чорної [40; 41], О. Левченко [44], О. Селіванової [65]), є тими

складовими, які містять культурний потенціал народу і відображають його ментальність. Лінгвокреативне мислення під час породження ФО завжди діє за антропоцентричним принципом.

Під антропним кодом культури Л. Савченко розуміє сукупність найменувань людини загалом і уявлень про неї, пов'язаних із ментальними, інтелектуальними й емоційними проявами, їх назвами, відповідними діями [64, с. 178]. До антропного коду також зараховують діяльнісні характеристики людини: найменування фізичних дій і процесів, рухів і станів, жестів і міміки.

У науковій літературі побутує також термін 'антропоморфний код', який представляє образ людини та у якому поєднувані характеристики двох кодів – антропного і соматичного. Зв'язок цих кодів культури є беззаперечним, однак, розглядати їх слід окремо. У дослідженні дотримуємося традиційного виділення в окремі коди антропного і соматичного.

З лінгвокультурологічного погляду, сутність антропного коду, за Л. Савченко, полягає в тому, що «у реальному світі Людина проявляється у двох іпостасях – чоловік і жінка, які, у свою чергу, не просто дві біологічно різнопланові особи, а два різні світи зі своїми моральними цінностями, критеріями оцінки, поглядами» [63, с. 371]. Ю. Ковалюк зауважує, що це твердження «релевантне лише для української ідіоматики, тоді як в англійській ідіоматиці більшість ідіом позбавлені маскулінних / фемінних сем, а останні можуть лише бути актуалізовані в дискурсі» [35]. Антропний код культури об'єктивує вираження концепту *людина* та його проявів. В англійській ідіоматиці антропний код найчастіше проявляється у поєднанні з діяльнісним і поведінковим кодами культури. У [35] виявлено актуалізацію антропного коду культури на основі аналізу британських ідіом фразеосемантичних групи «трудові відносини», «магічні здібності» та «міжособистісні відносини».

О. Галинська антропний код культури позиціонує як сукупність номінацій людини в її фізичних, реляційних або функційних іпостасях, які позначають різні аспекти життя людини, її якісні і кількісні характеристики,

фізичні, емоційні стани (*у матері годитися* ('бути набагато старшим від когонебудь'), *баба Палажка* ('язиката, чванлива'); англ. *to blush like a girl* ('почервоніти, як дівчина; ≈зашарітися як маків цвіт'), англ. *a man of fortune* ('багата людина')) [15, с. 47].

Т. Серопегіна розглядає антропоморфний код англійської лінгвокультури як сукупність вторинних номінацій особи (онімів), які репрезентують ментальні, фізичні, інтелектуальні, емоційні та соціальні характеристики людини [67]. Мовознавець доводить, що: 1) найбільш частотним способом актуалізації антропоморфного коду англійської лінгвокультури є оцінні номінації особи, виражені антропонімами і зоонімами з пейоративною та меліоративною оцінкою, які функціують у текстах як прецедентні; 2) джерелом антропоморфного коду культури виступають прецедентні імена з різних сфер, зокрема національна література, національна історія, міфологія, сакральні політеологічні тексти (Біблія, Тора, Талмуд, Коран), сучасні кіно- і телетексти; 3) динаміка антропоморфного коду маніфестована в чотирьох способах модифікації оцінного модусу прецедентних імен (пейоратизації (основний спосіб модифікації оцінності імен особи), меліоризації (визначувана мінімальною частотністю), інвектизації та символізації (реалізують максимальний ступінь вираження оцінного значення і в такий спосіб блокують модифікацію оцінного модусу прецедентного імені)).

Структура антропного коду культури у фразеології найбільш ґрунтовно опрацьована в працях Л. Савченко. Беручи до уваги міркування про приналежність до антропного коду різних характеристик, пов'язаних з людиною (дії, процеси, поведінка, емоції, розумова діяльність тощо), у структурі коду авторка видаляє субкоди:

1) антропоморфний (як *Тарас Бульба з Андрієм*) – це сукупність власних імен і загальних назв людини, її ієрархічних найменувань, назв за професійною приналежністю або соціальним статусом, національних або фамільних назв,

які наділені додатковими культурними характеристиками, що надають у мові культури цим лексемам семіотичного статусу;

2) антропно-ментальний (*плести банелюки*) – це сукупність найменувань уявлень людини, пов'язаних з ментальними проявами і їх назвами, що несуть додаткову культурно значущу характеристику і надають цим номінатам роль знаків мови культури;

3) антропно-інтелектуальний (*розуму не позичати*) – сукупність номінатом, що вказують на здатність людини до висновку на ґрунті аналогії, до формування «абстрагування від фізичних властивостей людини як таких і до їх «перенесення» в сферу її інтелектуальних характеристик»; безпосередньо співвідноситься з бінарною опозицією 'розумний / дурний';

4) антропно-сенсорний (*хоч голки збирай*) охоплює чуттєвий рівень відображення дійсності, тобто екстероцептивні відчуття, які виникають під дією зовнішніх подразників;

5) антропно-емоційний (*зігнутися в три погібелі*) – сукупність номінатом, що позначають емоційні переживання життєвих явищ, почуття людини, зумовлені ставленням до потреб суб'єкта;

6) антропно-аксіологічний (*кинути в дроз (в тряцю)*) – сукупність номінатом, що позначають якісні характеристики людини і їх оцінку: риси характеру, зовнішній вигляд, внутрішні якості людини;

7) антропно-діяльнісний (*лизати п'яти*) – сукупність номінатом, які позначають дії, що виконуються людиною, властиві їй процеси, фізичні стани, жести і мімічні рухи, просторові виміри.

У. Билиця уводить у науковий обіг термін *антропоцентрична компаративна фразеологічна одиниця* для дослідження концепту HUMAN BEING з опертям на систему культурних кодів / субкодів. Під антропоцентричними компаративними фразеологічними одиницями авторка розуміє «стійкі, семантично цілісні словосполучення порівняльного характеру з цілком або частково переосмисленим значенням, що семантично орієнтовані на позначення рис, ознак та властивостей HUMAN BEING» [9, с. 2]; а термін

Human Being трактує як «чоловік, жінка або дитина із роду *Homo sapiens*, які відрізняються від інших живих істот вищим розумовим розвитком, здатністю до членороздільного мовлення і вертикальною ходою» [Там само, с. 2].

Н. Шарманова розглядає терміни антропологічний, антропний, антропоморфний коди як синонімічні та зазначає, що «розуміння антропологічного (антропного, антропоморфного) коду культури ґрунтується на відомостях з антропології, що дозволяє створити загальну, панорамну картину світу, уточнити характерні особливості самої людини» [80, с. 202].

1.4 Методологія дослідження антропоморфного коду культури в українській фразеології

Основним методологічним принципом розвідки є антропоцентризм, у центрі якого перебуває Людина як найвища сутність світобудови. У лінгвістичних дослідженнях сьогодення центральне місце займають такі відомі постулати антропоцентризму, як «людина в мові» і «мова в людині» (Е. Бенвеніст). Принцип антропоцентризму домінує нині й у царині фразеології. «Сучасна лінгвістична наука, – пише А. Денисова, – характеризується антропоцентричною парадигмою, у межах якої безсумнівний інтерес викликає дослідження фразеологічних одиниць на позначення людини» [22, с. 77]. Такі дослідження, за У. Билицею, зумовлюють становлення нового лінгвістичного напрямку – антропоцентричної фразеології [9, с. 70], про що свідчать праці Н. Венжинович [12], Ж. Краснобаєвої-Чорної [82], К. Мізіна [49], О. Сошко [70] та ін. У роботах цих авторів не просто здійснюється традиційний аналіз структури й семантики фразеологізмів, а робляться спроби сформувати на матеріалі різних мов фразеологічний образ Людини, простежити як ФО відображають людську природу, її свідомість і навіть ментальність.

Розкриття питання методології дослідження передбачає насамперед визначення загальнонаукових методів розвідки, які застосовувалися для збору

та інвентаризації фактичного матеріалу, для його систематизації та класифікації тощо.

Дедуктивний метод був використаний, наприклад, при відборі ФО та їх інвентаризації, що здійснювалося відповідно до наявних у фразеології постулатів щодо категорійних ознак цього типу мовних одиниць. Аналіз використовувався у роботі під час вивчення семантики ФО шляхом розкладання їх на семи, а синтез дозволяв визначати сукупне значення фразеологізмів на основі їх семантичних компонентів. Завдяки спостереженню за безліччю одиничних фактів шляхом застосування *індуктивного методу* робилися певні висновки про досліджуваний предмет.

Загалом дослідження здійснено за опрацьованим у роботі алгоритмом, який включає декілька етапів: 1) інвентаризаційний; 2) класифікаційний; 3) інтерпретаційний.

На першому етапі *методом суцільної вибірки* зібрано фактичний матеріал із лексикографічного джерела. На другому етапі здійснено *ідеографічну класифікацію* (з опертям на *дефініційний аналіз* показників антропоморфного коду культури), який дав змогу за тематичним принципом класифікувати весь зібраний матеріал. Саме тематичний принцип покладено в основу лінгвістичної бази даних. Основним інструментом на третьому етапі став *описовий метод* із його основними процедурами – інтерпретацією, узагальненням, кількісними підрахунками тощо.

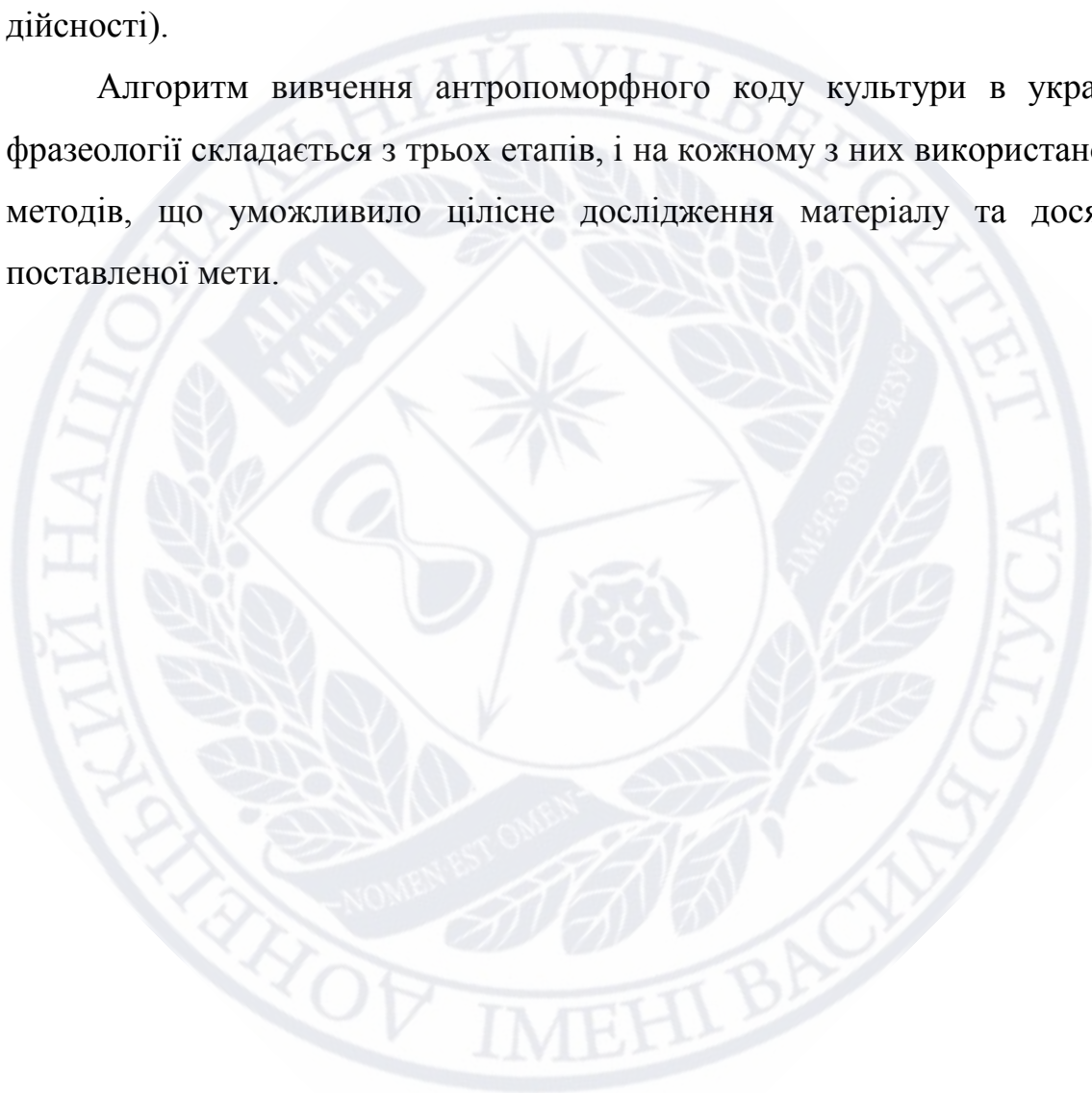
В окремих випадках у роботі застосовувався *контекстологічний метод* для аналізу досліджуваних одиниць в умовах їхнього реального функціонування в тексті, для уточнення їхньої національно-культурної маркованості.

Висновки до розділу 1

Отже, узагальнення поглядів вітчизняних і зарубіжних лінгвістів на об'єкт фразеології дає підстави для висновку, що ФО притаманна низка специфічних характеристик, а саме: роздільнооформленість (ФО складається

із двох та більше слів), цілісність значення (значення ФО формується у наслідок повного або часткового переосмислення вільного словосполучення прототипу), відтворюваність у мові (ФО не створюються, а відтворюються у мові як готові цілісні словесні комплекси), відносна стійкість (ФО властива відносна постійність компонентного складу та структури) та виконання номінативної функції (образне позначення фрагментів об'єктивної дійсності).

Алгоритм вивчення антропоморфного коду культури в українській фразеології складається з трьох етапів, і на кожному з них використано низку методів, що уможливило цілісне дослідження матеріалу та досягнення поставленої мети.

РОЗДІЛ 2

МОДЕЛЬ АНТРОПОМОРФНОГО КОДУ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ

2.1 Співвідношення моделі антропоморфного коду культури з ідеографічною класифікацією фразеологічних одиниць

Ідеографічна класифікація ФО – класифікація ФО за тематичним принципом, що репрезентує погляд «від носія мови». З к. XX ст. у лінгвістиці посилюється увага до системного вивчення саме фразеологічного фонду мови та його тематичного опису (див. праці М. Алефіренка, А. Івченка, Ю. Прадіда, В. Ужченка та Д. Ужченка та ін.). Метою будь-якої тематико-ідеографічної класифікації Ю. Прадід вважає «створення цілісної картини, в якій із окремих «камінчиків» складається мозаїка національної фраземної системи» [60, с. 35]. Ж. Краснобаєва-Чорна зауважує, що «ідеографічний опис відображає цілісний, глобальний образ світу, сформований унаслідок синтезу результатів пізнавальних та оцінних процесів, тобто картину світу, властиву певній мовній спільноті, або її частину» [40, с. 87]. Авторка зазначає, що на сьогодні відсутня усталена та загальноприйнята ідеографічна систематизація ФО, а існують різні форми тезаурусобудування.

Опис специфіки антропоморфного коду культури у фразеології здійснено за допомогою методу тематичних полів, тобто через фразеосемантичні поля та фразеосемантичні групи, де фразеосемантичним полем постає сукупність фразеосемантичних груп, об'єднаних однією архісемою (гіперсемою), що наявна у фраземному значенні всіх членів групи та відображає їхні спільні категорійні властивості й ознаки, фразеосемантичною групою – сукупність ФО, об'єднаних диференційною

семою (гіпосемою), за якою розрізняють предмети й явища того самого класу і яка пов'язує їх опозитивними відношеннями схожості або протиставлення). За такого підходу фразеосемантичне поле корелює з певним кодом культури – антропоморфним, соматичним, зооморфним, фітоморфним, предметним, природним, гастрономічним, колоративним тощо, а фразеосемантичне група – з субкодом культури.

У джерельній базі зафіксовані такі показники антропоморфного коду культури:

1.Арап	30.Живий	59.Плем'я
2.Аристократ	31.Жилець	60.Полохливий
3.Баба ¹	32.Жнець	61.Помагач
4.Батьки	33.Зівака	62.Праведний
5.Батько	34.Кат	63.Праведник
6.Бондар	35.Каторжний	64.Прадід
7.Брат	36.Козак	65.Родич
8.Бувалець	37.Компанія =	66.Сват ¹
9.Вдівець (удівець)	38.Товариство	67.Сваха
10.Вдова (удова)	39.Король	68.Свекор
11.Віходець	40.Лéдар	69.Свояк
12.Відьма	41.Ледащо	70.Святий
13.Волóдар	42.Лицар	71.Сестра
14.Ворог	43.Лукавий	72.Син
15.Геній,	44.Люди	73.Синоч
16.Глухий	45.Людина	74.Сирота
17.Голландець	46.Лялечка	75.Сліпий
18.Господар	47.Маг	76.Старий
19.Дитина	48.Майстер	77.Староста
20.Дитя	49.Малий	78.Труп
21.Дівер	50.Мати ¹	79.Трус ²
22.Дівка = Дівчина	51.Мертвий	80.Хазяїн
23.Дід	52.Мрець	81.Цабé
24.Діти ¹	53.Мудрець	82.Цар
25.Донечка = Доня =	54.Осóба	83.Циган
26.Дочка	55.Пан	84.Чарівник=Чародій
27.Дурак	56.Пані	85.Чоловік
28.Дурень	57.Пара	86.Швець
29.Дурник	58.Піп	

В українській фразеології антропоморфний код культури представлений також антропоморфними комплексами, наприклад:

- 1) «баба + дівер»
- 2) «баба + дівка»
- 3) «брат + сестра»
- 4) «брат+ сват»
- 5) «дід + прадід»
- 6) «живий + мертвий»
- 7) «маг + чародій / чарівник» (фокусник)»
- 8) «малий + старий»
- 9) «мама + донечка / доця»
- 10) «мама + синок»
- 11) «швець + жнець»

Наступним кроком роботи стало членування на субкоди з опертям на ідеографічну класифікацію показників антропоморфного коду культури. У роботі виокремлено:

1. Власне-антропоморфний субкод: компанія = товариство, люди, людина, особа, пара, плем'я.

2. Антропоморфно-родинний субкод: баба¹, батьки, батько, брат, вдівець (удівець), вдова (удова), дитина, дитя, дівер, дівка = дівчина, дід, діти¹, донечка = доня = дочка, мати¹, прадід, родич, сват¹, сваха, свекор, свояк, сестра, син, синок, сирота, чоловік, «баба + дівер», «баба + дівка», «брат + сестра», «брат+ сват», «дід + прадід», «мама + донечка / доця», «мама + синок».

3. Антропоморфно-професійний субкод: бондар, відьма, жнець, маг, майстер, піп, староста, чарівник, чародій, швець, «маг + чародій / чарівник» (фокусник), «швець + жнець».

4. Антропоморфно-національний субкод: арап, голландець, циган.

5. Антропоморфно-соціальний субкод: аристократ, бувалець, волóдар, господар, козак, король, пан, пані, помагáч, хазяїн, цабе́, цар.

6. Антропоморфно-інтелектуальний: геній, дурак, дурень, дурник, мудрець.

7. Антропоморфно-фізіологічний субкод: живий, жилець, мертвий, мрець, труп, «живий + мертвий».

8. Антропоморфно-сенсорний субкод: глухий, сліпий.

9. Антропоморфно -аксіологічний субкод: ворог, зівака, кат, каторжний, лédар, ледащо, лицар, лукавий, лялечка, полохливий, праведний, праведник, святий, трус².

10. Антропоморфно -віковий субкод: малий, старий, «малий + старий».

Ідеографічний залишок становить показник *віходець*.

2.2 Складники антропоморфного коду культури в українській фразеології

2.2.1 Власне-антропоморфний субкод. Власне-антропоморфний – це сукупність загальних назв людини.

1. Компанія. ‘1. Те саме, що товариство 1’ [СУМ, 4, с. 249].

Товариство. ‘1. збірн. Група людей, що перебувають в тісних стосунках; найближчий комусь колектив; середовище, коло знайомих’ [СУМ, 10, с. 159].
ФО:

1) *тепла компанія*, ірон. (‘група знайомих людей, які разом пиячать, гуляють, розважаються і т. ін.’).

2. Люди. ‘1. Суспільні істоти, що являють собою найвищий ступінь розвитку живих організмів, мають свідомість, володіють членороздільною мовою, виробляють і використовують знаряддя праці // Ці істоти у протиставленні іншим істотам // звичайно з означ. Особи, що належать до певної суспільної групи, середовища // з означ. Особи, об’єднані певними, характерними або спільними ознаками // звичайно з числ. або означ. Певна або велика кількість осіб. 2. Сторонні, інші особи у протиставленні суб’єктові // Особи, що оточують певного суб’єкта // Особи, знайомі певному суб’єктові //

Особи, що мають справу з певним суб'єктом // Особи, з якими певний суб'єкт зв'язаний якими-небудь обов'язками (господарі, наймачі тощо) // Уживається у значенні узагальнення, узагальненого звертання (часто з означенням добрі).

3. Особи, що працюють у якій-небудь галузі виробництва; працівники // Особовий склад війська, жива сила (на протипагу техніці). 4. з означ., іст. Різні категорії вільного і особисто залежного населення у феодальному суспільстві // Особи, які перебували в особистій залежності від пана; кріпаки // заст. Чоловіки у протиставленні жінкам' [СУМ, 4, с. 566]. ФО:

2) *будуть (вийдуть) люди з кого* ('хтось виросте порядним, гідним і т. ін., досягне певного становища в суспільстві');

3) *люди ніч [по шматках] розібрали* ('настав ранок; розвиднілося').

4) *на люди* ('зі сл. піти, вийти, тягне. В людське середовище; до когось (1); зі сл. з'явитися, показатися. Щоб бачили, знали інші; серед когось (2));

5) *на людях* (у присутності кого-небудь; при комусь');

6) *не з людей* ('не такий, як усі; особливий (1); не так, як іншим; погано (перев. у чий- небудь присутності) (2)');

7) *ні собі, ні людям* ('без користі');

8) *по людях ходити* ('просити милостиню; жебракувати');

9) *смішити людей (горобців)* ('бути об'єктом глузування, насмішки для кого-небудь');

10) *у люди* ('зі сл. іти, віддати і т. ін. На заробітки, для навчання чому-небудь і т. ін.; навчатися, працювати (1); зі сл. вийти, піти і под. В оточення інших, сторонніх осіб; до когось (2); зі сл. нести, понести і т. ін. Для ознайомлення багатьох, використання багатьма; до всіх (3)').

11) *як у людей* ('такий як треба; звичайний (1) // Пристойний, хороший, кращий; Як звичайно має бути; так як треба, добре (2)');

3. Людина. '1. Одиничне до люди 1 // Уживається у значенні одиниці ліку людей. 2. Особа як втілення високих інтелектуальних і моральних властивостей. 3. Уживається у значенні особового або неозначено-особового

займенника // Уживається у значенні узагальненого або займенникового звертання (часто з означенням)' [СУМ, 4, с. 567]. ФО:

12) *божа людина* ('угодний Богу (про кобзарів, лірників, співців і т. ін.)');

13) *вийде людина* ('хтось виросте порядним, гідним і т. ін., досягне певного становища в суспільстві');

14) *зробити людину з кого* ('допомогти кому-небудь зайняти певне становище в суспільстві, навчити чомусь, виховати когось');

15) *наша (своя) людина* ('той, хто чимсь підходить комусь; близький, схожий, потрібний і т. ін.');

16) *хоч би тобі [одна] жива людина [показалася]* ('нікого ніде не видно; абсолютно нікого немає').

4. Осóба. '1. Окрема людина, індивід // перев. з означ. Людина, що посідає певне, перев. високе, становище в суспільстві, у колективі і т. ін. // Уживається замість імені якої-небудь людини, яке з певних причин не називається // Жінка, дівчина // з присв. займ. або прикм. власний. Уживається замість зворотного займ. себе. 2. Людська індивідуальність, особистість; людина як втілення індивідуального начала в суспільстві. 3. жарт. Постать, тіло' [СУМ, 5, с. 777]. ФО:

17) *через третіх осіб*, зі сл. брати, давати, дізнаватися і т. ін. ('за чийсь посередництвом').

5. Пара¹. '4. Дві істоти, що знаходяться і діють разом або зв'язані чим-небудь спільним; двоє як щось ціле' [СУМ, 6, с. 59]. ФО:

18) *прийтися до пари* ('сподобатися одне одному; покохатися').

6. Плем'я. '1. Форма суспільної організації і етнічної спільності людей, що характерна для родової стадії первіснообщинного ладу. 2. Група народностей, пов'язаних спільним походженням і спорідненістю мов. 3. заст. Народність, національність; народ. 4. тільки одн., перен. Група, категорія людей, об'єднаних якою-небудь спільною ознакою (належністю до якогось соціального шару, до певної організації або за віком, особистими

якостями, властивостями і т. ін.). 5. тільки одн., розм., заст. Рід (у 2 знач.). 6. тільки одн., заст. Рідня, родич // Нащадки, діти; покоління' [СУМ, 6, с. 575]. ФО:

19) *юдине (їудине) плем'я (поріддя, коріння і т. ін.)*, зневажл., лайл. ('зрадник').

2.2.2 Антропоморфно-родинний субкод. Антропоморфно-родинний субкод – це сукупність загальних назв людини в родинному житті.

1. Баба¹. '1. Мати батька або матері. 2. Стара віком жінка. 3. розм. Взагалі жінка [СУМ, 1, с. 75]'. ФО:

1) *баба [ще] надвоє ворожила (гадала); бабка (бабуся) [ще] надвоє ворожила (гадала)* ('невідомо, чи відбудеться, здійсниться щось, чи ні; побачимо').

2. Батько. '1. Чоловік стосовно до своїх дітей. 2. чого, перен. Основоположник якого-небудь учення, якої-небудь галузі науки, мистецтва і т. ін. 3. Шанобливе називання козацької старшини, отаманів тощо. 4. Ввічливе звертання до чоловіка похилого віку' [СУМ, 1, с. 113].

2) *рідного батька продасть* ('хто-небудь непорядний, здатний зрадити, вчинити підлість');

3) *як за рідного батька (тата)*, зі сл. правити, гнути і т. ін.; *як за батька* ('занадто дорого, дуже багато');

4) *як на [свого (рідного)] батька*, зі сл. кричати ('не стримуючи себе; дуже сильно');

5) *чий батько (грубо чорт) старший* ('хто переможе, хто сильніший');

6) *чорт (чорти) [його] батька знає (зна)*, грубо. ('уживається для вираження незадоволення ким-, чим-небудь, обурення з якогось приводу (1); уживається для вираження здивування або захоплення з приводу кого-, чого-небудь (2)').

3. Батьки. '1. Батько й мати стосовно до своїх дітей. 2. Предки' [СУМ, 1, с. 112]. ФО:

7) у батьки (у діди, у матері і т. ін.) годитися ('бути набагато старшим від кого-небудь').

4. Брат. '1. Кожний із синів по відношенню до інших дітей того ж батька або матері. 2. Близька, своя людина; однодумець, друг' [СУМ, 1, с. 227]. ФО:

8) *менший брат (менші брати)* ('ірон. Український народ та інші народи колишнього Радянського Союзу по відношенню до росіянина (2)');

9) *наш брат* ('ми; такий, як ми; подібний до нас');

10) *їхній брат* ('вони і подібні до них');

11) *[сам (і)] чорт не брат* ('хто-небудь сміливий, відважний, нічого не боїться, все може перебороти');

12) *свій брат* ('людина, однакова за становищем, світоглядом і т. ін.; однодумець');

13) *старший брат* ('перев. мн. Людина по відношенню до всього живого на землі (1); ірон. Російський народ по відношенню до українського народу та інших народів колишнього Радянського Союзу (2)');

14) *на брата* ('для кожного, кожному').

5. Вдівець (удівець). 'Чоловік, який після смерті дружини не одружився вдруге' [СУМ, 1, с. 311]. ФО:

15) *солом'яний вдівець*, жарт. ('чоловік, який тимчасово залишився без дружини або не живе з нею').

6. Вдова (удова). 'Жінка, яка після смерті чоловіка не одружилася вдруге' [СУМ, 1, с. 311]. ФО:

16) *солом'яна вдова*, жарт. ('жінка, яка тимчасово залишилася без чоловіка або не живе з ним').

7. Дитина. '1. Маленька дівчинка або маленький хлопчик // перен. Про наївну, недосвідчену людину. 2. Син або дочка незалежно від їх віку. 3. чого, перен. Той або те, що успадкували характерні риси своєї епохи, свого середовища і т. ін.' [СУМ, 2, с. 287]. ФО:

17) *вихлюпувати / вихлюпнути [разом] з купелем і дитину* (‘за другорядним, непотрібним і т. ін. не визнавати, не помічати і т. ін. суттєвого, істотного, основного’);

18) *як малій дитині*, зі сл. годити, догоджати і под. (‘дуже, надто, надмірно’).

8. Дитя. ‘Зменш.-пестл. до дитина’ [СУМ, 2, с. 288]. ФО:

19) *дитя (дитина, син) природи* (‘людина, якої не торкнулися цивілізація, культура, виховання’).

9. Дівка, розм. ‘1. Те саме, що дівчина // Дівчина, якій час одружуватись’ [СУМ, 2, с. 297].

Дівчина. ‘Молода неодружена особа жіночої статі // Кохана, наречена’ [СУМ, 2, с. 298].

20) *сивіти (сидіти) / посивіти (засидітися) в дівках (дівкою, в перестарках і т. ін.)* (‘довго не виходити заміж або зовсім не бути заміжньою’).

10. Діти¹. ‘1. Маленькі дівчатка і хлопчики; протилежне дорослі. 2. Сини й дочки різного віку. 3. Майбутнє покоління. 4. перен. Люди з рисами, особливостями, характерними для якої-небудь епохи, якогось середовища і т. ін.’ [СУМ, 2, с. 309]. ФО:

21) *адамові діти*, книжн. (‘люди’);

22) *бісові (вражі, сучі і т. ін.) діти*, лайл. (‘уживається як лайливий або добродушно- лайливий вислів на чийсь адресу’);

23) *діти обсіли* кого і без додатка (‘хто-небудь має велику сім’ю, багато дітей’).

11. Мати¹. ‘1. Жінка стосовно дитини, яку вона народила // Жінка, що має або мала дитину’ [СУМ, 4, с. 647]. ФО:

24) *всмоктувати (всисати) / всмоктати (ввіссати) з молоком матері* (‘засвоювати щось з дитинства’);

25) *дій його матері*, лайл., заст. (‘уживається для вираження незадоволення, досади з приводу певних дій, вчинків чийх-небудь’);

26) *матері твоїй дуля*, лайл. ('уживається для вираження незадоволення, обурення з приводу чого-небудь');

27) *матері (бісові) його (їх, її і т. ін.) ковінка (корінь)* ('лайл. Уживається для вираження незадоволення, обурення, досади і т. ін. з приводу чого-небудь (1); уживається для вираження захоплення з якого-небудь приводу (2)');

28) *враща (лиха, хрінова і т. ін.) мати*, лайл. ('уживається для вираження незадоволення чим-небудь, діями когось (1); з дієсл. Якись небажані, незвичайні обставини, щось незрозуміле (2)');

29) *і [рідна] мати не впізнай (не пізнав) / не впізнає (не пізнає)* ('хтось дуже змінився на вигляд, зовні');

30) *лиха (врагова, враща і т. ін.) мати (рідше матір)*, фам. ('уживається для вираження незадоволення ким-, чим-небудь (1); уживається для вираження невпевненості, необізнаності в чомусь; невідомо, незрозуміло (2)');

31) *що за враща (лиха і т. ін.) мати*, фам. ('уживається для вираження здивування, досади, незадоволення і т. ін.');

32) *як (у чому, у чім і т. ін.) мати [на світ] народила (породила)* ('зовсім голий, без одягу');

33) *з молоком матері* ('від народження, з перших днів життя').

12. Родич. '1. кому, чий, рідко кого. Той, хто перебуває у спорідненості з ким-небудь. 2. перен. Той, хто має однакові з ким-небудь думки, риси характеру і т. ін., схожий чимсь на когось' [СУМ, 8, с. 596].

34) *бідний родич* ('нещасний, невлаштований').

13. Сваха. '1. Жінка, яка, добре знаючи весільні обряди, порядкує на весіллі // Жінка, яка займається сватанням, влаштуванням шлюбів. 2. Мати або родичка одного з подружжя щодо батьків або родичів другого' [СУМ, 9, с. 67]. ФО:

35) *[як] переїжджа сваха*, зі сл. гасати, бігати, їздити і т. ін. ('людина, що часто міняє місце свого перебування');

36) *кирпата свашка*, жарт. ('смерть').

14. Свекор. ‘Батько чоловіка’ [СУМ, 9, с. 67]. ФО:

37) як свекор пелюшки (пелюшок) прати, зі сл. збиратися, брати і т. ін. (‘з неохотою; повільно, дуже довго’).

15. Свояк. ‘1. Брат дружини // Чоловік жінчиної сестри. 2. діал. Родич. 3. розм. Своя, близька людина’ [СУМ, 9, с. 100]. ФО:

38) свояк з лівої щоки, ірон. (‘нерідна, чужа людина’).

16. Сестра. ‘1. Кожна з дочок стосовно до інших дітей того ж батька або матері’ [СУМ, 9, с. 150]. ФО:

39) ваша сестра (‘всі жінки, жіноцтво’);

40) усім сестрам по намисту (‘усім порівну’).

17. Син. ‘1. Особа чоловічої статі стосовно своїх батьків. 2. перев. мн. Нащадки, молоде покоління. 3. Ласкаве звертання літньої або дорослої людини до молодого за віком чоловіка, юнака, хлопчика. 5. заст., перев. у звертанні. Людина чоловічої статі щодо свого духівника або особи духовного сану. 6. з означ., заст. Людина чоловічої статі, що виступає як представник певного суспільного стану. 7. Людина як уродженець, житель якої-небудь країни, місцевості, представник якоїсь національності’ [СУМ, 9, с. 178]. ФО:

41) батьків (отецький) син (‘спадкоємець заможних батьків (1); син від законного шлюбу (2)’);

42) бісів (дияволів, чортів і т. ін.) син, лайл. (‘уживається для вираження незадоволення, обурення і т. ін. ким-небудь’);

43) блудний син, книжн. (‘той, хто повертається з каяттям, визнанням своїх провин’);

44) вражий син (‘лайл. Уживається для вираження незадоволення, обурення ким-небудь (1); уживається для вираження доброзичливого, позитивного ставлення до когось або захоплення кимсь (2)’);

45) страшків син, перев. ірон. (‘боязка, ляклива людина’);

46) сякий- [не] -такий син (‘лайл. Уживається для вираження незадоволення, обурення ким-небудь (1); фам. Уживається для констатації якогось факту (перев. небажаного) (2)’);

47) *до сина*, заст. ('дуже багато');

48) *на якого (бісового) сина*, лайл. ('навіщо, для чого').

18. Сирота. '1. Дитина, підліток, що втратили батька й матір або одного з них // Людина, що залишилася без рідних, близьких; одинока, самотня людина // перен. Бідна, нещасна людина; бідолаха' [СУМ, 9, с. 202]. ФО:

49) *кругла (круглий) сирота* ('той, у кого нема батьків, рідних');

50) *морицтити із себе сироту*, зневажл. ('видавати себе за бідного, нещасного; прибіднятися').

19. Чоловік. '1. Особа чоловічої статі; протилежне жінка. 2. Одружена особа стосовно до своєї дружини. 3. Те саме, що людина // Уживається при лічбі, вказівці на певну кількість людей' [СУМ, 11, с. 349]. ФО:

51) *божий чоловік*, заст. ('паломник, прочанин; юродивий').

20. «Баба + дівер». Дівер. 'Брат чоловіка' [СУМ, 2, с. 297]. ФО:

52) *згадала баба дівера* ('уживається для підкреслення того, коли згадується щось давно минуле, чого вже ні змінити, ні виправити не можна').

21. «Баба + дівка». ФО:

53) *як (коли) баба була дівкою*, перев. зі сл. тоді ('уживається для підкреслення того, коли згадується щось давно минуле, чого вже ні змінити, ні виправити не можна').

22. «Брат + сестра». ФО:

54) *як брат з сестрою*, зі сл. жити, звікувати і под. ('дуже дружно, у злагоді').

23. «Брат + сват». Сват¹. '1. Людина, яка за дорученням того, хто хоче одружитися, або його рідних, сватає обрану особу; староста у весільному обряді. 2. Батько або родич одного з подружжя щодо батьків або родичів другого. 3. перен., розм. Людина, що посилено пропонує когось на якусь посаду, умовляє взятися за якусь справу' [СУМ, 9, с. 66]. ФО:

55) *самому чорту брат [і сват]* ('дуже грізний, підступний, жорстокий');

56) *ні (ані) сват ні (ані) брат* ('зовсім чужа людина').

24. «Дід + прадід». Дід. 'Батьків або материн батько. 2. Чоловік похилого віку // заст. Убогий, безпритульний чоловік похилого віку; старець 3. заст. Сторож (у садку, на баштані і т. ін.). 4. тільки мн. Люди минулих поколінь; предки' [СУМ, 2, с. 299].

Прадід. 'Батько діда чи баби. 2. перев. мн. Люди минулих поколінь; предки' [СУМ, 7, с. 511]. ФО:

57) *з діда-прадіда (з діда й прадіда)* ('споконвіку, одвічно (1); спадковий, уроджений (2)');

58) *за дідів-прадідів* ('у незапам'ятні часи, дуже давно').

25. «Мама + донечка / доця». Донечка. 'Зменш.-пестл. до доня' [СУМ, 2, с. 367].

Доня, пестл. 'Те саме, що дочка' [СУМ, 2, с. 368].

Дочка. '1. Особа жіночої статі стосовно до своїх батьків. 2. розм. Ласкаве звертання літньої людини до молодшої жінки або дівчини. 3. уроч. Жінка, що тісно, кровно зв'язана з своїм народом, своєю країною' [СУМ, 2, с. 400]. ФО:

59) *мамина донечка (доця)* ('зніжена, примхлива, розпещена дівчина').

26. «Мама + синок». Синок. '1. Зменш.-пестл. до син 1, 6, 7 // Ласкаве звертання батьків до сина. 2. зневажл. Те саме, що син 1, 6' [СУМ, 9, с. 185]. ФО:

60) *мамин синок* ('розпещений хлопчик або юнак').

2.2.3 Антропоморфно-професійний субкод. Антропоморфно-професійний субкод – це сукупність загальних назв людини за професійною приналежністю.

1. Бондар. 'Майстер, ремісник, що виробляє діжки, бодні, дерев'яні відра і т. ін.' [СУМ, 1, с. 216]. ФО:

1) *через вулицю бондар*, жарт. ('дуже далекий або зовсім не родич').

2. Відьма, заст. 'За народним повір'ям — жінка, яка, знаючись з «нечистою силою», завдає людям шкоди; чаклунка. 2. лайл. Про нечепурну, розхристану або сварливу, злу жінку' [СУМ, 1, с. 666]. ФО:

2) як відьми вкрали ('зовсім зник').

3. Майстер. '1. Фахівець з якого-небудь ремесла. 2. Керівник окремої ділянки виробництва. 3. чого, без додатка і з інфін. Той, хто досяг високої майстерності, досконалості в своїй роботі, творчості // на що і з інфін., розм. Вміла, спритна в чомусь людина'[СУМ, 4, с. 599]. ФО:

3) *майстер (мастак) на всі руки* ('людина, яка все вміє робити, вправна, тямуща у будь-якій справі (1); ірон. Людина, яка за все береться, але робить невправно, неякісно і т. ін. (2)');

4) *майстер на все* ('людина, яка все вміє робити, вправна, тямуща у будь-якій справі');

5) *майстер (мастак) на всякі (всі) штуки* ('дотепна, вигадлива і т. ін. людина (1); зневажл. Той, хто здатний на погані, підступні, нечесні і т. ін. учинки (2)');

6) *майстер своєї справи (свого діла)* ('людина, що досягла високої майстерності, досконалості в чому-небудь; кваліфікований фахівець, виконавець, професіонал і т. ін.').

4. Піп. розм. 'Духовне звання у православній церкві, середнє між єпископом і дияконом // Служитель релігійного культу, який має це звання й здійснює богослужіння' [СУМ, 6, с. 538]. ФО:

7) *возити / повозити пона в решеті*, заст. ('говорити неправду, брехати під час сповіді');

8) *дурний піп хрестив* ('хто- небудь нерозумний, нерозторопний');

9) *як піп на ризи*, зі сл. дивитися ('гордо, з гідністю').

5. Староста. '1. На Україні, в Польщі та в Литовському князівстві (у XV-XVIII ст.) — керівник місцевого міського чи сільського управління або самоврядування; вйт. 5. Особа, що сватає жениха нареченій або наречену женихові' [СУМ, 9, с. 662]. ФО:

10) *засилати (заслати, присилати, прислати, слати і т. ін.) старостів* ('посилати старостів до дівчини, жінки або її батьків, просячи згоди на шлюб; свататися');

11) *прийняти старостів*, етн. ('погодитися видати заміж дочку за того, хто сватається').

6. «Маг + чародій / чарівник» (фокусник). **Маг.** '2. Людина, що нібито володіє тасмниціями магії (у 1 знач.); характерник, чарівник (пор., традиційна назва фокусника, ілюзіоніста)' [СУМ, 4, с. 588].

Чародій. '1. заст. Те саме, що чарівник 1. 2. перен. Те саме, що чарівник 2' [СУМ, 11, с. 272].

Чарівник. '1. заст. Чаклун (у 1 знач.). 2. перен. Людина, яка захоплює, приваблює чим-небудь (поетичним словом, грою, музикою і т. ін.)' [СУМ, 11, с. 270]. ФО:

12) *маг і чародій (чарівник, заст. чудодій)*, жарт. ('людина, яка робить щось дуже легко, вправно, спритно, красиво і т. ін.').

7. «Швець + жнець». **Швець.** 'Майстер, що шиє і лагодить взуття' [СУМ, 11, с. 429].

Жнець. 'Той, хто жне хлібні рослини' [СУМ, 2, с. 538]. ФО:

13) *і швець, і жнець, і на (в) дуду грець* ('той, хто вміє все робити, вправний, тямущий в будь-якій справі').

2.2.4 Антропоморфно-національний субкод. Антропоморфно-національний субкод – це сукупність загальних назв людини за національною приналежністю.

1. Арап. 'заст. Негр' [СУМ, 1, с. 57]. ФО:

1) *на арапа*, зі сл. робити, діяти, радити і под., зневажл. ('нахабно, безцеремонно (1); абияк, без належної підготовки (2)');

2) *брати / взяти на арапа* ('обманюючи, хитруючи, діючи нечесно, домагатися чого-небудь').

2. Голландець див. голландці // **Голландці.** '(одн. голландець, дця, чол.; голландка, и, жін.). Основне населення Голландії (Нідерландів)' [СУМ, 1, с. 245]. ФО:

3) *летючий голландець* ('легендарний образ капітана, приреченого на вічне плавання в морі, а також корабель цього капітана').

3. Циган див. цигани // **Цигани**. ‘(одн. циган, а, чол.; циганка, и, жін.). Народність індійського походження, що живе невеликими групами майже в усіх країнах світу; особи, які належать до цієї народності’ [СУМ, 11, с. 208]. ФО:

4) як (мов, ніби і т. ін.) *циган копійки*, зі сл. не хотіти, ірон. (‘уживається як категоричне заперечення змісту зазначеного слова; дуже (хотіти)’);

5) як (мов, ніби і т. ін.) *циган на сало (до сала)*, зі сл. ласий, охочий (‘дуже, надзвичайно’);

6) як (мов, ніби і т. ін.) *циган сонцем*, з сл. крутити, вертіти і под. (‘дуже сильно або вправно’);

7) як (мов, ніби і т. ін.) *циган у вівцях*, зі сл. розбиратися, ірон. (‘уживається як категоричне заперечення змісту зазначеного слова; зовсім не (розбиратися)’).

2.2.5 Антропоморфно-соціальний субкод. Антропоморфно-соціальний субкод – це сукупність загальних назв людини за соціальним статусом.

1. Аристократ. ‘Той, хто належить до аристократії (в 2 знач.) // Аристократія 2. збірн. Вища верства експлуаторських класів, якій належить вся влада в державі; родова знать’ [СУМ, 1, с. 59]. ФО:

1) *аристократ духу*, іноді ірон. (‘людина високого інтелектуального розвитку’).

2. Бувалець. ‘Людина з великим життєвим досвідом, яка багато бачила, зазнала у своєму житті’ [СУМ, 1, с. 245].

2) *бувати / побувати у бувальцях* (‘багато бачити, зазнавати в житті (1); мати непривабливий вигляд, довго чи часто використовуватися; бути не (2)’).

3. Волóдар. ‘1. Той, кому належить яка-небудь власність, майно; власник чого-небудь; господар. 2. Той, хто стоїть на чолі держави, краю і т. ін. (про короля, князя) // Той, хто має владу над ким-, чим-небудь, вільно розпоряджається кимсь або чимсь; велитель // перен. Той або те, що має великий вплив на кого-, що-небудь’ [СУМ, 1, с. 728]. ФО:

3) *володар всесвіту*, уроч. ('людина, людська істота (на відміну від неживої природи або тварин)');

4) *володар дум [і сердець]* ('особа, яка має великий вплив на сучасників і привертає до себе увагу своїми ідеями, діями і т. ін.').

4. Господар. '1. Той, хто займається господарством, хто веде господарство. 2. чого і без додатка. Те саме, що власник 1// Приватний наймач робочої сили // заст. Заможний селянин. 3. чого, перен. Повновладний розпорядник. 4. Глава сім'ї, господарства' [СУМ, 2, с. 140]. ФО:

5) *господар (пан, хазяїн і т. ін.) становища* ('той, хто має можливість активно впливати на щось, керувати чим-небудь і т. ін. на власний розсуд; головний у чомусь').

5. Козак. '1. На Україні в XV-XVIII ст. – вільна людина з кріпосних селян або міської бідноти, що втекла на південні землі України й брала участь у визвольній боротьбі проти татаро-турецьких і польських загарбників; нащадок такої людини. 4. Парубок, юнак взагалі' [СУМ, 4, с. 209].

б) *вільний козак* ('парубок, неодружений чоловік').

6. Король. '1. У деяких феодальних і буржуазних країнах — титул монарха, а також особа, що має цей титул. 2. чого, перен., розм. Про чоловіка, що відзначається особливою красою, вмінням тощо // також з означ. Про великого монополіста в якій-небудь галузі промисловості або торгівлі' [СУМ, 4, с. 297].

7) *тримати себе королем* ('поводитися гордовито, поважно').

7. Пан. '1. Поміщик у старій Польщі, Литві, дореволюційній Україні і Білорусії // перен., ірон., зневажл. Людина, яка виділяється розбещеною поведінкою, нетрудовими звичками, надто витонченими манерами і т. ін. 2. Той, хто займав привілейоване становище в дореволюційному суспільстві, належав до забезпечених верств міського населення, інтелігенції // Той, хто має владу над іншими; володар, хазяїн [СУМ, 6, с. 41]'. ФО:

8) *[або (чи, хоч)] пан або (чи, хоч) пропав* ('ризикуючи, домогтися усього бажаного або все втратити');

9) *пан над (між) панами* ('який має велику силу, дуже могутній або дуже щасливий');

10) *лізти в пани*, зневажл. ('намагатися будь-що розбагатіти, посісти видне місце в суспільстві // ставати експлуататором');

11) *помазатися в пани (паном)*, ірон. ('вести себе так, як люди привілейованого класу');

12) *сам собі пан (голова, хазяїн і т. ін.)* ('незалежна, вільна у своїх діях, вчинках людина').

8. Пані

Пані. '1. Заміжня поміщиця в старій Польщі, Литві, дореволюційній Україні і Білорусії //перен., ірон., зневажл. Жінка, яка виділяється розбещеною поведінкою, нетрудовими звичками, надто витонченими манерами і т. ін. 2. Особа жіночої статі, що займала привілейовано становище в дореволюційному суспільстві // Особа, що має владу над іншими; володарка, хазяйка // Жінка, що за зовнішніми ознаками належить до привілейованих верств населення' [СУМ, 6, с. 41]. ФО:

13) *великий пан; велика пані*, перев. ірон. ('поважна особа, яка має великий вплив і з якою треба рахуватися');

14) *невеликий пан; невелика пані*, перев. ірон. ('незначна особа, яка не має впливу і з якою можна не рахуватися').

9. Помагач. розм. 'Той, хто допомагає кому-небудь у чомусь; помічник [СУМ, 7, с. 110]'. ФО:

15) *ні грач, ні помагач*, жарт. ('той, хто не здатний до якоїсь роботи або не бажає її виконувати').

10. Хазяїн. '1. кого, чого і без додатка. Власник якогось господарства, речей, майна і т. ін. на правах приватного або суспільного володіння; господар (у 2 знач.) // Приватний наймач робочої сили // Підприємець, капіталіст // Селянин-власник, який має землю і необхідні знаряддя праці; селянин-хлібороб. 2. Той, хто займається господарством, веде господарство; господар (у 1 знач.) // Той, хто добре веде господарство, вміло керує виробництвом і т.

ін. 3. Господар дому, глава сім'ї (стосовно гостей, відвідувачів тощо) // Чоловік (у 2 знач.) // розм. Звертання до чоловіка як глави дому, господарства. 4. кого, чого, який і без додатка, перен. Той, хто має владу над ким-, чим-небудь, розпоряджається кимсь, чимсь; володар [СУМ, 11, с. 8]'. ФО:

16) *хазяїн свого слова* ('той, хто завжди здійснює те, що обіцяє').

11. Цабé. '1. Вигук, яким волів повертають праворуч. 2. присл. У правий бік, праворуч. 3. у знач. ім., невідм., сер., ірон. Поважна, впливова особа' [СУМ, 11, с. 179].

17) *велике цабе*, перев. ірон. ('поважна особа, яка займає високу посаду або має великий вплив у суспільстві, в колективі // в чому. Відома, компетентна в певній галузі особа');

18) *невелике цабе*, ірон. ('особа, що не займає високої посади, не має ніякого впливу в суспільстві, в колективі').

12. Цар. '1. Володар якої-небудь країни (як загальна назва, не титул) // Титул монарха в деяких країнах; монарх, що має цей титул. //перен., розм. Повновладний господар над ким-, чим-небудь; розпорядник' [СУМ, 11, с. 108]. ФО:

19) *без царя (без царка) в голові* ('розумово обмежений, недалекий, безрозсудний (1); нерозумно, безрозсудно (2)');

20) *не мати царя в голові*, жарт., зневажл. ('допускати невиправдані вчинки; діяти нерозумно, несерйозно і т. ін.');

21) *цар земний*, уроч. ('людина');

22) *цар (князь) тьми*, книжн. ('чорт');

23) *як до царя на іменини*, зі сл. іти, бігти і под. ('дуже поспішаючи').

2.2.6 Антропоморфно-інтелектуальний субкод. Антропоморфно-інтелектуальний субкод – це сукупність загальних назв людини за інтелектуальним параметром (безпосередньо співвідноситься з бінарною опозицією 'розумна людина / дурна людина').

1. Геній. '1. Те саме, що геніальність 1. 2. Особа, наділена геніальністю // у чому, на що, розм. Особа, яка досконало знає що-небудь, уміє щось робити.

3. В давньоримській міфології — дух, божество, покровитель людини в її діяльності. 4. чого. Найвищий вияв, уособлення чого-небудь' [СУМ, 2, с. 51].

ФО:

1) *добрий геній* чий, кого, чого, книжн. ('людина, яка благотворно впливає на кого-небудь, приносить користь комусь');

2) *злий геній* чий, кого, чого, книжн. ('людина, яка погано впливає на кого-небудь, приносить шкоду комусь').

2. Дурак. розм. 'Те саме, що *дурень*' [СУМ, 2, с. 437]. ФО:

1) *валяти дурака* ('робити дурниці, безглузді вчинки; поводитися не так, як слід (1)').

3. Дурень. '1. розм. Розумово обмежена, тупа людина' [СУМ, 2, с. 437]. ФО:

4) *валяти (клеїти) дурня; строїти дурня* ('робити дурниці, безглузді вчинки; поводитися не так, як слід (1)');

5) *як дурень (дурний) з дуба (з печі)*, перев. зі сл. лягнути, бовкнути і т. ін., зневажл. ('недоречно (1); прикидатися таким, що нічого не розуміє, не знає (2); нічого не робити, байдикувати (3)');

6) *знайшов дурня*, ірон. ('уживається для вираження незгоди, небажання діяти, виконувати що-небудь');

7) *лишитися (залишитися, зостатися і т. ін.) в дурнях* ('дати себе ошукати, бути ошуканим, одуреним');

8) *опинитися / опинятися в дурнях (у дурнях)* ('виявитися в становищі одуреного, ошуканого і т. ін.; допустити помилки, промахи');

9) *побувати в дурнях* ('опинитися у ненормальному, смішному становищі');

10) *робити з себе дурня (дурника)* ('прикидатися таким, що нічого не розуміє, не знає');

4. Дурник. '1. Не зовсім розумна людина; людина з розумовими вадами' [СУМ, 2, с. 440]. ФО:

11) *мати за дурня (за дурника)* ('не зважати на когось, не рахуватися з кимсь; вважати когось нерозумним');

12) *робити / зробити дурника (дурня)* ('ставити кого-небудь у принизливе, смішне становище').

5. Мудрець. '1. Людина, що має великий розум, досвід, глибокі знання; мудра людина. 2. Мислитель, філософ. 3. ірон. Той, хто багато роздумує, обмірковує; мудрагель' [СУМ, 4, с. 819]. ФО:

13) *мудрець за чужою спиною*, жарт., ірон. ('той, хто вважає себе розумнішим за інших, повчає всіх').

2.2.7 Антропоморфно-фізіологічний субкод. Антропоморфно-фізіологічний субкод – це сукупність загальних назв людини за фізіологічним параметром (безпосередньо співвідноситься з бінарною опозицією 'жива людина / мертва людина').

1. Живий. '1. Який існує, здійснює обмін речовин із зовнішнім середовищем, здатний рости, розмножуватися; протилежне мертвий' [СУМ, 2, с. 523]. ФО:

1) *як (мов, ніби і т. ін.) живий*, з дієсл. ('чітко, яскраво, виразно').

2. Мертвий. '1. Такий, у якому припинилося життя; померлий; протилежне живий' [СУМ, 4, с. 679]. ФО:

2) *[і] мертвий устав би з домовини (прокинувся б, проснувся б і т. ін.)* ('перев. зі словоспол. *такий, що*, жарт. Уживається для підкреслення позитивних якостей чого-небудь; дуже хороший, приємний, надзвичайний і т. ін. (1); перев. із словоспол. *так, що*. Дуже сильно, гучно і т. ін. (2)');

3) *як (мов, ніби і т. ін.) мертвий* ('дуже стомлений, млявий і т. ін. (1); блідий, нерухомий і т. ін. // чимось приголомшений, стурбований і т. ін. (2); зі сл. спати. Міцно, не пробудно (3)').

3. Жилець. '1. Той, хто живе в будинку, квартирі, кімнаті. 2. рідко. Той, хто взагалі десь живе' [СУМ, 2, с. 529]. ФО:

4) *не жилець (не житець) [на цьому світі]* ('хтось довго не проживе через слабке здоров'я, хвороби і т. ін.').

4. Мрець. ‘Померла людина; покійник’ [СУМ, 4, с. 815].

5) *як над мерцем* (‘дуже сильно, голосно, нестримно і т. ін.’);

6) *ходячий (живий) мрець (мертвець)* (‘дуже худа, виснажена, немічна і т. ін. людина (1); людина, що втратила інтерес до життя, байдужа до всього (2)’).

5. Труп. ‘1. род. а. Мертве тіло людини або тварини’ [СУМ, 10, с. 299].
ФО:

7) *живий труп* (‘той, хто позбавлений будь-яких життєвих інтересів, прагнень, бажань; байдужий до всього’);

8) *лізти по трупах*, *зневажл.* (‘не зважаючи ні на що, не рахуючись ні з ким, намагатися досягти своєї корисливої мети, робити все для власної вигоди’);

9) *[тільки] через мій труп!* (‘уживається для висловлення категоричного протесту проти чийх-небудь небажаних або неприємних дій, вчинків’);

10) *трупом лягти; полягти трупом* (‘про всіх або багатьох) (загинуті, померти (1); докласти всіх зусиль для досягнення чого-небудь; все зробити (2)’).

11) *хоч (хоча) би трупом ліг; хоча би трупом всі лягли* (‘за будь-яких обставин (намагатися досягти чого-небудь); будь-якою ціною, будь-що’).

6. «Живий + мертвий». ФО:

12) *ні живий ні мертвий* (‘дуже наляканий, вражений, приголомшений і т. ін. (1); дуже схвилюваний, стурбований (2); сповнений горя, засмучений (3); дуже ослаблений фізично (4)’).

2.2.8 Антропоморфно-сенсорний субкод. Антропоморфно-сенсорний субкод – це сукупність найменувань людини, пов'язаних з чуттям, з органами чуття.

1. Глухий. ‘1. Який нічого не чує або недочуває // у знач. ім. глухий, хого, чол.; глуха, хої, жін. Той (та), що нічого не чує або недочуває’ [СУМ, 2, с. 88]. ФО:

1) як (мов, ніби і т. ін.) глухому музика, зі сл. треба, потрібно і т. ін., жарт. ('уживається для вираження заперечення зазначених слів; зовсім не треба, не потрібно і т. ін.; аж ніяк').

2. Сліпий. '1. Позбавлений зору, здатності бачити; протилежне зрячий' [СУМ, 9, с. 361]. ФО:

2) [і] сліпому видно ('цілком зрозуміло, очевидно');

3) як сліпий дивиться, зі сл. горить ('дуже слабо, погано').

2.2.9 Антропоморфно-аксіологічний субкод. Антропоморфно-аксіологічний субкод – це сукупність загальних назв людини, що позначають якісні характеристики людини і їх оцінку й апелюють до людських цінностей.

1. Ворог. '1. Той, хто перебуває в стані ворожнечі, боротьби з ким-небудь; недруг, супротивник // чого. Принциповий противник чого-небудь. 2. також збірн. Супротивник на війні, у воєнних діях' [СУМ, 1, с. 739]. ФО:

1) не взяв ворог (враг), жарт. ('уживається для вираження захоплення, здивування з якого-небудь приводу або незадоволення кимсь, чимсь').

2. Зівака. зневажл. '1. Людина, яка від нічого робити задивляється на кого-, що-небудь' [СУМ, 3, с. 570]. ФО:

2) зівак ловити, зневажл. ('бути неуважним, роззявкуватим і т. ін. (1)').

3. Кат. '1. Той, хто здійснює смертні вироки або тілесне покарання, бере на тортури. 2. перен. Той, хто тиранить, убиває, мучить; мучитель, недолюдок' [СУМ, 4, с. 116]. ФО:

3) кат катом; кат з катів ('дуже жорстокий, немилосердний (про людину)').

4. Каторжний. '1. Прикм. до каторга. // у знач. ім. каторжний, ного, чол.; каторжна, ної, жін. Те саме, що каторжник, каторжниця [СУМ, 4, с. 120]'. ФО:

4) як каторжний, зі сл. працювати, турбуватися і т. ін. ('дуже, надмірно, надто багато').

5. Ледар. 'Людина, яка не любить працювати; ледачий' [СУМ, 4, с. 466]. ФО:

5) ледаря празнувати, жарт. ('нічого не робити; байдикувати, гуляти').

6. Ледащо. зневажл. ‘1. Те саме, що ледар. 2. Людина, яка поводить себе легковажно, безпутно’ [СУМ, 4, с. 467]. ФО:

6) *пуститися в ледащо* (‘почати робити вчинки, що викликають загальний осуд; уникати праці, вести себе безпутно, легковажно’).

7. Лицар. ‘1. іст. Західноєвропейський середньовічний феодал, який належав до військово-дворянського стану // Воїн з важким озброєнням і спорядженням. 2. іст. Вільний козак-запорожець, якому властиві козацька доблесть і воєнне мистецтво. 3. перен. Самовідданий, благородний захисник кого-, чого-небудь. 4. перен., розм. Вихована, підкреслено чемна людина’ [СУМ, 4, с. 499]. ФО:

7) *лицар печального (сумного) образу*, книжн. (‘наївна людина, пустий мрійник, що нагадує відомого літературного персонажа’);

8) *лицар серця*, жарт. (‘об’єкт кохання; коханий чоловік’).

8. Лукавий. ‘1. Здатний на різні хитрощі або жарти // Власт. людині з такою вдачею // Сповнений добродушних хитрощів; грайливий (про очі, погляд і т. ін.). 2. Здатний на нещирість, брехню; єхидний // Який таїть у собі нещирість, брехню, єхидність. 3. Який має злі, ворожі наміри; підступний // Який є результатом підступності. 4. заст. Грішний, нечестивий’ [СУМ, 4, с. 553]. ФО:

9) *лукавий підкусив (напутив, підбив і т. ін.)* (‘хтось зробив хибний, необдуманий або небажаний для когось вчинок’);

10) *від лукавого*, ірон. (‘те, що суперечить певним нормам, канонам і т. ін.; щось не таке як прийнято, як треба’).

9. Лялечка. ‘1. Зменш.-пестл. до лялька 1, 2. // перен. Гарна жінка, схожа на іграшку вбранням і виглядом’ [СУМ, 4, с. 579]. ФО:

11) *як (мов, наче і т. ін.) лялечка* (‘дуже гарний, вродливий (про людину) (1)’);

12) *ні (ані) лялечки* (‘немає жодної людини; абсолютно нікого’);

13) *хоч би тобі лялечка*, жарт.; *хоч би тобі лялечка озвалася* (‘абсолютно нікого немає, жодної людини’).

10. Праведний. ‘1. Який дотримується заповідей, моральних приписів якоїсь релігії; безгрішний // Який узгоджується з релігійними приписами, але суперечить гуманним принципам // у знач. ім. праведний, ного, чол. Той, хто дотримується заповідей, моральних приписів якоїсь релігії; безгрішний. 2. Справедливий, правильний’ [СУМ, 7, с. 500]. ФО:

14) повернути / рідко повертати на путь праведних, заст. (‘почати жити відповідно до прийнятих норм поведінки, моралі і т. ін.’).

11. Праведник. ‘Людина, яка суворо дотримується заповідей, моральних приписів якоїсь релігії // Мешканець біблійного раю // Людина, що не має або не відчуває за собою провини’ [СУМ, 7, с. 501]. ФО:

15) сном праведника (праведників, праведних і т. ін.), зі сл. спати (‘спокійно, міцно, безтурботно’).

12. Полохливий. ‘Який легко полохається // Який виражає страх, переляк // Проїнятий страхом, переляком // Сповнений занепокоєння, хвилювання і т. ін.; неспокійний, тривожний’ [СУМ, 7, с. 99]. ФО:

16) не з полохливих (полохких) (‘сміливий, не боязкий’).

13. Святий. ‘1. Пов’язаний з релігією, богом, наділений божественною силою. 2. Який, за християнською релігією, провів життя в служінні богові й якого після смерті церква визнала небесним заступником віруючих // Праведний, непорочний, угодний богові // у знач. ім. святі, тих, мн. (одн. святий, того, чол.; свята, тої, жін.). Люди, які все життя присвятили служінню богові й після смерті визнані церквою небесними заступниками віруючих // у знач. ім. святі, тих, мн. Те саме, що ікони. 3. Стос. до великодня. 4. перен. Морально чистий, благородний, бездоганний у житті, поведінці тощо // Не винний у чому-небудь, перед кимсь; безгрішний // у знач. ім. святий, того, чол.; свята, тої, жін. Людина, яка не винна ні в чому, ні перед ким // Чистий, благородний’ [СУМ, 9, с. 101].

17) хоч святих винось [із хати] (‘неможливо витерпіти, витримати щось’);

18) *святая* (*свята, святе*) *святих*, книжн. ('що-небудь найдорожче, найзаповітніше (1); щось неприступне для непосвячених (2); місце, доступне, відкрите для небагатьох (3)').

14. Трус², розм. 'Те саме, що боягуз; страхополох' [СУМ, 10, с. 300].
ФО:

19) *труса празнувати*, жарт. ('відчувати страх; лякатися, боятися').

2.2.10 Антропоморфно-віковий субкод. Антропоморфно-віковий субкод – це сукупність загальних назв людини за віковим параметром.

1. «Малий + старий». Малий. '4. Невеликий віком (переважно про дітей); малолітній' [СУМ, 4, с. 606].

Старий. '1. Який прожив багато років, який досяг старості; протилежне молодий // у знач. ім. старий, рого, чол.; стара, рої, жін.; старе, рого, сер., розм. Людина, що прожила багато років. // у знач. ім. старі, рих, мн.: а) те саме, що батьки; б) подружжя, яке досягло старості. // Уживається на позначення батьків на відміну від дітей у сполуч. з ім'ям, прізвищем, прізвищем і т. ін.' [СУМ, 9, с. 654]. ФО:

1) *від малого до старого* ('усі люди незалежно від віку; діти й дорослі; всі').

Ідеографічний залишок

1. Віходець. '1. Людина, яка переселилася з іншої країни, краю, області і т. ін. 2. Людина, що перейшла з одного соціального середовища до іншого' [СУМ, 1, с. 530]. ФО:

1) *виходець з того світу* ('мрець').

Висновок до розділу 2

З опертям на ідеографічну класифікацію показників антропоморфного коду культури у роботі виокремлено 10 субкодів: 1) *власне-антропоморфний субкод* (компанія = товариство, люди, людина, особа, пара, плем'я); 2) *антропоморфно-родинний субкод* (баба¹, батьки, батько, брат, вдівець

(удівець), вдова (удова), дитина, дитя, дівер, дівка = дівчина, дід, діти¹, донечка = доня = дочка, мати¹, прадід, родич, сват¹, сваха, свекор, свояк, сестра, син, синок, сирота, чоловік, «баба + дівер», «баба + дівка», «брат + сестра», «брат+ сват», «дід + прадід», «мама + донечка / доця», «мама + синок»); 3) *антропоморфно-професійний субкод* (бондар, відьма, жнець, маг, майстер, піп, староста, чарівник, чародій, швець, «маг + чародій / чарівник» (фокусник), «швець + жнець»); 4) *антропоморфно-національний субкод* (арап, голландець, циган); 5) *антропоморфно-соціальний субкод* (аристократ, бувалець, волóдар, господар, козак, король, пан, пані, помагáч, хазяїн, цабе́, цар); 6) *антропоморфно-інтелектуальний субкод* (геній, дурак, дурень, дурник, мудрець); 7) *антропоморфно-фізіологічний субкод* (живий, жилець, мертвий, мрець, труп, «живий + мертвий»); 8) *антропоморфно-сенсорний субкод* (глухий, сліпий); 9) *антропоморфно-аксіологічний субкод* (ворог, зівака, кат, каторжний, лéдар, ледащо, лицар, лукавий, лялечка, полохливий, праведний, праведник, святий, трус²); 10) *антропоморфно-віковий субкод* (малий, старий, «малий + старий»).

РОЗДІЛ 3

ПРОЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОЇ БАЗИ ДАНИХ АНТРОПОМОРФНОГО КОДУ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ

3.1. Поняття лінгвістичної бази даних

У лінгвістиці потреба в створенні інформаційних систем пов'язана з тим, що широкий доступ до необхідної досліднику інформації дає змогу здійснювати більш результативні дії, дає можливість ефективно управляти інформаційними потоками. Саме тому актуальним завданням постає розробка міждисциплінарних методик, що дозволяють здійснювати аналітичну обробку інформації, і пошук способів її структурування для ефективного зберігання й обробки. Оптимальними в цьому видаються технології баз даних (далі БД), що уможлиблюють створення структуровані масиви даних, що зберігають і керуються із застосуванням комп'ютерних технологій, використовуються для створення і функціонування ефективних інформаційних систем [5, с. 358].

За визначенням К. Дж. Дейта, система баз даних – це комп'ютеризована система зберігання записів, головна мета якої – вміщувати інформацію й надавати її за потребами користувача [19, с. 22-23].

Бази даних мають ряд переваг порівняно з традиційними методами лінгвістики: компактність репрезентації даних, швидкість їх оброблення, придатність (точність інформації та зручність її використання), низькі працезатрати. Дані, об'єднані в БД, мають єдиний формат, властивості внутрішнього інтерпретування, структурованості й пов'язаності. Саме тому БД видається найефективнішим інструментом для компактної репрезентації сукупності параметрів ФО, зручності та швидкості оброблення потрібних даних. Укладання лінгвістичних баз даних є новим етапом у розвитку сучасної лінгвістики, але на сьогодні вже існують чіткі правила та вимоги щодо

оформлення та наповнення бази. В основу бази кладуть модель організації даних.

Є. Карпіловська виділяє *ієрархічні* та *реляційні* моделі ЛБД. Ієрархічні моделі ЛБД подають відомості про мовні об'єкти за різними відношеннями їхнього підпорядкування. Реляційні моделі ЛБД – представляють інформацію про той чи той мовний об'єкт як сукупність його атрибутів, властивостей, характеристик, ознак. Інформація у базі даних об'єднана на ґрунті її приналежності до певного об'єкта, за ознакою відношення, або реляції до нього. Як правило, ЛБД поєднують обидва ці способи організації мовних об'єктів, оскільки сама мовна система організована як за відношеннями підпорядкування одиниць, так і за відношеннями включення або координації.

Укладання бази даних, за Є. Карпіловською [33], передбачає два етапи:

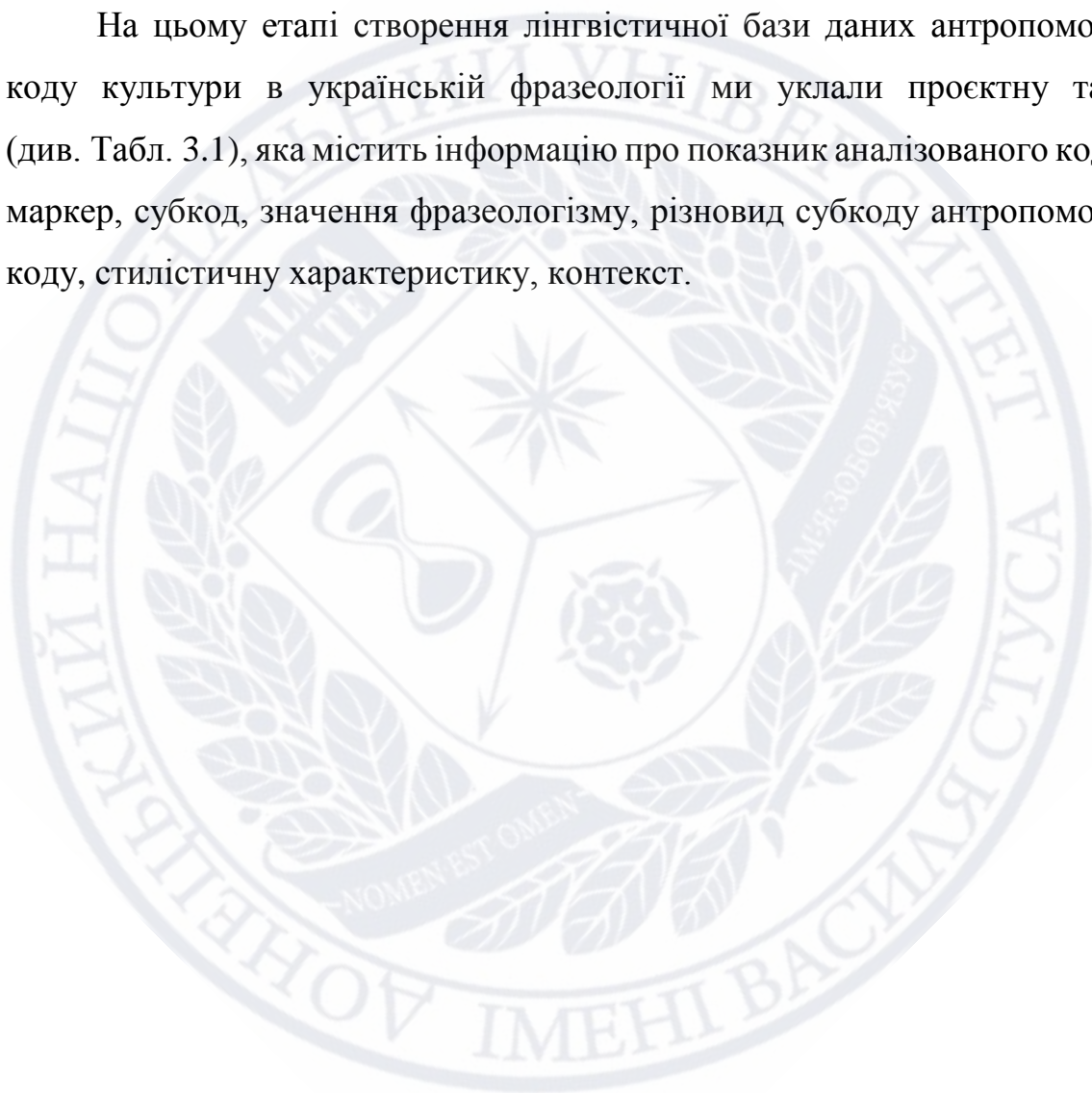
1. Інфологічний етап – етап відбору інформації та її структурування, або етап внутрішньої формалізації інформації, етап моделювання змісту інформації.

2. Датологічний етап – етап оформлення інформації відповідною мовою представлення, придатною для комп'ютерного опрацювання, або етап зовнішньої формалізації інформації, етап моделювання її форми, перетворення інформації на дані. Датологічний етап, у свою чергу, містить дві стадії організації даних: 1) логічну – пов'язання концептуальної інформаційної моделі, одержаної на інфологічному етапі, з операційною системою певного типу комп'ютера, з тими системами керування базами даних, якими він послугується, вибір форми організації даних, прийнятої для роботи таких систем керування базами даних; 2) фізичну – вибір раціональної структури організації бази даних у пам'яті комп'ютера, методів роботи з нею, виходячи з тих можливостей, які надають технічні показники комп'ютера (обсяг його оперативної та дискової пам'яті, швидкодія), його апаратне та програмне забезпечення, можливості системами керування базами даних. Стратегія створення показових і надійних лінгвістичних баз даних спрямована на їхнє багаторазове та різноаспектне використання, тобто опрацювання за різними

параметрами та типами інформації про подані в таких базах мовні об'єкти [33, с. 14].

3.2. Інфологічний етап проєктування лінгвістичної бази даних антропоморфного коду культури в українській фразеології

На цьому етапі створення лінгвістичної бази даних антропоморфного коду культури в українській фразеології ми уклали проєктну таблицю (див. Табл. 3.1), яка містить інформацію про показник аналізованого коду, ФО, маркер, субкод, значення фразеологізму, різновид субкоду антропоморфного коду, стилістичну характеристику, контекст.

Таблиця 3.1

Проектна таблиця ЛБД антропоморфного коду культури в українській фразеології

№	Показник АКК	ФО	Маркер	Субкод	Значення ФО	Контекст
1	Арап	на арапа, зі сл. робити, діяти, радити і под.	зневажл.	АНСК	нахабно, безцеремонно (1); абияк, без належної підготовки (2)	Вони діють на арапа, а я безцеремонних не люблю, через те хай не надіються на нашу допомогу (З журналу); — Що для такого колгоспу сто тисяч, коли йому потрібні мільйони? Ні, товариші, на арапа ми нічого не звикли ні робити, ні радити (С. Добровольський).
		брати / взяти на арапа		АНСК	обманюючи, хитруючи, діючи нечесно, домагатися чого-небудь	Не бери мене на арапа, бо я таких вже бачив! (З газети).
2	Аристократ	аристократ духу	іноді ірон.	АССК	людина високого інтелектуального розвитку	— Вони, бачте, з ласки фюрера в берлінських і мюнхенських кав'ярнях сиділи, кричали. І ось тепер ці політики й аристократи духу Україною правитимуть (С. Журахович)
3	Баба ¹	баба [ще] надвоє ворожила (гадала);		АРСК	невідомо, чи відбудеться,	[Василь (до Горпини):] Завтра нас, може, щаслива доля чекає,

		бабка (бабуся) [ще] надвоє ворожила (гадала)			здійсниться щось, чи ні; побачимо	а не лихо! Завтра, як то кажуть, бабка ще надвоє ворожила! (М. Кропивницький).
	Баба+дівер (див. також дівер)	згадала баба дівера		АРСК	уживається для підкреслення того, коли згадується щось давно минуле, чого вже ні змінити, ні виправити не можна	З темряви строго обізвався Семен Дибенко: — Війна — війною, а два стоги переліжного сіна ні за що ні про що згноїли. Безбородько нахмурився: — Таки згадала баба дівера, через вас, діду, про ці два стоги увесь світ і союзники знають (М. Стельмах).
	Баба + дівка (див. також дівка)	як (коли) баба була дівкою, перев. зі сл. тоді		АРСК	уживається для підкреслення того, коли згадується щось давно минуле, чого вже ні змінити, ні виправити не можна	Дуже давно. Тоді то було, як баба була дівкою (Укр. присл.).
4	Батьки	у батьки (у діди, у матері і т. ін.) годитися		АРСК	бути набагато старшим від кого- небудь	Заважала [Наталці] дівоча соромливість перед людиною, що годилася б їй у батьки (С. Добровольський).
5	Батько	рідного батька продасть		АРСК	хто-небудь непорядний, здатний зрадити, вчинити підлість	Хто-небудь непорядний, здатний зрадити, вчинити підлість. — Знаємо ми таких приятелів [станового]. Вони вам за медалю рідного батька

					продадуть! — тикаючи пальцем, гукав Пищимуха (Панас Мирний).
	як за рідного батька (тата), зі сл. правити, гнути і т. ін.		АРСК	занадто дорого, дуже багато	— Сказала [Докія] із співчуттям, зручніше спираючись рукою на тин. — І таку ціну гнуть [за худобу], як за рідного батька (М. Стельмах).
	як за батька		АРСК	занадто дорого, дуже багато	В повоєнні літа .. за голку правили на ярмарках, як за батька (М. Зарудний)
	як на [свого (рідного)] батька, зі сл. кричати		АРСК	не стримуючи себе; дуже сильно	Кричать, як на батька (Укр. присл..)
	чий батько (грубо чорт) старший		АРСК	хто перемаже, хто сильніший'	Ми ще поміряємось... Ще побачимо, чий батько старший (Панас Мирний)
	чорт (чорти) [його] батька знає (зна)	грубо	АРСК	уживається для вираження незадоволення ким-, чим-небудь, обурення з якогось приводу (1); уживається для вираження здивування або захоплення з приводу	Зрозуміло було одне: заарештували, щоб не дати йому виступити на засіданні.. Ні, це вже чорти батька зна що! (А. Головка); [Сидір:] Чорт його батька знає, як він виламав це вікно! (І. Карпенко-Карий).

					кого-, чого-небудь (2)	
6	Бондар	через вулицю бондар	жарт.	АПСК	дуже далекий або зовсім не родич	Вона йому тітка, а він їй через вулицю бондар (Укр.присл.).
7	Брат	менший брат (менші брати)		АРСК	ірон. Український народ та інші народи колишнього Радянського Союзу по відношенню до росіянина (2)	Сучасне суспільство взяло на себе відповідальність про захист наших менших братів (3 журналу); Здобувши незалежність, українці врешті позбулися нав'язаного нам менталітету менших братів (3 журналу).
		наш брат		АРСК	ми; такий, як ми; подібний до нас	— Перевіряй себе кожної години.. Самоконтроль, Антоне, підстьобує нашого брата (А. Хорунжий).
		їхній брат		АРСК	вони і подібні до них	[2-а жінка:] А нащо вона [одежа] йому? За Дніпро передається — там ляхи багато набрали для їхнього брата (Панас Мирний).
		[сам (і)] чорт не брат		АРСК	хто-небудь сміливий, відважний, нічого не боїться, все може перебороти	Кулеметники порозвалювались на тачанках, і здавалося, що їм і чорт не брат (Ю. Яновський)
		свій брат		АРСК	людина, однакова за становищем,	— Та се не Січ: тут тобі гетьман не свій брат! (П. Куліш)

				світоглядом і т. ін.; однодумець		
		старший брат		АРСК	перев. мн. Людина по відношенню до всього живого на землі (1); ірон. Російський народ по відношенню до українського народу та інших народів колишнього Радянського Союзу (2)	Люблю цих кузьок, пташок, цих маленьких несвідомих протестантів проти лицемір'я старшого брата свого — людини (В. Винниченко); [Вигадане] стимулює інші міфологеми типу “старший брат” чи “колиска братніх народів”, з якої вивалилося троє близнюків, з-поміж них один чомусь дуже старший, і якраз той, що з'явився на світ не перший (Л. Костенко).
		на брата		АРСК	для кожного, кожному	Не багато вийшло на брата, а по півлітра спожили (В. Міняйло).
	Брат + сестра (див. також сестра)	як брат з сестрою, зі сл. жити, звікувати і под.		АРСК	дуже дружно, у злагоді	Як брат із сестрою жили собі (П. Козланюк).
	«Брат + сват» (див. також сват)	самому чорту брат [і сват]		АРСК	дуже грізний, підступний, жорстокий	— Сидить там.. клятий супостат — самому чорту брат і сват! — А що воно таке за птиця? — Стара трухлява печериця. Війну роздмухати береться (В. Іванович).

		ні (ані) сват ні (ані) брат		АРСК	зовсім чужа людина	Він не був їм ані сват ані брат, лишень сидів з ними через город. Баба Дмитриха все носила йому обідати (В. Стефаник).
8	Бувалець	бувати / побувати у бувальцях		АССК	багато бачити, зазнавати в житті (1); мати непривабливий вигляд, довго чи часто використовуватися; бути не (2)	Побував-таки [старий мандрівник] в бувальцях, бачив білий світ. Атож! Довелось ковтнути і солоного, і гіркого (С. Журахович); Вигляд у мене був непривабливий. Сірий простенький костюм, що вже й до цього бував у бувальцях, зовсім зім'явся (Ю. Збанацький).
9	Вдівець (удівець)	солом'яний вдівець	жарт.	АРСК	чоловік, який тимчасово залишився без дружини або не живе з нею	Настя добре розуміла, що в уяві цього самотнього соломиного вдівця вона була найкращою з усіх жінок на світі (3 журналу).
10	Вдова (удова)	солом'яна вдова	жарт.	АРСК	жінка, яка тимчасово залишилася без чоловіка або не живе з ним	Анеля — соломиная вдова, двоє дітей, скупа пенсія (І. Франко).
11	Віходець	виходець з того світу		ІЗ	мрець	Вибрав я хороше місце, Досхочу міг надивитись На

						непевну забаву Виходців із того світу (Леся Українка).
12	Відьма	як відьми вкрали		АПСК	зовсім зник	Хочеться йому [Чіпці] забути, заснути; перевернувся він з боку на бік... Сон — як відьми вкрали!.. (Панас Мирний).
13	Володар	володар всесвіту	уроч.	АССК	людина, людська істота (на відміну від неживої природи або тварин)	Одне пташеня занепокоєно повело голівкою і жалісним, ну прямо дитячим оком поглянуло на людину, немов прохало: “Нероби мені, чоловіче, зла. Ти ж володар всесвіту, а я дрібна пташина” (М. Стельмах).
		володар дум [і сердець]		АССК	особа, яка має великий вплив на сучасників і привертає до себе увагу своїми ідеями, діями і т. ін.	О, Арсенєв!.. Він бог цілого цього експресу, цілого цього світу. Володар дум і сердець. Він панує тут, як ніколи не панував там — у тій неймовірно казковій, відкритій ним країні, що зробила його ім’я девізом і прапором всіх мандрівників і всіх — ось таких — конкістадорів (І. Багрянний).
14	Ворог	не взяв ворог (враг)	жарт.	ААСК	уживається для вираження	— Там у Петра Лукина нова наймичка та ще, не взяв її

					захоплення, здивування з якого-небудь приводу або незадоволення кимсь, чимсь	ворог, крижаста така... (Панас Мирний).
15	Геній	добрий геній	книжн.	АІСК	людина, яка благотворно впливає на кого-небудь, приносить користь комусь	Як добрий геній, Ганя здержувала шкодливий [шкідливий] вплив Хоцінського (І. Нечуй-Левицький).
		злий геній	книжн.	АІСК	людина, яка погано впливає на кого-небудь, приносить шкоду комусь	— Сам Василь Митрофанович пожалував, — саркастично кинув Рибка і.. додав: — Наш злий геній, щоб його чорти забрали (М. Чабанівський).
16	Глухий	як (мов, ніби і т. ін.) глухому музика, зі сл. треба, потрібно і т. ін.	жарт.	АСеСК	уживається для вираження заперечення зазначених слів; зовсім не треба, не потрібно і т. ін.; аж ніяк	Тее му [йому] так потрібно, як лисому гребінь, сліпому дзеркало, глухому музика (Укр. присл.).
17	Голландець	летючий голландець		АНСК	легендарний образ капітана, приреченого на вічне плавання в морі, а також корабель цього капітана	[Представник “Стремительного”:] Летючим голландцем ми будемо бродити по морю, і нам тоді не страшний ніхто (О. Корнійчук).

18	Господар	господар (пан, хазяїн і т. ін.) становища		АССК	той, хто має можливість активно впливати на щось, керувати чим-небудь і т. ін. на власний розсуд; головний у чомусь	Упоєний радістю перших перемог, він уже вірив тоді, що сам є господарем становища (О. Гончар).
19	Дитина	вихлюпувати / вихлюпнути [разом] з купелем і дитину		АРСК	за другорядним, непотрібним і т. ін. не визнавати, не помічати і т. ін. суттєвого, істотного, основного	Але в справедливому гніві проти віршоробів "чи не губимо ми уваги до особливостей віршованого слова, чи не вихлюпуємо разом з купелем і дитину (З газети).
		як малій дитині, зі сл. годити, догоджати і под.		АРСК	дуже, надто, надмірно	Тільки братова багацько гордувала. Вже ж я й годила як малій дитині, та ні, не вгодила! (Марко Вовчок).
20	Дитя	дитя (дитина, син) природи		АРСК	людина, якої не торкнулися цивілізація, культура, виховання	Ще перед двома роками був [Янош], можна сказати, дикун, дитя природи, а нині в жаднім [жоднім] салоні не повстидається (І. Франко).
21	Дівер Баба+дівер (див. також баба)	згадала баба дівера		АРСК	уживається для підкреслення того, коли згадується щось давно минуле, чого вже ні змінити, ні виправити не можна	З темряви строго обізвався Семен Дибенко: — Війна — війною, а два стоги переліжного сіна ні за що ні про що згноїли. Безбородько нахмурився: — Таки згадала

						баба дівера, через вас, діду, про ці два стоги увесь світ і союзники знають (М. Стельмах).
22	Дівка = Дівчина	сивіти (сидіти) / посивіти (засидітися) в дівках (дівкою, в перестарках і т. ін.)		АРСК	довго не виходити заміж або зовсім не бути заміжньою	І не говоріть мені, мамо, не хочу. Краще вже й посивіти дівкою (П. Козланюк).
	Баба + дівка (див. також баба)	як (коли) баба була дівкою, перев. зі сл. тоді		АРСК	уживається для підкреслення того, коли згадується щось давно минуле, чого вже ні змінити, ні виправити не можна	Дуже давно. Тоді то було, як баба була дівкою (Укр. присл.).
23	Дід Дід + прадід (див. також прадід)	з діда-прадіда (з діда й прадіда)		АРСК	споконвіку, одвічно (1); спадковий, уроджений (2)	Прийшли двоногі звірі — убили матір, пограбували, спалили, в руїни перетворили його з діда-прадіда рідну землю (А. Головка); Іван Темний з діда-прадіда — селянин, все життя по господарству порався (Остап Вишня)
		за дідів-прадідів		АРСК	у незапам'ятні часи, дуже давно	Промайнула воля, поламала ланцюги віковічні, на котрих ще за дідів-прадідів прикували до панів колись вільні хутори, села (Панас Мирний).

24	Діти ¹	адамові діти	книжн.	АРСК	люди	Схаменіться: Усі на сім світі — І царята і старчата — Адамові діти (Т. Шевченко)
		бісові (вражі, сучі і т. ін.) діти	лайл.	АРСК	уживається як лайливий або добродушно-лайливий вислів на чийось адресу	Позад себе він чує приглушений регіт — з нього ж, бісові діти, насміхаються (М. Стельмах)
		діти обсіли		АРСК	хто-небудь має велику сім'ю, багато дітей	О женишся — тебе обсядуть діти (П. Колесник).
25	Донечка = Доня = Дочка Мама + донечка / доця (див. також мама)	мамина донечка (доця)		АРСК	зніжена, примхлива, розпещена дівчина	Ксеня не була маминою донечкою, вона мала й свої погляди і досить певний і своєрідний характер (С. Голованівський).
26	Дурак	валяти дурака		АІСК	робити дурниці, безглузді вчинки; поводитися не так, як слід (1)	[Вареник:] Демку, побратиме, перестань смішити людей, не соромся. Ну що ти дурака валяєш? (М. Кропивницький).
27	Дурень	валяти (клеїти) дурня		АІСК	робити дурниці, безглузді вчинки; поводитися не так, як слід (1)	Петрусь сів. Просто на вогкий, холодний гравій. — Хлопчики, викидайте мене разом з добром, більше я ні на що не здатен. — Кинь дурня клеїти! — розсердився, аж викрикнув Валет (П. Дорошко).

		строїти дурня		AICK	робити дурниці, безглузді вчинки; поводитися не так, як слід (1)	— Тільки от що, Маріє,— затримав її Давид, — Хай Тихін дурня не строїть, нехай лікується (А. Головка).
		як дурень (дурний) з дуба (з печі), перев. зі сл. ляпнути, бовкнути і т. ін.	зневажл.	AICK	недоречно (1); прикидатися таким, що нічого не розуміє, не знає (2); нічого не робити, байдикувати (3)	[Ліна:] Я так і думала, що ви бовкнете щось як дурний з печі (Я. Мамонтов).
		знайшов дурня	ірон.	AICK	уживається для вираження незгоди, небажання діяти, виконувати що-небудь	— Ти думаєш, я стану тягтись та скарєдничати [скупитися] так, як другі там скарєдничають! Як же? Знайшли дурня (Панас Мирний).
		лишитися (залишитися, zostатися і т. ін.) в дурнях		AICK	дати себе ошукати, бути ошуканим, одуреним	[Демид:] Ще кілька хвилин, і я б zostався в дурнях! (І. Карпенко-Карий).
		опинитися / опинятися в дурних (у дурнях)		AICK	виявитися в становищі одуреного, ошуканого і т. ін.; допустити помилки, промахи	Швидко біг: боявсь спізнитись, Щоб в дурних не опинитись (Олександр Олесь).

		побувати в дурнях		АІСК	опинитися у ненормальному, смішному становищі	— Не сина з нею [дівчиною] поєднать, А забандюрилось старому Самому в дурнях побувать (Т. Шевченко).
		робити з себе дурня (дурника)		АІСК	прикидатися таким, що нічого не розуміє, не знає	Не робіть із себе дурня, Йото! Адже при вас учора Нута возив кип'ячку [нафту] — свою, не вашу. Ще якраз під парканом одна бочка трісла. Ви самі бачили, самі сміялися! (І. Франко).
28	Дурник	мати за дурня (за дурника)		АІСК	не зважати на когось, не рахуватися з кимсь; вважати когось нерозумним	Догадується він, що є тут якась кривда, а яка саме — не зрозуміє, тільки на вчительку серце має (С. Васильченко).
		робити / зробити дурника (дурня)		АІСК	ставити кого-небудь у принизливе, смішне становище	Редактор пізнав жіночку, котра містифікувала його на полі, і розсердився. — І вам не совісно? Жарти жартами, а навіщо з людей дурників робити? (О. Бердник).
29	Живий	як (мов, ніби і т. ін.) живий		АФСК	чітко, виразно яскраво,	Ставав легінь перед очима як живий — і все закручувалося в непримиримім танці, шаленім, запіненім. Не дишучи, розкривала очі в тьму (Г. Хоткевич).

	Живий + мертвий (див. також мертвий)	ні живий ні мертвий		АФСК	дуже наляканий, вражений, приголомшений і т. ін. (1); дуже схвилюваний, стурбований (2); сповнений горя, засмучений (3); дуже ослаблений фізично (4)	— Кинулась вона в воду, вхопила мене за чуб та й винесла на берег. Дивлюсь я, пастушки стоять ні живі ні мертві, тільки очі повитріщали та роти пороззявляли (І. Нечуй-Левицький); [Зося:] Яке там лихо? Я чую тривогу; скажи, що сталося? Я ні жива ні мертва! (І. Карпенко- Карий); Оріся сиділа позаду Василя ні жива ні мертва. Вона сама не знала, куди вони їдуть (П. Автомонов); Ні жива ні мертва вернулася Пріська додому... У голові в неї гуде, у вухах дзвоне [дзвонить], в очах жовто (Панас Мирний)
30	Жилець	не жилець (не житець) [на цьому світі]		АФСК	хтось довго не проживе через слабе здоров'я, хвороби і т. ін.	— Не жилець, — голосила, — батько наш на сьому світі, ой не жилець!.. (В. Чумак).
31	Жнець Швець + жнець (див. також швець)	і швець, і жнець, і на (в) дуду грець		АПСК	той, хто вміє все робити, вправний, тямущий в будь-якій справі	— Панас Юхимович на всі руки майстер. Як кажуть: і швець, і жнець, і на дуду грець (Ю. Збанацький).

32	Зівака	зівак ловити	зневажл.	ААСК	бути неухажним, роззявкуватим і т. ін. (1)	Траплялось, що й зівак дехто ловив, коли вчитель пояснював новий матеріал. А потім (хоч і малі) шкодували (З журналу).
33	Кат	кат катом; кат з катів		ААСК	дуже жорстокий, немилосердний (про людину)	Різні є люди: пан теж себе людиною вважає. А Пігловський навіть вище людей.., а сам кат катом (М. Стельмах); Допиту справжнього ще не було, бо комендант вечеряє! А кат з катів був! Що він виробляв з людьми! (А. Головка).
34	Каторжний	як каторжний, зі сл. працювати, турбуватися і т. ін.		ААСК	дуже, надмірно, надто багато	Нікуди я не поспішаю, ніхто мене не викликає на фабрику телефоном, я працюю, як каторжний (Ю. Яновський).
35	Козак	вільний козак		АССК	парубок, неодружений чоловік	Григорій майже з презирством дивиться на кожну дівчину. Він вважає себе вільним козаком (М. Стельмах).
36	Компанія Товариство =	тепла компанія	ірон.	ВАСК	група знайомих людей, які разом пиячать, гуляють, розважаються і т. ін.	Перекуда все ходив та ходив, поки й приткнувся біля якоїсь теплої компанії (В. Кучер).
37	Король	тримати себе королем		АССК	поводитися гордовито, поважно	На вулицю виходив [Васько] завжди в новому вбранні — в

						сардаці з тонкого сукна, сивій шапці, чоботях-лаківцях серед парубоцтва тримав себе королем, хоч був іще малим (А. Хорунжий).
38	Лéдар	ледаря празнувати	жарт.	ААСК	нічого не робити; байдикувати, гуляти	— Посиділи з Олькою-сторожихою, пограли в мовчаники, і подалася собі під кожухом ледаря празнувати... (А. Крижанівський).
39	Ледащо	пуститися в ледащо		ААСК	почати робити вчинки, що викликають загальний осуд; уникати праці, вести себе безпутно, легковажно	Батьки, які сипів не вчили,.. Кипіли в нефті [нафті] в казанах; Що через їх синки в ледащо Пустилися, пішли в нінащо (І. Котляревський).
40	Лицар	лицар печального (сумного) образу	книжн.	ААСК	наївна людина, пустий мрійник, що нагадує відомого літературного персонажа	Ти й сама у нас, як Дон Кіхот. Що він мав на увазі? Що довга вона та худа, як лицар печального образу? Чи вважає, що самостійне життя своє вона починає боротьбою з вітряками? (О. Гончар).
		лицар серця	жарт.	ААСК	об'єкт кохання; коханий чоловік	[Семен:] І, може, Надійка знайшла вже лицаря свого серця? (З. Мороз).

41	Лукавий	лукавий підкусив (напутив, підбив і т. ін.)		ААСК	хтось зробив хибний, необдуманий або небажаний для когось вчинок	[Степанида і Оксана:] Що ж таке трапилось? [Панас:] Хоч і не питаєте! (Зітхає). Лукавий напутив... [Степанида:] Ця горілка ніколи до пуття не доведе (М. Кропивницький).
		від лукавого	ірон.	ААСК	те, що суперечить певним нормам, канонам і т. ін.; щось не таке як прийнято, як треба	— Політика в нього, може, й від лукавого, але ж яка Божа іскра сяє в багатьох його творах! (М. Стельмах).
42	Люди	будуть (вийдуть) люди		БАСК	хтось виросте порядним, гідним і т. ін., досягне певного становища в суспільстві	— Може, з нас щось вийде, може, з нас люди будуть, давайте учитись (С. Васильченко).
		люди ніч [по шматках] розібрали		БАСК	настав ранок; розвиднілося	Коли місяць переплив через середину неба, Юрій Дзвонар вклонився гулянню: — Чуєте, добрі люди вже ніч по шматках розібрали, а півні наголошуються, щоб ранок проспівати. То не час вам, сякі не такі, додому летіти? (М. Стельмах).
		на люди		БАСК	зі сл. піти, вийти, тягне. В людське середовище; до	Не сиділося зараз у штабі, тягнуло на люди (П. Кочура); Сам хазяїн з'явився на люди в

				когось (1); зі сл. з'явитися, показатися. Щоб бачили, знали інші; серед когось (2)	якомусь арештантському сіряку.., а наймичку вирядив у чобітки та в білу пухову хустку (О. Гончар).
	на людях		ВАСК	у присутності когонебудь; при комусь	Почуваю себе так собі.., але на людях забуваю свої слабості (М. Коцюбинський).
	не з людей		ВАСК	не такий, як усі; особливий (1); не так, як іншим; погано (перев. у чий- небудь присутності) (2)	— Якийсь він у вас не з людей трохи (З газети); — Чи тобі, молодице, не з людей, що ти все мовчиш і до мене, старої й словом не обізвався? (Григорій Тютюнник).
	ні собі, ні людям		ВАСК	без користі	Ти [Ліліє] знаєш, либонь, як неприємно буває, лягаючи спати, подумати собі: от і знов день минув даремнісінько, ні собі, ні людям (Леся Українка).
	по людях ходити		ВАСК	просити милостиню; жебракувати	Тяжке дитинство судилося моїй жінці, всього довелося зазнати: і по людях ходила, і наймалася до панів, і поневірялася (З газети).
	смішити людей (горобців)		ВАСК	бути об'єктом глузування, насмішки для когонебудь	— Гляди, зятьок, роздивляйся добре на нашу доньку, щоб потім жити та й людей не смішити (В. Сологуб).

		у люди		ВАСК	зі сл. іти, віддати і т. ін. На заробітки, для навчання чому-небудь і т. ін.; навчатися, працювати (1); зі сл. вийти, піти і под. В оточення інших, сторонніх осіб; до когось (2); зі сл. нести, понести і т. ін. Для ознайомлення багатьох, використання багатьма; до всіх (3)	Наче маю рушити з батькового волинського горба, з хутора — в люди. В науку. До світла... (І. Колісник); [Жінка:] Та що отее [оце] ти вигадав? А у чім же я або дівчата на празник [свято] вийдемо у люди (Г. Квітка-Основ'яненко); Для ознайомлення багатьох, використання багатьма; до всіх. Пісня та йому прошила серце Райдужно-солодкою стрілою; І поніс її хлопчина в люди (М. Рильський).
		як у людей		ВАСК	такий як треба; звичайний (1) // Пристойний, хороший, кращий; Як звичайно має бути; так як треба, добре (2)	І сорочка на ньому — не яку людей; замість білої, як закон повеліва, вона в нього або червона, або синя (Г. Квітка-Основ'яненко); — У нас ніколи так, як у людей (Панас Мирний).
43	Людина	божа людина		ВАСК	угодний Богу (про кобзарів, лірників, співців і т. ін.)	Біля воріт спинився старий кобзар... Ні, лірник... Та все ж людина Божа, бродячий бард! (Василь Шевчук).
		вийде людина		ВАСК	хтось виросте порядним, гідним і т.	— Треба ж, голубко,— каже стара, — її на розум навчити. Я

				ін., досягне певного становища в суспільстві	скажу те, а ти що друге [інше], то й вийде з неї людина (Марко Вовчок).
		зробити людину		BACK допомогти кому-небудь зайняти певне становище в суспільстві, навчити чомусь, виховати когось	Аби він був одружений на одній з його дочок — навчився б усьому любісінько. О, доньки його хоч з кого зроблять людину (М. Стельмах).
		наша (своя) людина		BACK той, хто чимсь підходить комусь; близький, схожий, потрібний і т. ін.	Встряне [агент] в компанію, скрізь він своя людина (М. Коцюбинський).
		хоч би тобі [одна] жива людина [показалася]		BACK нікого ніде не видно; абсолютно нікого немає	Через півгодини хоч би тобі жива людина показалася на вулиці (Панас Мирний).
44	Лялечка	як (мов, наче і т. ін.) лялечка		AACK дуже гарний, вродливий (про людину) (1)	[Павло:] Ну, й дівчинка ж, як лялечка (М. Кропивницький).
		ні (ані) лялечки		AACK немає жодної людини; абсолютно нікого	Густе, в гарячих прошвах марево приколисує спраглу потріскану землю. Навколо ні лялечки, всі жнивуть в полі (М. Стельмах).
		хоч би тобі лялечка	жарт.	AACK абсолютно нікого немає, жодної людини	А на вулиці хоч би тобі лялечка (3 газети).

		хоч би тобі лялечка озвалася		ААСК	абсолютно нікого немає, жодної людини	— Оце раз як обпали бджоли.., гукав-гукав — анітелень! Хоч би лялечка тобі озвалася! (Дніпрова Чайка).
45	Маг Маг + чародій / чарівник (див. також чародій / чарівник)	маг і чародій (чарівник, заст. чудодій)	жарт.	АПСК	людина, яка робить щось дуже легко, вправно, спритно, красиво і т. ін.	Одного разу.. зустрів їх біля трибуни [підполковник] і задоволено сказав: — Ваш Карцев — маг і чародій (В. Собко); Коли ж наступала пора полювання на дичину, ніхто не міг зрівнятися з Ніколає. — Маг, чарівник! — говорили люди, коли юнак ніс на течах десятків добрих качок (М. Чабанівський).
46	Майстер	майстер (мастак) на всі руки		АПСК	людина, яка все вміє робити, вправна, тямуца у будь-якій справі (1); ірон. Людина, яка за все береться, але робить невправно, неякісно і т. ін. (2)	Лаврін був розумака і майстер на всі руки — і косити, і молотити, і навіть сам шив чоботи (О. Донченко); Одна лиш біда — Сіромі ніколи ніщо не вдається (С. Воскрекасенко).
		майстер на все		АПСК	людина, яка все вміє робити, вправна, тямуца у будь-якій справі	1-ї хлопець же був!.. Куди б ти його не повернув, — на все майстер. Чи на співи, чи на іграшки, чи на вигадки (Г. Хоткевич).

		майстер (мастак) на всякі (всі) штуки		АПСК	дотепна, вигадлива і т. ін. людина (1); зневажл. Той, хто здатний на погані, підступні, нечесні і т. ін. учинки (2)	Який це чудесний і симпатичний хлопець! Веселий, жартівливий і на всі штуки майстер (О. Ковінька); Напівшепотом Джо відкрив таємницю: ..Цей тип хвостом повівся з фашистами з Києва, коли вони тікали, і мастак па всякі штуки (А. Хижняк).
		майстер своєї справи (свого діла)		АПСК	людина, що досягла високої майстерності, досконалості в чому-небудь; кваліфікований фахівець, виконавець, професіонал і т. ін.	А секретар знову заговорив про батька, .. про те, який це був майстер свого діла (О. Гончар).
47	Малий Малий + старий (див. також малий)	від малого до старого		АВСК	усі люди незалежно від віку; діти й дорослі; всі	Весь аул від малого до старого збігся до саней (З. Тулуб).
48	Мати ¹	всмоктувати (всисати) / всмоктати (ввіссати) з молоком матері		АРСК	засвоювати щось з дитинства	Більшість їх [дівчат] вийшла з родин убогих, із таких, де кожне ще з молоком матері всисає потребу праці для шматка хліба (М. Коцюбинський).

		дій його матері	лайл., заст.	АРСК	уживається для вираження незадоволення, досади з приводу певних дій, вчинків чиїх-небудь	— От і стукає мені в голову: дій його матері! Та вони ж тепер сплять, а Шавканів Іван ночний [нічний] сторож, вигукує своє (П. Куліш).
		матері твоїй дуля	лайл.	АРСК	уживається для вираження незадоволення, обурення з приводу чого-небудь	— Матері твоїй дуля! — ударивши по зашийковій воловика, сказав коваль і поволік його за собою на гору (Панас Мирний).
		матері (бісові) його (їх, її і т. ін.) ковінька (корінь)		АРСК	лайл. Уживається для вираження незадоволення, обурення, досади і т. ін. з приводу чого-небудь (1); уживається для вираження захоплення з якого-небудь приводу (2)	— Що, дядьку? — Орчики роблю матері його ковінька! (М. Зарудний); [Марко:] От я й був парубком повного калібру, бісові його ковінька. Ге, та що там згадувати! (З. Мороз).
		вража (лиха, хрінова і т. ін.) мати	лайл.	АРСК	уживається для вираження незадоволення чим-небудь, діями когось (1); з дієсл. Якись небажані, незвичайні	— От вража мати, знову дощ почався! — почулося з-за вікна (З газети); Нечиста мати понаносила до нас тих панів, та й стали вони захоплювати наші землі (О. Стороженко).

				обставини, щось незрозуміле (2)		
		і [рідна] мати не впізнай (не пізнав) / не впізнає (не пізнає)		АРСК	хтось дуже змінився на вигляд, зовні	В нас і таке буває: поїде дівка з села, потиняється рік-два, а потім повертається такою, що й рідна мати її не пізнає. Моді всякої повигадує... Та обріже косу, накрутить на голові таку фурделю, кури лякаються (Ю. Мокрієв).
		лиха (врагова, вража і т. ін) мати (рідше матір)	фам.	АРСК	уживається для вираження незадоволення ким-, чим-небудь (1); уживається для вираження невпевненості, необізнаності в чомусь; невідомо, незрозуміло (2)	Лиха мати знає ті правила і чим воно все закінчиться (З газети). — І чого йому [Сербинові] треба тут? — Лиха його матір знає; ходить по садах, ярах, левадах, дітей лякає (С. Васильченко).
		що за вража (лиха і т. ін.) мати	фам.	АРСК	уживається для вираження здивування, досади, незадоволення і т. ін.	— Що за вража мати! — каже тоді Шрам, протираючи очі. — Да се ж ти, бачу, сам і отаман! (П. Куліш).
		як (у чому, у чім і т. ін.) мати [на світ] народила (породила)		АРСК	зовсім голий, без одягу	Краще б я гола, як мати народила, по полю носилася, ніж мені в цій тюрмі мучитися (Панас Мирний).

		з молоком матері		АРСК	від народження, з перших днів життя	Пісня входить в духовне єство з молоком матері (А. Малишко).
	Мама + донечка / доця (див. також донечка / доця)	мамина донечка (доця)		АРСК	зніжена, примхлива, розпещена дівчина	Ксеня не була маминою донечкою, вона мала й свої погляди і досить певний і своєрідний характер (С. Голованівський).
	Мама + синок (див. також синок)	мамин синок		АРСК	розпещений хлопчик або юнак	— Прості хлопці всі залишаються [на ціліні], — гомонів він [провідник], складаючи у стовпець простирала. — А кручені паничі, мамині синки та доньки, що цвітасто повдягалися на дорогу, швидко полиняють. Повтікають через місяць (А. Хорунжий).
49	Мертвий	[і] мертвий устав би з домовини (прокинувся б, проснувся б і т. ін.)		АФСК	перев. зі словоспол. такий, що, жарт. Уживається для підкреслення позитивних якостей чого-небудь; дуже хороший, приємний, надзвичайний і т. ін. (1); перев. із	— Се, бгатці [братці], — каже, — така в мене настойка, що мертвий устав би з домовини, якби випив добру чарку (П. Куліш); Закалатав у четверте вікно так, що й мертвий проснувся б (Є. Гуцало).

				словоспол. так, що. Дуже сильно, гучно і т. ін. (2)	
		як (мов, ніби і т. ін.) мертвий		АФСК дуже стомлений, млявий і т. ін. (1); блідий, нерухомий і т. ін. // чимось приголомшений, стурбований і т. ін. (2); зі сл. спати. Міцно, непробудно (3)	Як мертвий повертався додому він майже ні з чим (3 газети); Галя вже водою підвела її [Параску] знову на ноги, а то як мертва лежала та тільки [тільки] зубами цокотіла (Панас Мирний); Вже й будить їх, а вони [діти] сплять, як мертві... (М. Коцюбинський).
	Живий + мертвий (див. також живий)	ні живий ні мертвий		АФСК дуже наляканий, вражений, приголомшений і т. ін. (1); дуже схвилюваний, стурбований (2); сповнений горя, засмучений (3); дуже ослаблений фізично (4)	Ставав легінь перед очима як живий — і все закручувалося в непримиримім танці, шаленім, запіненім. Не дишучи, розкривала очі в тьму (Г. Хоткевич).
50	Мрець	як над мерцем		АФСК дуже сильно, голосно, нестримно і т. ін.	Вітер осінній заводить над ними [травами], як над мерцем (М. Коцюбинський).
		ходячий (живий) мрець (мертвець)		АФСК дуже худа, виснажена, немінна і т. ін. людина (1);	У мене перед очима стоять привиди — київські звільнені з неволі громадяни, живі мерці

					людина, що втратила інтерес до життя, байдужа до всього (2)	(О. Довженко); Не було вже, мабуть, нічого на світі, що могло би вразити бідного Хаїма. Це був ходячий мервець (Г. Хоткевич).
51	Мудрець	мудрець за чужою спиною	жарт., ірон.	АІСК	той, хто вважає себе розумнішим за інших, повчає всіх	— Посіяли на піщаниках пшеницю, вона там зроду не родила. Посадили б кавунів. — Ви, я бачу, також мудрець за чужою спиною (Григорій Тютюнник).
52	Особа	через третіх осіб, зі сл. брати, давати, дізнаватися і т. ін.		ВАСК	за чиймсь посередництвом	Хабарі беруть тонко, обачно, через третіх осіб, — про таких він читав у газетах і чув не раз (О. Гончар).
53	Пан	[або (чи, хоч)] пан або (чи, хоч) пропав		АССК	ризикуючи, домогтися усього бажаного або все втратити	— Візьмемо коси на плечі і в саму Таврію чи в Молдову. Там хоч пан, хоч пропав (М. Стельмах).
		пан над (між) панами		АССК	який має велику силу, дуже могутній або дуже щасливий	— Сядем укупі ми тут під калиною — І над панами я пан... Глянь, моя рибонько, — срібною хвилею Стелеться полем туман (М. Старицький).
		лізти в пани	зневажл.	АССК	намагатися будь-що розбагатіти, посісти видне місце в	І про Колісника пішла по городу недобра чутка: накрив земських грошей, .. Он тепер хто посяде добро панське, хто

					суспільстві // ставати експлуататором	у пани лізе (Панас Мирний); — По-моєму, не лізь у пани, не висисай з народу крові (Панас Мирний).
		помазатися в пани (паном)	ірон.	АССК	вести себе так, як люди привілейованого класу	— Колись сільські дівчата обминали того, хто в пани помазався (Ю. Збанацький).
		сам собі пан (голова, хазяїн і т. ін.)		АССК	незалежна, вільна у своїх діях, вчинках людина	Остогиділо писарювання мені, оселився дома. Голодний, обірваний, та сам собі пан!.. (А. Тесленко).
		великий пан	перев. ірон.	АССК	поважна особа, яка має великий вплив і з якою треба рахуватися	
		невеликий пан	перев. ірон.	АССК	незначна особа, яка не має впливу і з якою можна не рахуватися	Секретарка розводить руками, — немає міністра. — То ми взавтра прийдемо. Невеликі пани. — Та хоч би й великі були... У відпустці міністр (В. Большак).
54	Пані	велика пані	перев. ірон.	АССК	поважна особа, яка має великий вплив і з якою треба рахуватися	Дума [Василева мати], як з ратієвської дворні, так і велика пані (Панас Мирний).
		невелика пані	перев. ірон.	АССК	незначна особа, яка не має впливу і з	Черевиків таки вона не діждеться, невелика пані, —

					якою можна не рахуватися	пообіцяв Мирон (М. Стельмах).
55	Пара	прийтися до пари		ВАСК	сподобатися одне одному; покохатися	— Будемо ж добре та й добре гуляти на весіллі! Нехай Господь парує, коли собі прийшлись до пари! (П. Куліш).
56	Піп	возити / повозити попа в решеті	заст.	АПСК	говорити неправду, брехати під час сповіді	Надокучило мені каяться з нечистою силою... та до того ще й така думка: чи не доведеться мені за цю пекельну кумпанію [компанію] возить попа в решеті? (Марко Вовчок).
		дурний піп хрестив		АПСК	хто-небудь нерозумний, нерозторопний	— Дурний тебе, Левку, піп хрестив, — обурювався Лесь Якубенко (М. Стельмах).
		як піп на ризи, зі сл. дивитися		АПСК	гордо, з гідністю	На свою ... латану свитину він [старець] дивився, як піп на ризи, й ставив себе коли не нижче дяка, то ніяк не нижче диякона (І. Нечуй-Левицький).
57	Плем'я	юдине (іудине) плем'я (поріддя, коріння і т. ін.)	зневажл., лайл.	ВАСК	зрадник	І все одно іудиному корінню недовго звиватися (М. Стельмах).
58	Полохливий	не з полохливих (полохких)		ААСК	сміливий, небоязкий	— Не з полохких я, пане мій, Ниць чолом не хилюсь... (П. Грабовський).

59	Помагач	ні грач, ні помагач	жарт.	АССК	той, хто не здатний до якоїсь роботи або не бажає її виконувати	— Так-то так, тая вам ні грач, ні помагач; шукайте собі деінде поради (О. Кониський).
60	Праведний	повернути / рідко повертати на путь праведних	заст.	ААСК	почати жити відповідно до прийнятих норм поведінки, моралі і т. ін.	Яків почав з сином гратися і все думав: що б це воно значило? Що поробилося з невісткою? Чи не хоче повернути на путь праведних, чи не спокутує свої гріхи? (Панас Мирний).
61	Праведник	сном праведника (праведників, праведних і т. ін.), зі сл. спати		ААСК	спокійно, міцно, безтурботно	— Значить, сном праведника спали? І не сподівалися на отаких дорогих гостей? — в очах пристава тремтить насмішка (М. Стельмах).
62	Прадід Дід + прадід (див. також дід)	з діда-прадіда (з діда й прадіда)		АРСК	споконвіку, одвічно (1); спадковий, уроджений (2)	Прийшли двоногі звірі — убили матір, пограбували, спалили, в руїни перетворили його з діда-прадіда рідну землю (А. Головка); Іван Темний з діда-прадіда — селянин, все життя по господарству порався (Остап Вишня).
		за дідів-прадідів		АРСК	у незапам'ятні часи, дуже давно	Промайнула воля, поламала ланцюги віковічні, на котрих ще за дідів-прадідів прикували

						до панів колись вільні хутори, села (Панас Мирний).
63	Родич	бідний родич		АРСК	нещасний, невлаштований	— Та що казати, коли ви усе це самі знаєте, тільки прикидаєтеся бідним родичем, я мусила б покликати вас до себе в кабінет, викласти всі папери (В. Дрозд).
64	Сват ¹ «Брат + сват» (див. також брат)	самому чорту брат [і сват]		АРСК	дуже грізний, підступний, жорстокий	— Сидить там.. клятий супостат — самому чорту брат і сват! — А що воно таке за птиця? — Стара трухлява печериця. Війну роздмухати береться (В. Іванович).
		ні (ані) сват ні (ані) брат		АРСК	зовсім чужа людина	Він не був їм ані сват ані брат, лишень сидів з ними через город. Баба Дмитриха все носила йому обідати (В. Стефаник).
65	Сваха	[як] переїжджа сваха, зі сл. гасати, бігати, їздити і т. ін.		АРСК	людина, що часто міняє місце свого перебування	— Не гасай по селу та по обійстях, як переїжджа сваха, не шибайся по хлівах, мов чорт по пеклу, бо голови позакручуєш нам (Є. Гуцало).
		кирпата свашка	жарт.	АРСК	смерть	А там, козаче, зирк! ні відсіль, ні відтіль, — Кирпата свашка — гульку хату (П. Гулак-Артемовський).

66	Свекор	як свекор пелюшки (пелюшок) прати, зі сл. збиратися, брати і т. ін.		АРСК	з неохотою; повільно, дуже довго	[Галина:] Та говори, а то збирається, як свекор пелюшки прати (М. Зарудний).
67	Свояк	свояк з лівої щоки	ірон.	АРСК	нерідна, чужа людина	[Маруся:] Сват він мені чи брат, чи яка рідня?.. [Іван:] Та так, ніби свояк з лівої щоки... (М. Кропивницький).
68	Святий	хоч святих винось [із хати]		ААСК	неможливо витерпіти, витримати щось	— Якось гаман висунувся — впав на підлогу, і дід, прокинувшись, підняв такий лемент, що хоч святих із хати винось (А. Дімаров).
		святая (свята, святе) святих	книжн.	ААСК	що-небудь найдорожче, найзаповітніше (1); щось неприступне для непосвячених (2); місце, доступне, відкрите для небагатьох (3)	— Якщо так станеться, то нам нічого іншого не залишається, як обороняти свою землю — це святая святих! (Р. Іваничук); Святая святих людського організму — серце — стало підвладним мудрим рукам лікаря (3 журналу); А от і знамените переддвер'я до святого святих — приймальня зала пана президента Об'єднаного Банку (В. Винниченко).
69	Сестра	ваша сестра		АРСК	всі жінки, жіноцтво	Кіко [скільки] він вашої сестри, отаких-о мав — хо-хо

						Таку него [нього] у в кожному у в селі по любасці (Г. Хоткевич).
		усім сестрам по намисту		АРСК	усім порівну	За принципом “усім сестрам по намисту” розподілялися й матеріально-сировинні ресурси (3 журналу).
	Брат + сестра (див. також брат)	як брат з сестрою, зі сл. жити, звікувати і под.		АРСК	дуже дружно, у злагоді	Як брат із сестрою жили собі (П. Козланюк).
70	Син	батьків (отецький) син		АРСК	спадкоємець заможних батьків (1); син від законного шлюбу (2)	[Юда:] Та я ж отецький син, ще й одинак! (Леся Українка); Галаган спитав: — А ти ж що, безбатченко? — Ні, син я отецький, тільки батько померли, — відказав Андріям (Ф. Бурлака).
		бісів (дияволів, чортів і т. ін.) син	лайл.	АРСК	уживається для вираження незадоволення, обурення і т. ін. ким-небудь	— Прощайсь лишень, дияволів сину, з матір'ю та з сестрою, бо вже недовго ряст топтатимеш! (П. Куліш).
		блудний син	книжн.	АРСК	той, хто повертається з каяттям, визнанням своїх провин	Розступіться, дайте блудному синові поцілувати сходинки рідного міста!.. Блудний син вернувся к отчому дому! (Б. Нечереда).

		вражий син		АРСК	лайл. Уживається для вираження незадоволення, обурення ким-небудь (1); уживається для вираження доброзичливого, позитивного ставлення до когось або захоплення кимсь (2)	Я кинулась до його [чоловіка], заступила йому двері, прошу, благаю та плачу: “Куди ти йдеш! Схаменися хоч на цей день, вражий сину, бо буде тобі якась напасть!” (І. Нечуй-Левицький); Він передивився кожному зборку, кожному зшивку. Як вилив, вражий син! Думав він і тихо усміхався (Панас Мирний).
		страшків син	перев. ірон.	АРСК	боязка, ляклива людина	— [Анна:] Не боюся я його. — [Жандарм:] Ну, я також не страшків син (І. Франко).
		сякий- [не] -такий син		АРСК	лайл. Уживається для вираження незадоволення, обурення ким-небудь (1); фам. Уживається для констатації якогось факту (перев. небажаного) (2)	— Та я не подивлюсь тобі у вічі, сякий-не-такий сину! Я на тебе знайду суд, я тобі підкажу, як підмовляти жінок на гріх (М. Коцюбинський).
		до сина	заст.	АРСК	дуже багато	Нема того на світі, чого не було на тому ярмарку, і якби грошей до сина, то накупив би усього (Г. Квітка-Основ'яненко)

		на якого (бісового) сина	лайл.	АРСК	навіщо, для чого	— А на якого сина ще й допрос? (Г. Квітка-Основ'яненко).
71	Синок Мама + синок (див. також синок)	мамин синок		АРСК	розпещений хлопчик або юнак	— Прості хлопці всі залишаються [на ціліні],— гомонів він [провідник], складаючи у стовпець простирала. — А кручені паничі, мамині синки та доньки, що цвітасто повдягалися на дорогу, швидко полиняють. Повтікають через місяць (А. Хорунжий).
72	Сирота	кругла сирота (круглий)		АРСК	той, у кого нема батьків, рідних	Надія довірливо сказала: — Яка славна дівчина, тільки сирота кругла, дитям під вікнами хліба просила (М. Стельмах).
		морщити із себе сироту	зневажл.	АРСК	видавати себе за бідного, нещасного; прибіднятися	Особливо ж смішна була величезна, могутча [могутня] стать Вовкуна, коли він кулився, і кривився, і морщив із себе сироту (І. Франко).
73	Сліпий	[і] сліпому видно		АСеСК	цілком зрозуміло, очевидно	Сліпому видно, як валиться їхній [фашистський] картковий будиночок, а вони

						вдають з себе переможців (Ю. Бедзик).
		як сліпий дивиться, зі сл. горить		АСеСК	дуже слабо, погано	Горить, як сліпий дивиться (Укр. присл.).
74	Старий Малий + старий (див. також малий)	від малого до старого		АВСК	усі люди незалежно від віку; діти й дорослі; всі	Весь аул від малого до старого збігся до саней (З. Тулуб).
75	Староста	засилати (заслати, присилати, прислати, слати і т. ін.) старостів		АПСК	посилати старостів до дівчини, жінки або її батьків, просячи згоди на шлюб; свататися	Сказала Настя, стоячи під яблунею: — Піду за тебе, присилай старостів! (М. Коцюбинський).
		прийняти старостів	етн.	АПСК	погодитися видати заміж дочку за того, хто сватається	[Марися:] Чом батько від Миколи старостів не прийняли? Я ж вам давно казала, що люблю його (І. Карпенко-Карий).
76	Труп	живий труп		АФСК	той, хто позбавлений будь-яких життєвих інтересів, прагнень, бажань; байдужий до всього	Досить підсікти надії — отой неясний берег сподівань, що завжди манить і дурить, як людина стає живим трупом (М. Стельмах).
		лізти по трупах	зневажл.	АФСК	не зважаючи ні на що, не рахуючись ні з ким, намагатися досягти своєї корисливої мети,	Якби хотів,— чув би крик тої боротьби, і.. тих, що програли, і тих, що лізуть по трупах (Г. Хоткевич).

					робити все для власної вигоди	
		[тільки] через мій труп!		АФСК	уживається для висловлення категоричного протесту проти чийх-небудь небажаних або неприємних дій, вчинків	— Припиніть [руйнувати огорожу] негайно! Ось грамота! — Яка там грамота! Навались, хлопці! Гей, взяли!— Через мій труп! — закричав Мічурін, впавши на землю біля воріт (О. Довженко).
		трупом лягти		АФСК	про всіх або багатьох) (загинуті, померти (1); докласти всіх зусиль для досягнення чого-небудь; все зробити (2)	Видно, хотіли, сердешну, зганьбити, Та не давалася — трупом лягла... (Д. Павличко); — Ні, не віддам, трупом ляжу, а не віддам (В. Собко).
		полягти трупом		АФСК	про всіх або багатьох) (загинуті, померти	Ідуть, щоб побідить [перемогти] успішно, Або щоб трупом полягти (І. Котляревський).
		хоч (хоча) би трупом ліг; хоча би трупом всі лягли		АФСК	за будь-яких обставин (намагатися досягти чого-небудь); будь-якою ціною, будь-що	Він такий, що доб'ється свого, хоч би, як говориться, трупом ліг, хоч і дорогою ціною (З журналу).
77	Трус ²	труса празнувати	жарт.	ААСК	відчувати страх; лякатися, боятися	Відчувати страх; лякатися, боятися. — Тільки я ніколи не

						їздив по морю на вітрилах... Чи не заколихає часом? А буває, що перекидаються? — Що, вже труса празнуєш ? (Остап Вишня).
78	Хазяїн	хазяїн свого слова		АССК	той, хто завжди здійснює те, що обіцяє	Нас лякає те, що ви не хазяїн свого слова, у вас нема почуття гідності, і ви не знаєте, що таке пошана до самого себе (О. Довженко).
79	Цабé	велике цабе	перев. ірон.	АССК	поважна особа, яка займає високу посаду або має великий вплив у суспільстві, в колективі // в чому. Відома, компетентна в певній галузі особа	— Що мені благочинний! Куди ж пак: велике цабе! (І. Нечуй-Левицький).
		невелике цабе	ірон.	АССК	особа, що не займає високої посади, не має ніякого впливу в суспільстві, в колективі	— Невелике цабе! — посміхнувся полісмен. — Забирайся геть! — верескнув отетерілий бармен, насуваючись на полісмена (А. Крижанівський).
80	Цар	без царя (без царка) в голові		АССК	розумово обмежений, недалекий, безрозсудний (1);	Мартоха не з тих, що без царка в голові (Є. Гуцало); Пощо на чолі поміщено книжку Ніцше.. — сю блискучу, а фальшиву балаканину, сю справді

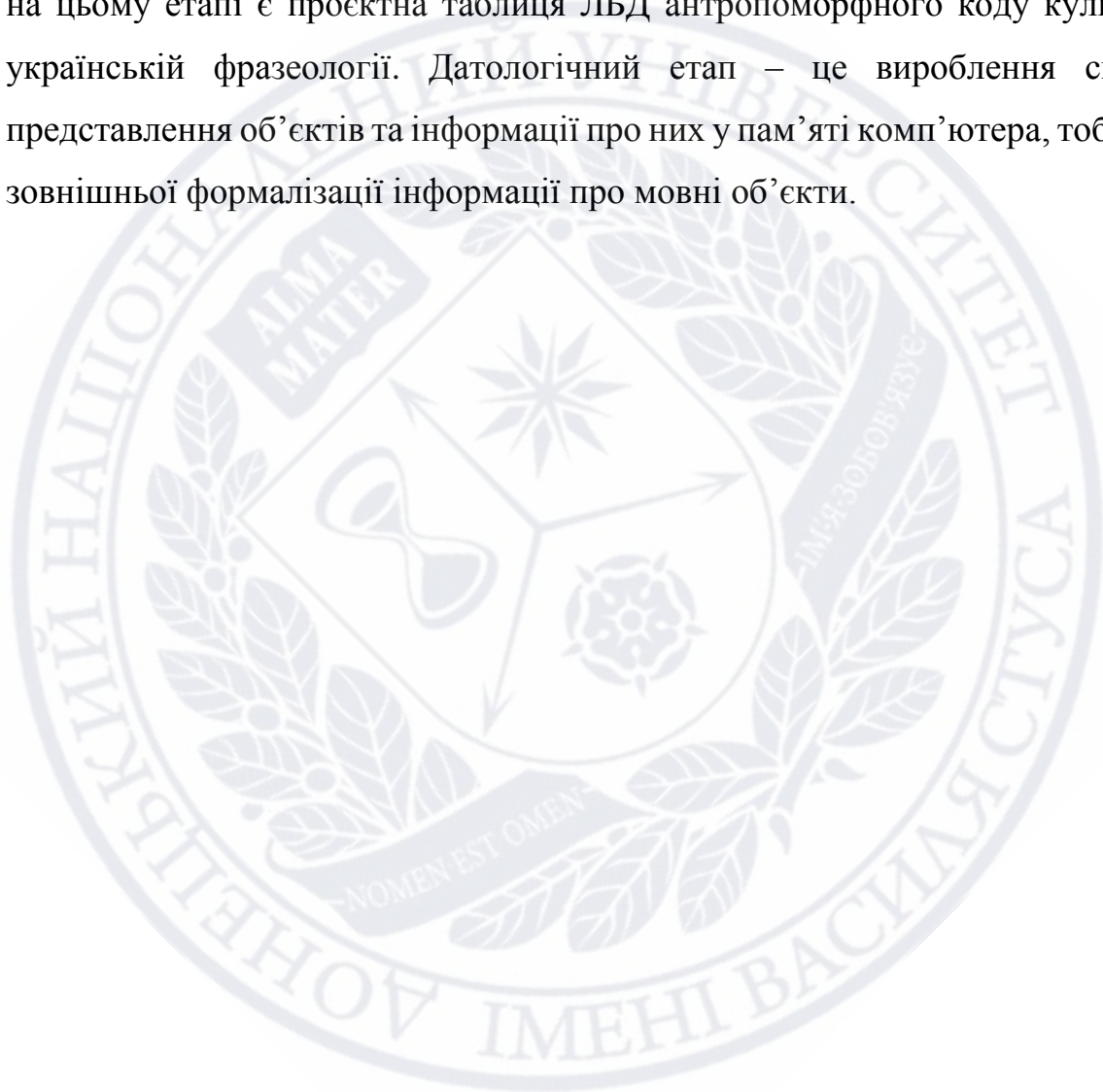
					нерозумно, безрозсудно (2)	анархістичну філософію, роблену "без царя в голові", — сього абсолютно не розуміємо (І. Франко).
		не мати царя в голові	жарт., зневажл.	АССК	допускати невинуваті вчинки; діяти нерозумно, несерйозно і т. ін.	Царя в голові, як мовиться, не мають, а туди ж, керувати (3 газети).
		цар земний	уроч.	АССК	людина	Скажи ж мені, царю земний — чоловіче, що твоє, а що світове? (Панас Мирний).
		цар (князь) тьми	книжн.	АССК	чорт	[Єпископ:] Ми кесаря шануємо і владу, не повстаєм ні словом, ані ділом супроти них, а тільки князю тьми ні жертви, ні поклонів не даємо (Леся Українка).
		як до царя на іменини, зі сл. іти, бігти і под.		АССК	дуже поспішаючи	— Куди це він летить, як до царя на іменини? (Сл. Ужченків).
81	Циган	як (мов, ніби і т. ін.) циган копійки, зі сл. не хотіти	ірон.	АНСК	уживається як категоричне заперечення змісту зазначеного слова; дуже (хотіти)	Я бачу-но всьому, що ви, Олексію Федоровичу; не хочете слави як циган копійки (3 газети).
		як (мов, ніби і т. ін.) циган на сало (до		АНСК	дуже, надзвичайно	— Чи ти бачив таких панів, щоб їм гроші були немілі?..

		сала), зі сл. ласий, охочий				Вони, сії пани, на гроші такі ласі, як циган на сало, братіку, їм до віку, до суду буде мало! (Марко Вовчок).
		як (мов, ніби і т. ін.) циган сонцем, з сл. крутити, вертіти і под.		АНСК	дуже сильно або вправно	Голоштанько Мірошніченко вже крутить селом як циган сонцем (М. Стельмах).
		як (мов, ніби і т. ін.) циган у вівцях, зі сл. розбиратися	ірон.	АНСК	уживається як категоричне заперечення змісту зазначеного слова; зовсім не (розбиратися)	Хоч Михайло Іванович і бачив на своєму віку чимало людей, та вмів у них розбиратися як циган у вівцях (3 журналу).
82	Чарівник Маг + чародій / чарівник (див. також маг, чародій)	маг і чародій (чарівник, заст. чудодій)	жарт.	АПСК	людина, яка робить щось дуже легко, вправно, спритно, красиво і т. ін.	Одного разу.. зустрів їх біля трибуни [підполковник] і задоволено сказав: — Ваш Карцев — маг і чародій (В. Собко); Коли ж наступала пора полювання на дичину, ніхто не міг зрівнятися з Ніколає. — Маг, чарівник! — говорили люди, коли юнак ніс на течах десятків добрих качок (М. Чабанівський).
83	Чародій Маг + чародій / чарівник (див. також маг, чарівник)	маг і чародій (чарівник, заст. чудодій)	жарт.	АПСК	людина, яка робить щось дуже легко,	Одного разу.. зустрів їх біля трибуни [підполковник] і задоволено сказав: — Ваш

					вправно, спритно, красиво і т. ін.	Карцев — маг і чародій (В. Собко); Коли ж наступала пора полювання на дичину, ніхто не міг зрівнятися з Ніколає. — Маг, чарівник! — говорили люди, коли юнак ніс на течах десяток добрих качок (М. Чабанівський).
84	Чоловік	божий чоловік	заст.		паломник, прочанин; юродивий	Божий чоловік положив Петрусеві на голову руку да й каже: — Добрий козак; по батькові пішов (П. Куліш).
85	Швець Швець + жнець (див. також швець)	і швець, і жнець, і на (в) дуду грець		АПСК	той, хто вміє все робити, вправний, тямущий в будь-якій справі	— Панас Юхимович на всі руки майстер. Як кажуть: і швець, і жнець, і на дуду грець (Ю. Збанацький).

Висновки до розділу 3

Укладання лінгвістичної бази даних передбачає два етапи. *Інфологічний етап* проектування ЛБД – це етап вивчення й опису предметної галузі (антропоморфний код культури в українській фразеології), її внутрішньої формалізації (показник АКК, маркер, субкод тощо). Результатом дослідження на цьому етапі є проектна таблиця ЛБД антропоморфного коду культури в українській фразеології. Датологічний етап – це вироблення способів представлення об’єктів та інформації про них у пам’яті комп’ютера, тобто етап зовнішньої формалізації інформації про мовні об’єкти.

ВИСНОВКИ

Сучасна фразеологія, попри розмаїття визначень, характеристик та методологічних настанов, типологій, має низку константних ознак, що відбивають специфіку мовної природи фразеологічних одиниць. Конститутивними ознаками фразеологізмів у дослідженні постають: цілісність значення синтаксично зв'язаних компонентів; відносна стійкість, постійність компонентного складу; відтворення в контексті готової конструкції, моделі (фразеологічна відтворюваність); оцінність; експресивність.

Універсальність культурних кодів можна пояснити тим, що вони співвідносяться з антропним простором, у центрі якого перебуває людина. Під антропоморфним кодом культури розуміємо сукупність найменувань людини загалом і уявлень про неї. Основними ознаками антропоморфного коду культури постають: найскладніший із кодів культури, оскільки людина – багатогранна субстанція, центр Всесвіту, і відображення концепту людина у фразеології охоплює її базовий шар; тісний зв'язок із соматичним кодом культури, оскільки репрезентує матеріальну (тілесну) форму людини; ієрархічна структура з системою субкодів різних рівнів.

Сучасний період розвитку фразеології визначив напрямки досліджень, які інтенсивно опрацьовувані у лінгвістичних студіях: ідеографічний, етимологічний, культурологічний, когнітивний та прагматичний. Вони корелюють і розвиваються у взаємодії.

У роботі превалює методологічний принцип антропоцентризму. У дослідженні використані загальнонаукові методи (аналіз і синтез, індукція і дедукція, описовий тощо) й опрацьовано алгоритм (інвентаризаційний класифікаційний, інтерпретаційний етапи) дослідження антропоморфного коду культури у фразеології з опертям на ідеографічну класифікацію ФО.

Антропоморфний код культури представлений у студіюванні 86 показниками коду та 11 антропоморфними комплексами. Модель

антропоморфного коду культури опрацьовано з опертям на ідеографічну класифікацію: 1) власне-антропоморфний субкод (6 показників, 19 ФО); 2) антропоморфно-родинний субкод (25 показників, 7 комплексів, 60 ФО); 3) антропоморфно-професійний субкод (10 показників, 2 комплекси, 13 ФО); 4) антропоморфно-національний субкод (3 показники, 7 ФО); 5) антропоморфно-соціальний субкод (12 показників, 23 ФО); 6) антропоморфно-інтелектуальний субкод (5 показників, 13 ФО); 7) антропоморфно-фізіологічний субкод (5 показників, 1 комплекс, 12 ФО); 8) антропоморфно-сенсорний субкод (2 показники, 3 ФО); 9) антропоморфно-аксіологічний субкод (14 показників, 19 ФО); 10) антропоморфно-віковий субкод (2 показники, 1 комплекс, 1 ФО). Ідеографічний залишок становить показник *віходець* (1 ФО). Отже, найбільш репрезентативним в українській фразеології постає антропоморфно-родинний субкод: 29% показників, 64% комплексів та 35% ФО від загальної вибірки.

На сьогодні база даних вважається одним із найпоширеніших способів структурування, формалізації та організації (упорядкування) мовних даних. Дані у базі зручно структуровані, пов'язані між собою. Користувач має швидкий доступ до необхідної йому інформації, а отже, дістає можливість за допомогою комп'ютера оперативно їх опрацьовувати за різними ознаками і з різною метою.

На інфологічному етапі проектування лінгвістичної бази даних антропоморфного коду культури в українській фразеології укладено проєктну таблицю, яка містить інформацію про показник аналізованого коду, ФО, значення ФО, різновид субкоду антропоморфного коду, стилістичну характеристику, контекст.

Коди культури становлять систему координат, яка містить в собі еталони етнічної культури. Антропоморфний код культури належить до базових культурних кодів (соматичний, просторовий, часовий, предметний, біоморфний, духовний тощо) та бере участь у структуруванні й оцінюванні людини.

Перспективу дослідження вбачаємо у зіставному вивченні антропоморфного коду культури у фразеології та опрацюванні датологічного етапу проєктування лінгвістичної бази даних.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Алефіренко М.Ф. Теоретичні питання фразеології. Харків : Вища школа, 1987. 136 с.
2. Антропологічний код української культури і цивілізації (у 2 кн.) / О.О. Рафальський (керівник авторського колективу), Я.С. Калакура, В.П. Коцур, М.Ф. Юрій (наук. ред.). К. : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2020. Кн. 1. 432 с.
3. Артеменко Г.С. Структурно-семантичне моделювання фразеологізмів: логічне та алогічне: автореф. дис. ... к.філол.н.: 10.02.01. Чернівці, 2015. 20 с.
4. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. М. : Языки русской культуры, 1999. 896 с.
5. Баранов А.Н. Введение в прикладную лингвистику. М. : Эдиториал УРСС, 2001. 358 с.
6. Безнощенко Т. Страви як репрезентанти гастрономічного коду культури в українській фразеології. *Лінгвокомп'ютерні дослідження* : зб. наук. праць. Вип. 13. Вінниця : ДонНУ ім. Василя Стуса, 2020. С. 13-18.
7. Билиця У.Я. Гендерна релевантність компаративних фразеологічних номінацій людини в англomовній картині світу. *Прикарпатський вісник Наукового товариства ім. Т. Шевченка «Слово»*. Івано-Франківськ, 2015. №2(30). С. 158-167.
8. Билиця У.Я. Об'єктивація інтелектуальних якостей людини одиницями компаративної фразеології в англomовній картині світу. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород : Ужгородський національний університет, 2018. Вип. 3, Т. 1. С. 85-92.
9. Билиця У.Я. Концепт HUMAN BEING в англomовній компаративній фразеології: дис. ... к.філол.н.: 10.02.04. Львів, 2019. 368 с.

- 10.Бондаренко О.С. Концепти «чоловік» і «жінка» в українській та англійській мовній картині світу: автореф. дис. ... к.філол.н.: 10.02.17. Донецьк, 2005. 19 с.
- 11.Важеніна О. Авторська трансформація загальнонародних фразеологізмів у химерній прозі Євгена Гуцала: автореф дис. ... к.філол.н.: 10.02. 01. Вінниця, 2018. 19 с.
- 12.Венжинович Н.Ф. Фраземіка української літературної мови: когнітивний та лінгвокультурологічний аспекти: автореф. дис. ... д.філол.н.: 10.02.01 К. : Інститут укр. мови НАН України, 2018. 41 с.
- 13.Виноградов В.В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке // Виноградов В.В. Избранные труды. Лексикология и лексикография. М. : Наука, 1977. С. 140-161.
- 14.Волошина А. База даних «Гроші» в українській і англійській фразеології: досвід проектування. *Лінгвокомп'ютерні дослідження*. Вип. 13. Вінниця : ДонНУ ім. Василя Стуса, 2020. С. 18-25.
- 15.Галинська О. Типологія кодів культури в українській і англійській інтертекстуальній фразеології. *Філологічні трактати*. 2011. Т.3. №2. С. 45-51.
- 16.Гарбера І.В. Мовноареальне поле концепту *Людина*: фразеокодовий рівень і лінгвокомп'ютерне моделювання. Вінниця : «Ніланд-ЛТД», 2018. 172 с.
- 17.Гачев Г.Д. Национальные образы мира. Космо-Психо-Логос. М. : Прогресс-Культура, 1995. 480 с.
- 18.Глуховцева І.Я. Динаміка української фразеології кінця ХХ – початку ХХІ століття: тенденції розвитку. Старобільськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2015. 179 с.
- 19.Дейт К. Дж. Введение в системы баз данных. М. : Издательский дом «Вильямс», 2001. 1072 с.
- 20.Демиденко Г. Паралінгвальні фразеологізми в українській етнокультурі. Кривий Ріг : НПП АСТЕРІКС, 2014. 176 с.

- 21.Денисенко С.Н. Фразеологический концепт как аккумулятор этнокультурных ценностей. *Когнитивные факторы взаимодействия фразеологии со смежными дисциплинами*. Белград, 2013. С. 400–413.
- 22.Денисова А. Лінгвістичні методи дослідження фразеологічних одиниць на позначення відчуттів людини. *Теоретичні й прикладні проблеми сучасної філології*. 2016. Вип. 3. С. 76-81.
- 23.Євтушина Т.О. Лінгвостилістичний потенціал фразеології у творах В. Стефаника : автореф. дис... к.філол.н. К., 2005. 20 с.
- 24.Жуйкова М.В. Динамічні процеси у фразеологічній системі східнослов'янських мов. Луцьк : РВВ «Вежа» Волинського державного університету ім. Лесі Українки, 2007. 416 с.
- 25.Журкова О.Л. Мотивованість конотативного значення фразеологічних одиниць англійської та української мов: зіставний аспект : дис. ... к.філол.н. К., 2018. 201 с.
- 26.Забіяка В.А., Забіяка І.М. Світ фразеологізмів. Етимологія, тлумачення, застосування : [практ. посіб.]. Київ : Академія, 2015. 299 с.
- 27.Забуранна О.В. Антропоцентризм у сфері фразеологічного значення (на матеріалі перської та української мов). *Мовознавство*. 2003. №1. С. 55-59.
- 28.Загнітко А., Данилюк І., Краснобаєва-Чорна Ж., Путіліна О., Ситар Г. Парадигмально-категорійні основи прикладної лінгвістики. Вінниця : ДонНУ, 2015. 472 с.
- 29.Калько В. Українські паремії: семантика, синтактика, прагматика. Черкаси : Видавець Чабаненко Ю.А., 2019. 562 с.
- 30.Капак Ю.М. Актуалізація гендерного компонента семантики фразеологічних одиниць у німецькому публіцистичному тексті : автореф. дис. ... к.філол.н.: 10.02.04. Львів, 2015. 20 с.
- 31.Каракевич Р.О. Типологічна характеристика артефактів і ментафактів у фразеологічних одиницях німецької та української мов: автореф. дис. ... к.філол.н. К., 2012. 19 с.

32. Карасик В.И. Культурные доминанты в языке. *Языковая личность: культурные концепты*. Волгоград-Архангельск : Перемена, 1996. С. 3-16.
33. Карпіловська Є.А. Вступ до комп'ютерної лінгвістики. Донецьк : ТОВ «Юго-Восток», 2003. 183 с.
34. Кизим Д. Урочисті фразеологічні одиниці сучасної української мови: інфологічний і датологічний етапи проектування бази даних. *Лінгвокомп'ютерні дослідження*. Вип. 9. Вінниця : ДонНУ, 2016. С. 63-66.
35. Ковалюк Ю.В. Культурні коди в ідіоматиці (на матеріалі британських ідіом). *Scientific Researches and Their Practical Application. Modern State and Ways of Development*. 2014. Режим доступу: <http://www.sworld.com.ua/konfer36/731.pdf>.
36. Коваль К. Інфологічний етап проектування лінгвістичної бази даних «Весільна фразеологія» (на матеріалі української і англійської мов). *Лінгвокомп'ютерні дослідження* : зб. наук. праць. Вип. 13. Вінниця : ДонНУ ім. Василя Стуса, 2020. С. 42-48.
37. Ковшова М.Л. Лингвокультурологический метод во фразеологии. Коды культуры. М. : Книжный дом «Либроком», URSS, 2012. 453 с.
38. Кохан Ю.І. Фраземіка в системі ідіостилю письменника (на матеріалі художньої прози Олеся Гончара і Павла Загребельного) : автореф. дис... к.філол.н. Харків, 2003. 19 с.
39. Краснобаєва-Чорна Ж. Сучасна концептологія: концепт *життя* в українській фраземіці. Донецьк: ДонНУ, 2009. 201 с.
40. Краснобаєва-Чорна Ж.В. Фраземіка та фраземографія в сучасній лінгвопарадигмі : [підручник для студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів]. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2018. 202 с.
41. Краснобаєва-Чорна Ж. В. Вторинна знакова система ціннісної картини світу у фраземіці. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2020. 172 с.

- 42.Красных В.В. Коды и эталоны культуры (приглашение к разговору). *Язык, сознание, коммуникация* : сб. ст. [отв. ред. В.В.Красных, А.И.Изотов]. М. : МАКС ПРЕСС, 2001. Вып. 19. С. 5-19.
- 43.Лакомська І.В. Семантика і структура фразеологізмів у газетних заголовках: впливовий аспект : дис. ... к.філол.н. Одеса, 2018. 230 с.
- 44.Левченко О.П. Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2005. 353 с.
- 45.Левченко О. П. Лінгвістичні дослідження гендеру в Україні. *Людина. Комп'ютер. Комунікація*. Львів, 2017. С. 74-83.
- 46.Маленко О.О. Культурні коди національного в парадигмі сучасного антропологічно орієнтованого мовознавства. *Мова. Наука. Культура* : зб. наук. пр. за матеріалами міждисциплінар. наук.-практ. конф., присвяч. 85-річчю Харківського нац. тех. ун-ту сільського господарства імені П. Василенка (Харків, 10 червня 2015 р.). Харків : Міськдрук, 2015. С. 283-291.
- 47.Марковська А.В. Прагмалінгвістичні особливості фразеологізмів сучасної німецькомовної та україномовної преси : автореф. дис. ... к.філол.н. Одеса, 2011. 20 с.
- 48.Мелерович А.М., Мокиєнко В.М. Современная русская фразеология (семантика – структура – текст). Кострома : КГУ им. Н.А. Некрасова, 2011. 456 с.
- 49.Мізін К.І. Компаративна фразеологія. Кременчук : ПП Щербатих О.В., 2007. 168 с.
- 50.Мілева І. Евфемістичні і дисфемістичні фразеологізми в східнослов'янських та східностепових говірках. Луганськ : ДЗ «ЛНУ ім. Т. Шевченка», 2012. 314 с.
- 51.Міняйло Р.В. Активні процеси в ареальній фразеології сходу України : автореф. дис... к.філол.н. Донецьк, 2001. 19 с.
- 52.Міщенко О. До питання про антропоморфний код культури у фразеології: кваліфікаційні та структурні ознаки. *Лінгвокомп'ютерні*

- дослідження : зб. наук. праць. Вип. 14. Вінниця : ДонНУ ім. Василя Стуса, 2021. С. 51-55.
53. Міщенко О. Алгоритм вивчення антропоморфного коду культури в українській фразеології: прикладний аспект. *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса*. Том 2 / Ред. кол. Хаджинов І.В. (голова) та ін. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2021. Вип. 13. Т. 2. С. 141-145.
 54. Нагорна О.О. Етнокультурні особливості семантики англійських фразеологізмів (на матеріалі британського варіанту англійської мови) : автореф. дис. ... к.філол.н.: 10.02.04. Одеса : 2008, 21 с.
 55. Павленко Н.О. Гендерний компонент в структурі та семантиці фразеологічних одиниць сучасної англійської мови : дис. ... к.філол.н.: 10.02.04. Запоріжжя, 2017. 210 с.
 56. Пашинська Л. Напрями дослідження неофраземіки в сучасній лінгвістиці. *Українська мова*. 2012. №2. С. 87-96
 57. Першай А.Ю. Репрезентация гендерных отношений во фразеологии : автореф. дис. ... к.філол.н.: 10.02.19. Минск, 2002. 173 с.
 58. Полиця Т.Д. Фразеологічна та паремійна об'єктивація концепту «думка» в українській мові : автореф. дис. ... к.філол.н.: 10.02.01. Київ, 2016. 24 с.
 59. Порожнюк А.Л. Міжмовні семантичні співвідношення фразеологізмів, що характеризують людину в українській, російській та німецькій мовах. *Записки з українського мовознавства*. Одеса, 2015. Вип. 22. С. 39-52.
 60. Прадід Ю.Ф. Фразеологічна ідеографія: проблематика досліджень. К.; Сімферополь, 1997. 252 с.
 61. Радіонова К.С. Стійкі компаративні одиниці на позначення зовнішності людини в англійській, французькій, українській та російській мовах. *Науковий вісник Міжнар. гуманіт. ун-ту. Серія : Філологія*. Одеса, 2015. Вип. 15, Т. 2. С. 22-25.

- 62.Рудюк Т.В. Вербалізація концептів ЧОЛОВІК, ЖІНКА в українській фразеології : автореф. дис. ... к.філол.н. К., 2010. 20 с.
- 63.Савченко Л.В. Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови: етимологічний та етнолінгвістичний аспекти. Сімферополь : Доля, 2013. 600 с.
- 64.Савченко Л. Модель субстанциональных кодов культуры (на примере фразеосистемы русского и украинского языков). *Культура народов Причерноморья*. 2014. №275. С. 175-178.
- 65.Селиванова Е.А. Фраземы и поговорки в синергии дискурсивного пространства языка. *Актуальні проблеми металінгвістики*. Черкаси, 2005. С. 89-92.
- 66.Селіванова О.О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти). Київ-Черкаси : Брама, 2004. 276 с.
- 67.Серопегина Т.В. Динамика оценочности в антропоморфном коде культуры. *Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 2, Языкознание*. 2011. №1(13). С. 178–183.
- 68.Ситар Г.В. Синтаксичні фразеологізми в розрізі конструкційної граматики. Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2017. 458 с.
- 69.Скрипник Л.Г. Фразеологія української мови. К. : Наук. думка, 1973. 280 с.
- 70.Сошко О.Г. Фразеологічна репрезентація внутрішніх рис людини: особливості внутрішньої форми і семантики (на матеріалі української, німецької та англійської мов) : автореф. дис. ... к.філол.н.: 10.02.15. Київ, 2014. 19 с.
- 71.Сулейманова Я.О. Аксіологічна семантика паремій з компонентами на позначення природних стихій: вода, вогонь, повітря і земля (на матеріалі англійської, німецької, української та російської мов): дис. ... к.філол.н. Одеса, 2018. 288 с.
- 72.Тараненко О. О. Принцип андроцентризму в системі мовних координат і сучасний гендерний рух. *Мовознавство*. Київ, 2015. №1. С. 3-25.

- 73.Теля В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. 288 с.
- 74.Теля В.Н. Первоочередные задачи и методологические проблемы исследования фразеологического состава языка в контексте культуры. *Фразеология в контексте культуры*. М., 1999. С. 13-24.
- 75.Теорія лінгвістичних парадигм : [колективна монографія на пошану професора, член-кореспондента НАН України Анатолія Загнітка; за ред. Ж. Краснобаєвої-Чорної]. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2019. 500 с.
- 76.Тодорова Н.Ю. Фразеологічні одиниці просторової семантики в українській та англійській мовах: дис. ... к.філол.н.: 10.02.17. Львів, 2018. 244 с.
- 77.Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологія сучасної української мови. Київ : Знання, 2007. 494 с.
- 78.Фісяк І.Є. Фразеологічні одиниці німецької мови на позначення міжособистісних відносин: семантичний та функціонально-прагматичний аспекти :автореф. дис. ... к.філол.н.: 10.02.04. Херсон, 2015. 20 с.
- 79.Чиренко Т. Лінгвістична база даних «Зооморфний код культури в українській та англійській фразеології»: структура та функції. *Лінгвокомп'ютерні дослідження*. Вип. 13. Вінниця : ДонНУ ім. Василя Стуса, 2020. С. 53-59.
- 80.Шарманова Н. Коды культуры та їх репрезентація в усталених словесних комплексах. *Філологічні студії*. 2013. Вип. 9 Ч. 2. С. 194-204.
- 81.Harbera I. V. Phraseme-ideographic model of concept «Man» in the Ukrainian eastern-steppe dialects as the basis of linguistic database. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Перекладознавство та міжкультурна комунікація»*. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2017. №3. С. 120-124.

82. Krasnobaieva-Chorna Zh. Axiophraseme Pragmatics: Representation of Code Culture in the Axiological World's Image (on the Material of English, German, Ukrainian and Russian). *Лінгвістичні студії / Linguistic Studies*. Вінниця : ДонНУ ім. Василя Стуса, 2017. Вип. 33. С. 83-87.
83. Sharifian F. Cultural Linguistics. F. Sharifian (ed.). The Routledge handbook of language and culture. New York : Routledge. 2015. Pp. 473-492.
84. Tonenchuk T. Metonymical Transfer of Somatisms Composing English Phraseological Units Complicated with Metaphorization. *The First International Conference on European Conference on Languages, Literature and Linguistics* [Proceedings of the Conference, April 14, 2014]. Vienna, Austria, 2014. Pp. 72-80.
85. Wierzbicka A. Semantics, Culture and Cognition, Universal Human Concepts in Culture Specific Configuration. New York; Oxford: Oxford University Press, 1992. 487 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

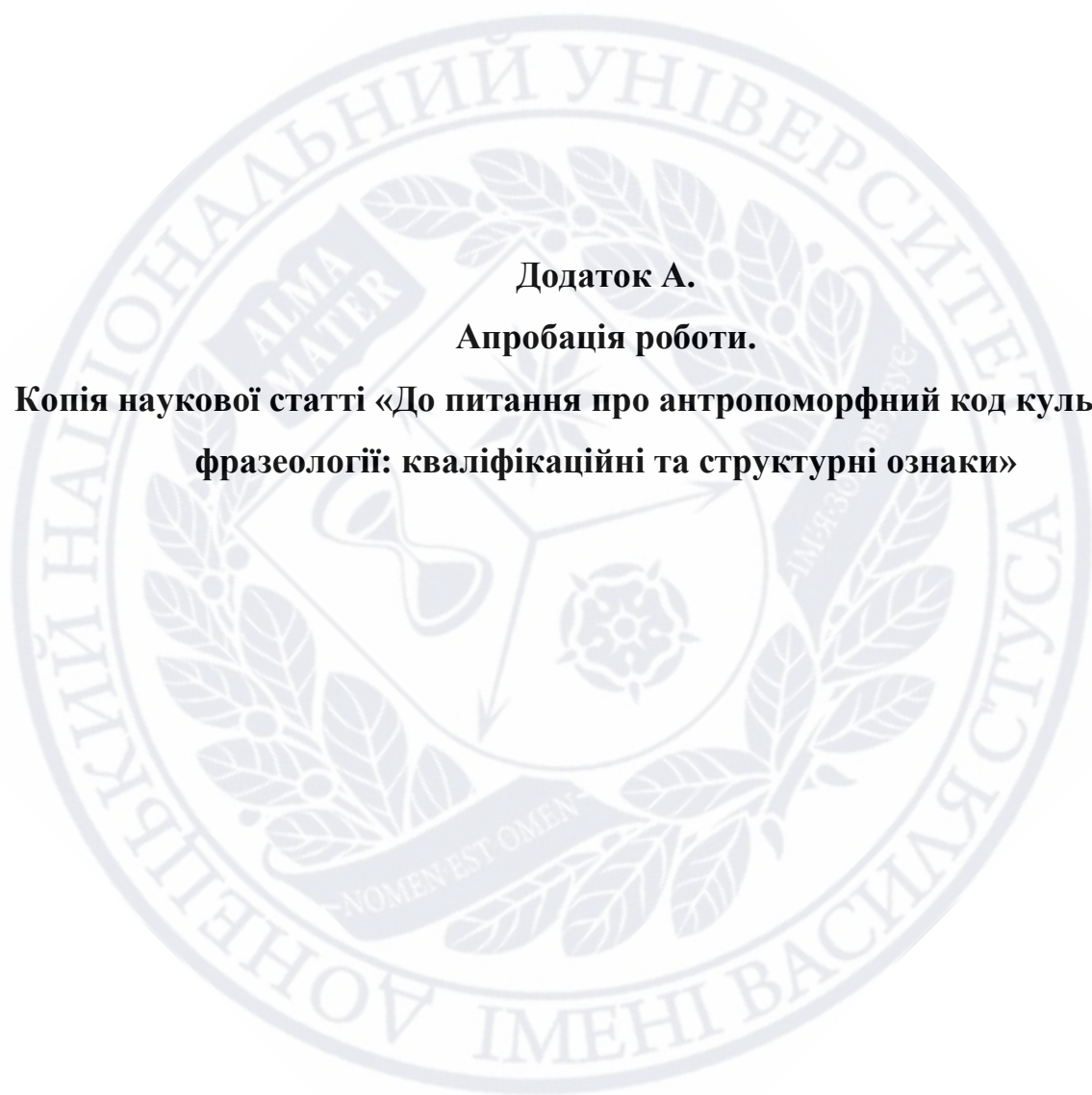
86. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля К, 2006. 716 с.
87. СУМ 1971-1979: Словник української мови : В 11 т. [ред. кол. І. К. Білодід, А. А. Бурячок]. К. : Наук. думка, 1971-1979.
88. СФУМ 2003: Словник фразеологізмів української мови [уклад. В.М. Білоноженко, І.С. Гнатюк, В.В. Дятчук]. К. : Наукова думка, 2003. 1104 с.

ДОДАТКИ

Додаток А.

Апробація роботи.

**Копія наукової статті «До питання про антропоморфний код культури у
фразеології: кваліфікаційні та структурні ознаки»**

УДК 004.81'32+33

*Рекомендовано до друку Вченою радою Донецького національного університету
імені Василя Стуса (протокол №13 від 26 березня 2021 р.)*

Лінгвокомп'ютерні дослідження: зб. наук. праць / Донецький нац. ун-т ім. Василя Стуса; гол. ред. А. Загнітко. Вінниця: ДонНУ ім. Василя Стуса, 2021. Вип. 14. 138 с.

ISBN 978-966-639-457-9

ISSN 2307-0544

Свідомство про держреєстрацію KB 22548-12448ПР

Редакційна рада: Городенська Катерина, д.філол.н., проф. (Україна); Соколова Світлана, д.філол.н., старший науковий співробітник (Україна); Конюшкевич Марія, д.філол.н., проф. (Білорусь); Бацевич Флорій, д.філол.н., проф. (Україна); Сарновський Міхал, д.філол.н., проф. (Польща); Йозвікевич Пшемислав, д.філол.н., проф. (Польща); Архангельська Алла, д.філол.н., проф. (Чехія); Ляхур Чеслав, д.філол.н., проф. (Польща); Бранднер Алеш, д.філол.н., проф. (Чехія); Іванович Мілена, д.філол.н., проф. (Сербія); Попович Людмила, д.філол.н., проф. (Сербія).

Редакційна колегія: Біскуп Ірина, д.філол.н., проф. (Волинський національний університет імені Лесі Українки (м. Луцьк, Україна)); Гарбера Ірина, к.філол.н. (Донецький національний університет імені Василя Стуса (м. Вінниця, Україна); відповідальний секретар); Данилюк Ілля, к.філол.н., доц. (Донецький національний університет імені Василя Стуса (м. Вінниця, Україна); веб-редактор); Загнітко Анатолій, д.філол.н., проф., чл.-кор. НАН України (Донецький національний університет імені Василя Стуса (м. Вінниця, Україна); головний редактор); Кондратенко Наталія, д.філол.н., проф. (Одеський національний університет імені І.І. Мечникова (м. Одеса, Україна)); Космеда Тетяна, д.філол.н., проф. (Університет імені Адама Міцкевича (м. Познань, Польща)); Кочан Ірина, д.філол.н., проф. (Львівський національний університет імені Івана Франка (м. Львів, Україна)); Кравченко Елла, д.філол.н., доц. (Донецький національний університет імені Василя Стуса (м. Вінниця, Україна)); Краснобаєва-Чорна Жанна, д.філол.н., проф. (Донецький національний університет імені Василя Стуса (м. Вінниця, Україна); заступник головного редактора); Сигар Ганна, д.філол.н., доц. (Донецький національний університет імені Василя Стуса (м. Вінниця, Україна)); Скаб Марія, д.філол.н., проф. (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (м. Чернівці, Україна)).

Рецензенти:

Карпенко Олена, д.філол.н., проф. (Одеський національний університет імені І.І. Мечникова).

Левченко Олена, д.філол.н., проф. (Національний університет «Львівська політехніка»).

Розглянуто фундаментальні проблеми теоретичної та прикладної лінгвістики, простежено актуальні напрями автоматизованого опрацювання мовної інформації, традиційного та машинного перекладу, схарактеризовано особливості створення та використання лінгвістичних баз даних, з'ясовано специфіку й тенденції сучасної лексикографії та дистанційної освіти.

Для мовознавців, лінгвістів-програмістів, викладачів вищої школи, аспірантів, студентів, учителів.

Електронна версія збірки доступна на Донецькому лінгвістичному порталі за адресою: nova.dn.ua, на порталі ДонНУ ім. Василя Стуса за адресою: donnu.edu.ua, а також на сайті ОП *Прикладна лінгвістика* ДонНУ ім. Василя Стуса за адресою: pldonnu.pp.ua.

Засновник: Донецький національний університет імені Василя Стуса МОН України.

Адреса видавця і редакційної ради та редакційної колегії: 21007, м. Вінниця, вул. академіка Янгеля, 4, ауд. 320.

© Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2021

© Автори статей, 2021

ЗМІСТ

Загітко Анатолій, Краснобаєва-Чорна Жанна	ПЕРЕДМОВА	6
РОЗДІЛ I		
ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРИКЛАДНОЇ ЛІНГВІСТИКИ		
Загітко Анатолій	ПРИКЛАДНА ЛІНГВІСТИКА: ВЧОРА, СЬОГОДНІ, ЗАВТРА	8
Краснобаєва-Чорна Жанна, Ситар Ганна	ОСВІТНЯ ПРОГРАМА «ПРИКЛАДНА ЛІНГВІСТИКА APPLIED LINGUISTICS» (СО 'БАКАЛАВР' І СО 'МАГІСТР'): ДОСВІД МОНІТОРИНГУ	17
РОЗДІЛ II		
ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІЙНОЇ СЕМАНТИКИ ЛЕКСИЧНИХ І ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ		
Адамусік Каріна	ЕЛЕКТРОННИЙ СЛОВНИК ТЕРМІНІВ КОНСТРУКЦІЙНОЇ ГРАМАТИКИ: ДОСВІД СТВОРЕННЯ НА POLYDIS	25
Бевз Юлія	ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ З КОМПОНЕНТОМ ЯНГОЛ / англ. ANGEL В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ НАЦІОНАЛЬНО- МОВНИХ КАРТИНАХ СВІТУ	29
Harbera Iryna	DEFINITION OF LINGUISTIC CONFLICTOLOGY AND ITS IMPLEMENTATION	34
Грицай Андрій	ОСОБЛИВОСТІ МЕТАФОРИКИ У ПОЕЗІЇ: ВАСИЛЬ СТУС ТА ЗАЗА ПАУАЛІШВІЛІ	37
Дяченко Владислава	СИНОНІМАЙЗЕРИ: ОСОБЛИВОСТІ НАПОВНЕННЯ ТА МОЖЛИВОСТІ	40
Коваль Катерина	МАТЕРІАЛИ ДО ЛІНГВІСТИЧНОЇ БАЗИ ДАНИХ «ВЕСІЛЬНА ФРАЗЕОЛОГІЯ»: ВУЗОЛ / англ. KNOT	43
Krasnobaieva- Chorna Zhanna	PHRASEOLOGICAL REPRESENTATION OF THE LINGUISTIC WORLD'S IMAGE:	

	THE POSSIBILITIES OF AN INTERDISCIPLINARY APPROACH	47
Міщенко Ольга	ДО ПИТАННЯ ПРО АНТРОПОМОРФНИЙ КОД КУЛЬТУРИ У ФРАЗЕОЛОГІЇ: КВАЛІФІКАЦІЙНІ ТА СТРУКТУРНІ ОЗНАКИ	51
Полторак Жанна	АВТОМАТИЧНЕ ВИДІЛЕННЯ КЛАСІВ ІЗ БЛИЗЬКОЮ ДИСТРИБУЦІЄЮ (КОНТЕКСТНИХ СІНОНІМІВ)	56
Притолок Марина	АЛГОРИТМ УКЛАДАННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ БАЗИ ДАНИХ «ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ З КОМПОНЕНТОМ-ГАСТРОНОМІЗМОМ» (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ)	60
Тешнич Анастасія	МАКРО- ТА МІКРОСТРУКТУРА ЕЛЕКТРОННОГО СЕРБСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО СЛОВНИКА	65

РОЗДІЛ III ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ КОРПУСНОЇ ЛІНГВІСТИКИ, ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА, ДИСКУРСОЛОГІЇ, ПСИХОЛІНГВІСТИКИ

Бондар Вероніка	ПЕРСОНАЛІЇ СУЧАСНОГО ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА: ДАНИЦА СЕЛЕСКОВИЧ (МАТЕРІАЛИ ДО ДОВІДКОВОГО ВИДАННЯ)	70
Вітюк Карина	СПОСОБИ ПЕРЕКЛАДУ НАЗВ У КІНЕМАТОГРАФІЧНОМУ ДИСКУРСІ	75
Засць Віталіна	СПОСОБИ ПЕРЕКЛАДУ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ У ПОВІСТІ «ДЖИМ ГУДЗИК І МАШІНІСТ ЛУКАС» ТА ЙОГО УКРАЇНСЬКОМУ ТА РОСІЙСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДАХ	78
Жигай Анастасія	ЗМІНА СВІТОБАЧЕННЯ ДИТИНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ НА СХОДІ УКРАЇНИ: ЛІНГВОПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ	82
Коломієць Аліна	МОВНА ОСОБИСТІСТЬ СУЧАСНОГО БЛОГЕРА В УКРАЇНСЬКОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ	87

Міщенко Ольга

(науковий керівник: д. філол. н., проф. Ж.В. Краснобаєва-Чорна)

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ДО ПИТАННЯ ПРО АНТРОПОМОРФНИЙ КОД КУЛЬТУРИ У ФРАЗЕОЛОГІЇ: КВАЛІФІКАЦІЙНІ ТА СТРУКТУРНІ ОЗНАКИ

Узагальнено кваліфікаційні та структурні ознаки антропного коду культури з урахуванням різноманітних мовознавчих теорій і з опертям на сучасну наукову парадигму.

Ключові слова: антропний код культури, код культури, фразеологія.

0. У науковій літературі к. ХХ – поч. ХХІ ключем до ідентифікації унікальних культурних особливостей, що передаються від покоління до покоління, називають ‘культурний код’. Вивчення культурних кодів є одним із основних ключів до розуміння менталітету, ціннісних орієнтацій як окремого індивіда, так і «космо-психо-логосу» будь-якого етносу [5]. У центрі проблематики кодів культури перебуває «вкладена» в коди культурна інформація про світ, закріплена в символічній формі, тобто така, що має лінгвокультурне маркування.

Проблематика культурного кодування активно опрацьовується в лінгвокультурології й етнолінгвістиці. На думку М. Ковшової, В. Маслової, В. Телії, С. Толстої та ін., національно-культурна інформація, закладена в мові, закодована в семантичній структурі слова, в його внутрішній формі. Саме тому культурне явище, вербалізуючись в мові, може стати національно-культурним кодом. За В. Телією, «перетворення мовної компетенції в культурну ґрунтоване на інтерпретації мовних знаків у категоріях культурного коду» [13: 277].

Наукові досягнення у вивченні системи кодування і власне-лінгвістичні, філософські та психологічні спостереження уможливають виділення базових груп кодів з подальшим членуванням на субкоди, наприклад, антропоморфний, соматичний, зооморфний, фітоморфний, предметний, природний.

Вивчення антропного коду постає досить актуальним нині. Так, у колективній праці «Антропологічний код української культури і цивілізації» (2020) антропологічний код потрактовано як «сукупність сформованих історично образів, засобів біологічного і соціокультурного характеру, пов’язаних з певним комплексом стереотипів свідомості окремої людини або групи людей, які виражаються в архетипах, менталітеті, інтелектуальному, моральному і матеріальному житті, в політичній і соціальній організації суспільства, його культурі та цивілізації, який має транзитний характер і здатність успадковуватися» [1: 6]. Актуальність статті мотивована

необхідністю уточнити конститутивні ознаки антропоморфного коду культури у сучасній лінгвістиці.

Мета статті: узагальнити кваліфікаційні та структурні ознаки антропоморфного коду культури з урахуванням різноманітних мовознавчих теорій і з опертям на сучасну наукову парадигму.

І. Н. Арутюнова вважає, що антропний код займає провідне місце в ієрархічній системі кодування [2: 3]. Людина постійно перебуває в площині культури, і саме через неї формується особливий код, який використовується для позначення предметів, явищ і відносин, що існують в світі: «майже в кожному слові можна знайти слід людини» [2: 3]. За свідченням давньогрецького філософа Протагора, людина – це міра всіх речей. Фразеологічні одиниці, на думку фразеологів (див. праці І. Гарбери [4], Ж. Краснобаєвої-Чорної [7], О. Левченко [8], О. Селіванової [11]), є тими складовими, які містять культурний потенціал народу і відображають його ментальність. Лінгвокреативне мислення під час породження ФО завжди діє за антропоцентричним принципом.

Під антропним кодом культури Л. Савченко розуміє сукупність найменувань людини загалом і уявлень про неї, пов'язаних із ментальними, інтелектуальними й емоційними проявами, їх назвами, відповідними діями [10: 178]. До антропного коду також зараховують діяльнісні характеристики людини: найменування фізичних дій і процесів, рухів і станів, жестів і міміки.

У науковій літературі побутує також термін 'антропоморфний код', який представляє образ людини та у якому поєднувані характеристики двох кодів – антропного і соматичного. Зв'язок цих кодів культури є беззаперечним, однак, розглядати їх слід окремо. У дослідженні дотримуємося традиційного виділення в окремі коди антропного і соматичного.

З лінгвокультурологічного погляду, сутність антропного коду, за Л. Савченко, полягає в тому, що «у реальному світі Людина проявляється у двох іпостасях – чоловік і жінка, які, у свою чергу, не просто дві біологічно різнопланові особи, а два різні світи зі своїми моральними цінностями, критеріями оцінки, поглядами» [9: 371]. Ю. Ковалюк зауважує, що це твердження «релевантне лише для української ідіоматики, тоді як в англійській ідіоматиці більшість ідіом позбавлені маскулінних / фемінних сем, а останні можуть лише бути актуалізовані в дискурсі» [6]. Антропний код культури об'єктивує вираження концепту *людина* та його проявів. В англійській ідіоматиці антропний код найчастіше проявляється у поєднанні з діяльнісним і поведінковим кодами культури. В [6] виявлено актуалізацію антропного коду культури на основі аналізу британських ідіом фразеосемантичних групи «трудові відносини», «магічні здібності» та «міжособистісні відносини».

О. Галинська антропний код культури позиціонує як сукупність номінацій людини в її фізичних, реляційних або функційних іпостасях, які позначають різні аспекти життя людини, її якісні і кількісні характеристики,

фізичні, емоційні стани (*у матері годитися* ('бути набагато старшим від когонебудь'), *баба Палажка* ('язиката, чванлива'); англ. *to blush like a girl* ('почервоніти, як дівчина; ≈зашарітися як маків цвіт'), *a man of fortune* ('багата людина')) [3: 47].

Т. Серопегіна розглядає антропоморфний код англійської лінгвокультури як сукупність вторинних номінацій особи (онімів), які репрезентують ментальні, фізичні, інтелектуальні, емоційні та соціальні характеристики людини [12]. Мовознавець доводить, що: 1) найбільш частотним способом актуалізації антропоморфного коду англійської лінгвокультури є оцінні номінації особи, виражені антропонімами і зоонімами з пейоративною та меліоративною оцінкою, які функціують у текстах як прецедентні; 2) джерелом антропоморфного коду культури виступають прецедентні імена з різних сфер, зокрема національна література, національна історія, міфологія, сакральні політеологічні тексти (Біблія, Тора, Талмуд, Коран), сучасні кіно- і телетексти; 3) динаміка антропоморфного коду маніфестована в чотирьох способах модифікації оцінного модусу прецедентних імен (пейоратизації (основний спосіб модифікації оцінності імен особи), меліоризації (визначувана мінімальною частотністю), інвектизації та символізації (реалізують максимальний ступінь вираження оцінного значення і в такий спосіб блокують модифікацію оцінного модусу прецедентного імені)).

2. Структура антропного коду культури у фразеології найбільш ґрунтовно опрацьована в працях Л. Савченко. Беручи до уваги міркування про приналежність до антропного коду різних характеристик, пов'язаних з людиною (дії, процеси, поведінка, емоції, розумова діяльність тощо), у структурі коду авторка видаляє субкоди: 1) антропоморфний (*як Тарас Бульба з Андриєм*) – це сукупність власних імен і загальних назв людини, її ієрархічних найменувань, назв за професійною приналежністю або соціальним статусом, національних або фамільних назв, які наділені додатковими культурними характеристиками, що надають у мові культури цим лексемам семіотичного статусу; 2) антропно-ментальний (*плести банелюки*) – це сукупність найменувань уявлень людини, пов'язаних з ментальними проявами і їх назвами, що несуть додаткову культурно значущу характеристику і надають цим номінатам роль знаків мови культури; 3) антропно-інтелектуальний (*розуму не позичати*) – сукупність номінатів, що вказують на здатність людини до висновку на ґрунті аналогії, до формування «абстрагування від фізичних властивостей людини як таких і до їх «перенесення» в сферу її інтелектуальних характеристик»; безпосередньо співвідноситься з бінарною опозицією 'розумний / дурний'; 4) антропно-сенсорний (*хоч голки збирай*) охоплює чуттєвий рівень відображення дійсності, тобто екстероцептивні відчуття, які виникають під дією зовнішніх подразників; 5) антропно-емоційний (*зігнулися в три погибелі*) – сукупність номінатів, що позначають емоційні переживання життєвих явищ, почуття людини, зумовлені ставленням

до потреб суб'єкта; 6) антропно-аксіологічний (*кинути в дрозд (в трясію)*) – сукупність номіналом, що позначають якісні характеристики людини і їх оцінку: риси характеру, зовнішній вигляд, внутрішні якості людини; 7) антропно-діяльнісний (*лизати п'яти*) – сукупність номіналом, які позначають дії, що виконуються людиною, властиві їй процеси, фізичні стани, жести і мімічні рухи, просторові виміри.

Ієрархічну модель антропного коду культури з системою субкодів I-II рівнів представлено в Таблиці 1.

Таблиця 1

Ієрархічна модель антропного коду культури (за Л. Савченко)

Субкоди I рівня	Субкоди II рівня
антропоморфний	антропно- ієрархічний (<i>велика риба</i>)
	антропно- соціальний (<i>вільний козак</i>)
	антропно-національний (<i>крутить як циган сонцем</i>)
	антропно-професійний (<i>через вулицю бондар</i>)
	антропно- сімейний (<i>як мати народила</i>)
	антропно-онімічний (<i>як Пилип з конопель</i>)
антропно-ментальний	мнемонічний (<i>тримати в голові</i>)
	мисленнєвий (<i>і не думати</i>)
	сприйняття (<i>не береться до голови</i>)
	уваги (<i>не дрімати</i>)
	уяви (<i>переконуватися уявою</i>)
	воли (<i>не схилити голови</i>)
	мовленнєвий (<i>плести банелюки (плетеники)</i>)
антропно-інтелектуальний	свідомості (<i>звернути з дороги</i>)
антропно-сенсорний	візуальний (зоровий) (<i>хоч оком сети</i>)
	звуковий (слуховий) (<i>лягати від сміху</i>)
	одоричний (нюховий) (<i>нюхом чути</i>)
	смаковий (<i>солодити свою душу</i>)
	тактильний (дотиковий)
антропно-емоційний	
антропно-аксіологічний	
антропно-діяльнісний	антропно-процесуальний (<i>дати маху</i>)
	антропно-акціональний (<i>засилати старостів за рушниками</i>)
	антропно- руховий (<i>кинути камінь</i>)
	антропно-жестовий (<i>накласти на себе руки</i>)
	антропно-мімічний (<i>схриватися як середа на п'ятницю</i>)
	антропно-поведінковий (<i>лизати п'яти</i>)
	антропно-фізичний (<i>рубати канати</i>)
	антропно- дозвільний (<i>потанцювати циганською халандри</i>)

У класифікації почуттів за модальністю Л. Савченко виділяє субкоди III рівня: кінетичний (*бити бицем*); статичний (*сидіти каменем*); температурний (*гарячий серцем*); больовий (*пропекти до живого*); органічний (*у голові замакітрилося*); вібрантний (*дрижаки пробирають*).

4. Універсальність культурних кодів можна пояснити тим, що вони співвідносяться з антропним простором, у центрі якого перебуває людина. Під антропоморфним кодом культури розуміємо сукупність найменувань людини загалом і уявлень про неї. Основними ознаками антропоморфного коду культури постають: найскладніший із кодів культури, оскільки людина – багатогранна субстанція, центр Всесвіту, і відображення концепту *людина* у фразеології охоплює її базовий шар; тісний зв'язок із соматичним кодом культури, оскільки репрезентує матеріальну (тілесну) форму людини; ієрархічна структура з системою субкодів різних рівнів.

Перспективу дослідження вбачаємо в опрацюванні проєктної таблиці для лінгвістичної бази даних антропоморфного коду культури в українській фразеології.

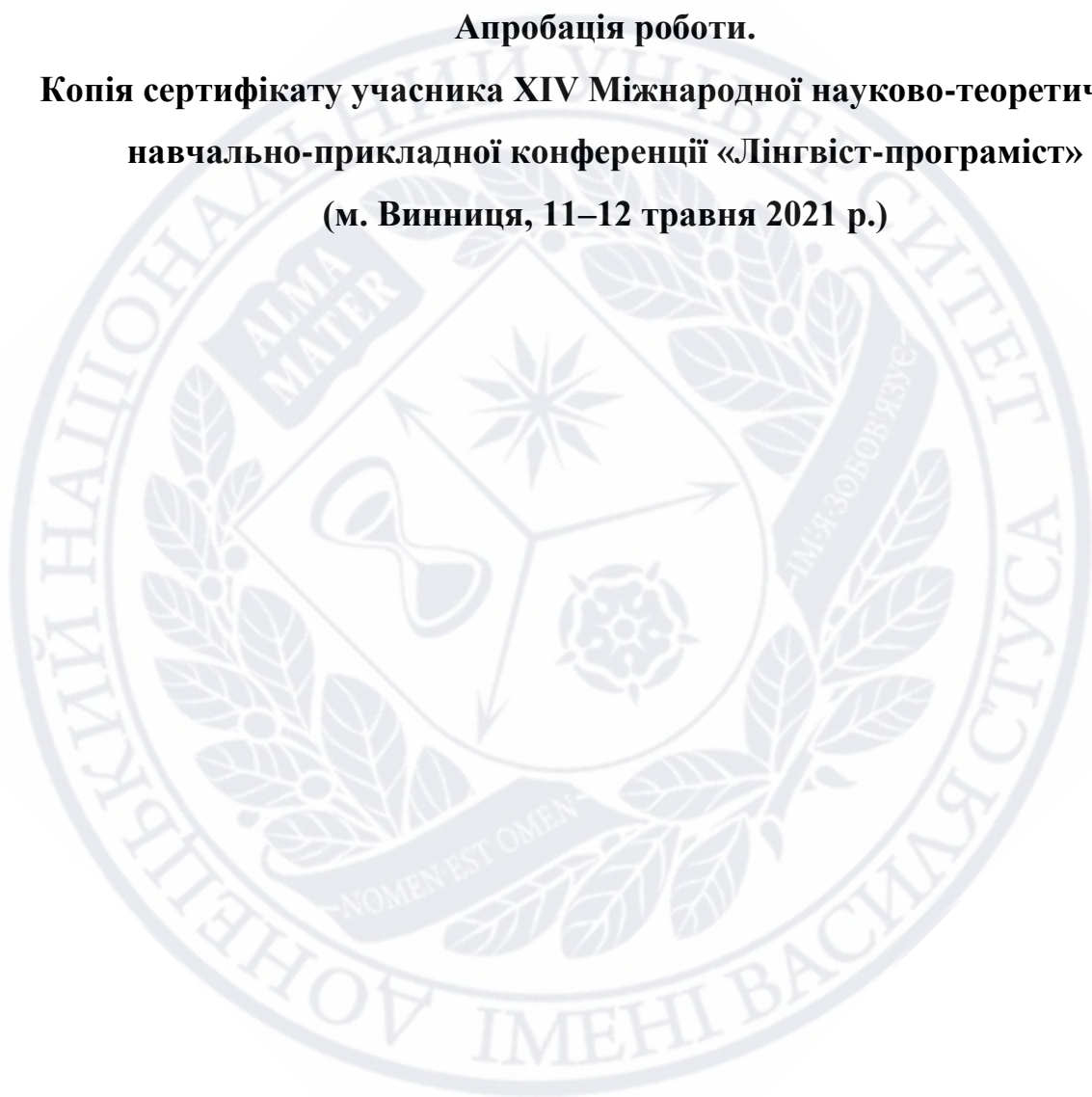
Література

1. **Антропологічний код української культури і цивілізації** (у двох кн.) О.О. Рафальський (керівник авторського колективу), Я.С. Калакура, В.П. Коцур, М.Ф. Юрій (наук. ред.). К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2020. Кн. 1. 432 с.
2. **Арутюнова Н.Д.** Язык и мир человека. М.: Языки русской культуры, 1999. 896 с.
3. **Галинська О.** Типологія кодів культури в українській і англійській інтертекстуальній фразеології. *Філологічні трактати*. 2011. Т. 3. №2. С. 45-51.
4. **Гарбера І.В.** Мовноареальне поле концепту *Людина*: фразеологовий рівень і лінгвокомп'ютерне моделювання. Вінниця: «Ніланд-ЛТД», 2018. 172 с.
5. **Гачев Г.Д.** Национальные образы мира. Космо-Психо-Логос. М.: Прогресс-Культура, 1995. 480 с.
6. **Ковалюк Ю.В.** Культурні коди в ідіоматиці (на матеріалі британських ідіом). *Scientific Researches and Their Practical Application. Modern State and Ways of Development*. 2014. Режим доступу: <http://www.sworld.com.ua/konfer36/731.pdf>.
7. **Краснобаєва-Чорна Ж.** Вторинна знакова система ціннісної картини світу у фраземі. Вінниця: ТОВ «Твори», 2020. 172 с.
8. **Левченко О.П.** Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2005. 353 с.
9. **Савченко Л.В.** Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови: етимологічний та етнолінгвістичний аспекти. Сімферополь: Доля, 2013. 600 с.
10. **Савченко Л.** Модель субстанціональних кодів культури (на прикладі фразеосистеми російського і українського мов). *Культура народів Причорномор'я*. 2014. №275. С. 175-178.
11. **Селіванова О.О.** Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти). К. – Черкаси: Брама, 2004. 276 с.
12. **Серонегіна Т.В.** Динаміка оцінюваності в антропоморфному коді культури. *Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 2, Языковедение*. 2011. №1(13). С. 178-183.
13. **Телия В.Н.** Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. М.: Школа «Языки русской культуры», 1996. 288 с.

Додаток Б.

Апробація роботи.

**Копія сертифікату учасника XIV Міжнародної науково-теоретичної і
навчально-прикладної конференції «Лінгвіст-програміст»
(м. Вінниця, 11–12 травня 2021 р.)**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

СЕРТИФІКАТ

виданий

Міщенко Ользі

про те, що вона 11-12 травня 2021 року взяла участь у роботі
XIV Міжнародної науково-теоретичної і навчально-прикладної
конференції «Лінгвіст-програміст» і виступила з доповіддю
«До питання про антропоморфний код культури у фразеології:
кваліфікаційні та структурні ознаки».

Проректор з наукової роботи

Хаджинов І.В.

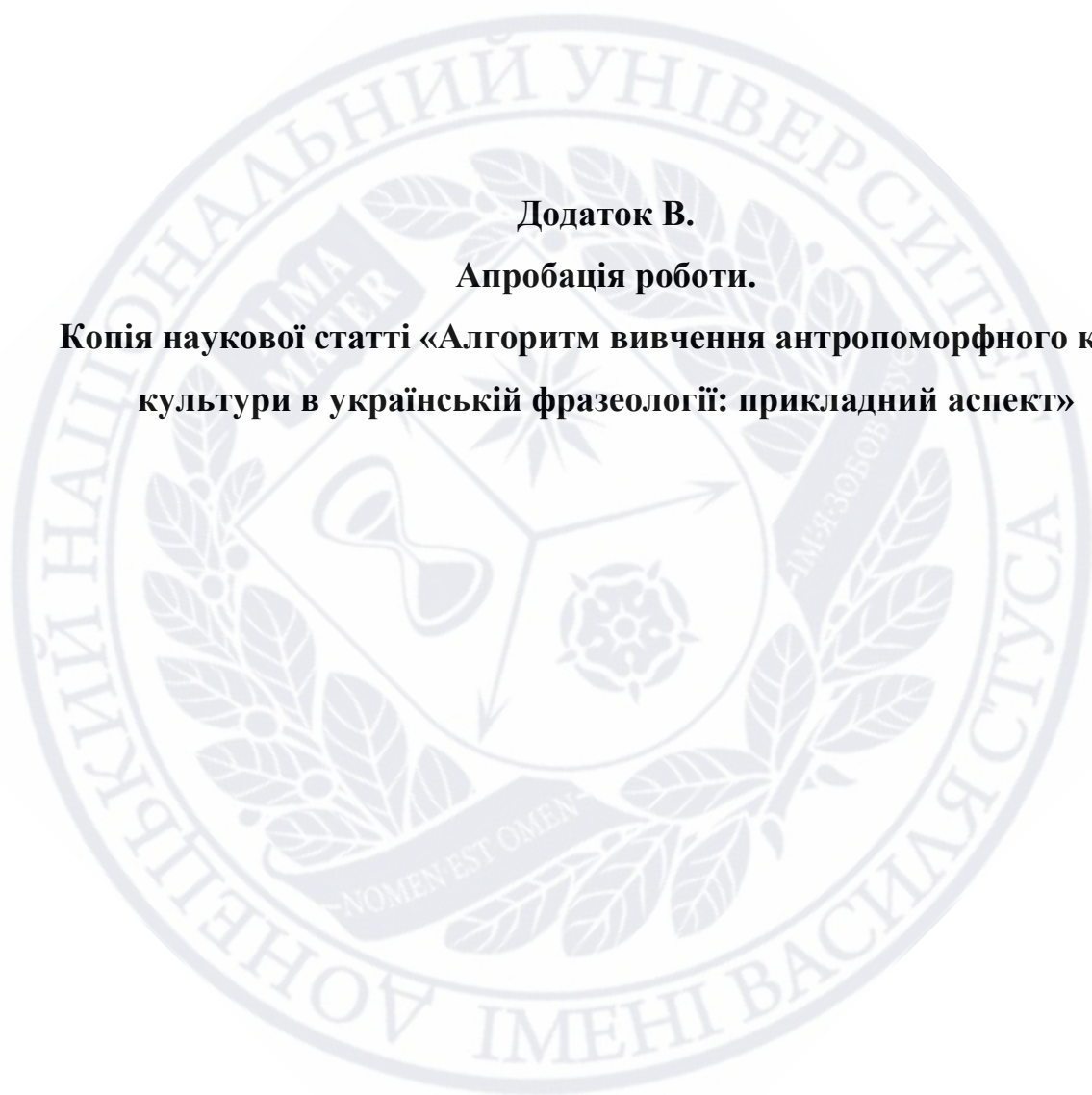
Хаджинов І.В.

2021 р.

Додаток В.

Апробація роботи.

**Копія наукової статті «Алгоритм вивчення антропоморфного коду
культури в українській фразеології: прикладний аспект»**

ISSN 2617-0922 (Online)

ISSN 2617-0914 (Print)

**ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА
СТУДЕНТСЬКЕ НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО**

ВІСНИК

СТУДЕНТСЬКОГО НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА

ДОНЕЦЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ВИПУСК 13

ТОМ 2

**Вінниця
ДонНУ імені Василя Стуса
2021**

ДонНУ імені Василя Стуса
Донецький національний університет імені Василя Стуса

Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса. Том 2 / Ред. кол. Хаджинов І. В. (голова) та ін. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2021. Вип. 13. Т. 2. 348 с.

Редакційна колегія
Вісника студентського наукового товариства
Донецького національного університету імені Василя Стуса

Головний редактор:

Хаджинов І. В., д-р екон. наук, професор

Відповідальні редактори:

Дороніна О. А., д-р екон. наук, професор

Пятницькова І. В., канд. іст. наук, доцент

Прямухіна Н. В., д-р екон. наук, доцент

Барібін О. І., канд. техн. наук

Леоніда Н. Г., канд. хім. наук, доцент

Залужна О. О., канд. філол. наук, доцент

Оверчук В. А., д-р екон. наук, доцент

Гоцуляк Ю. В., канд. юрид. наук

Попов В. Ю., д-р філософ. наук, професор

Зарішняк І. М., канд. пед. наук, доцент

Роботи друкуються в авторській редакції, в збірці максимально зменшено втручання в обсяг та структуру відібраних до друку матеріалів. Редакційна колегія не несе відповідальності за достовірність статистичної та іншої інформації, що надано в рукописах, та залишає за собою право не розділяти поглядів деяких авторів на ті чи інші питання. Прізвища та ініціали наукового керівника – підкреслені.

*Друкується за рішенням Вченої ради
Донецького національного університету імені Василя Стуса
(протокол № 14 від «29» квітня 2021 р.)*

ISSN 2617-0922 (Online)

ISSN 2617-0914 (Print)

Адреса редакції:

21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21, к. 611;

тел.: (0432) 50-89-37;

e-mail: Immilt.div@donnu.edu.ua, <http://jvestnik-sss.donnu.edu.ua>

© Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2021

© Студентське наукове товариство, 2021

Захарчук Д. О. Правові аспекти поліпрагматії як моделі забезпечення лікарськими засобами: поняття, причини, наслідки.....	101
Зубицька І. В. Особливості суб'єктного складу за договором найму (оренди) житла приватного житлового фонду.....	107

Філологія

Горобець В. А. Профілактика емоційного вигорання банківських працівників.....	111
Дармограй І. В. Функціонування колоронімів у сучасному англійськомовному рекламному тексті.....	115
Доценко Д. В. Корекція негативних емоційних станів дітей молодшого шкільного віку.....	119
Ковальчук Н. Д. Діагностика психологічних особливостей осіб, які мають судимість.....	123
Левіна М. В. Структурно-граматичні особливості англійськомовних рекламних слоганів одягу та взуття.....	126
Лучицька Ю. О. Дискурс вакцинації в українській політичній комунікації (за матеріалами дописів українських політиків у Telegram).....	129
Мартиненко І. О. Сучасні медіа маніпуляції.....	133
Мельник П. П. Визначення поняття військової лексики та підходи до її вивчення.....	137
Мищенко О. С. Алгоритм вивчення антропоморфного коду культури в українській фразеології: прикладний аспект.....	141
Назарчук О. О. Семантичні особливості оцінної лексики в сучасному англійськомовному інтернет дискурсі (на матеріалі відгуків на сучасні бренди одягу).....	146
Осауко В. І. Деякі складники моделі наближення України до ЄС.....	150
Покора М. П. Структурно-семантичний аналіз складних економічних термінів у сучасній німецькій мові та їхній переклад українською мовою (на матеріалі німецькомовних газет).....	153
Родлер А. Ю. Структурно-семантичні особливості номінації продуктів харчування та страв в англійськомовному Youtube дискурсі.....	157
Стеценко К. С. Особливості перекладу поезії Василя Стуса.....	160
Стовбун О. В. Забезпечення національної безпеки в процесі реалізації державної політики України.....	164
Табаран Д. О. Особливості мовної поведінки персонажа художнього твору і її перекладу на матеріалі дискурсивних фрагментів роману Д. Кіза «Flowers for Algernon».....	168
Треско Л. В. Кінодискурс в сучасному англійсько- та українськомовному кінематографі.....	172
Цимбалюк Н. С. «Заплакана Європа» Наталки Доляк: феміністичний дискурс.....	175
Чумак Р. О. Особливості медичної термінології у середньовісній німецькій мові.....	181
Шах К. М. Механізми вербалізації емоційного стану Василя Стуса у «Листах до сина».....	184
Яремійчук О. В. Когнітивні стилі та особливості прояву стресостійкості у студентської молоді.....	189

scientists, considers what a military term is and briefly presents the classification of military terms, as well as defines and classifies the emotionally colored vocabulary.

Key words: military vocabulary, military term.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Нетобин Л. Л. Военный перевод и его особенности : учебник военного перевода (общий курс). М. : Воениздат, 1981. 379 с.
2. Аксенов А. Т. К вопросу о взаимодействии между английской военной терминологией и общенародной лексикой : автореф. дис. ... канд. филол. наук. М., 1954. 17 с.
3. Василенко Д. В. Словообразовательные процессы в сфере военной лексики. // *Міжвузівської конференції молодих учених «Сучасні проблеми та перспективи дослідження романських і германських мов і літератур»*. Донецьк, 2004. 363 с.
4. Лату М. Н. Англоязычная военная терминология в ее историческом развитии: структурно-семантический и когнитивно-фреймовый аспекты : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Ростов н/Д, 2009.
5. Пекарекая Л. А. О принципах и методике анализа современной военной терминологии. *Подготовка и использование научно-технических словарей в системе информационного обеспечения*. Москва: Русский язык, 1986. С. 95–96.
6. Шевчук В. Н. Военно-терминологическая система в статике и динамике : автореф. дисс. д-ра филол. наук. М., 1985. 43 с.
7. Аристов Н. Б. Военно-морские силы США и Великобритании. М. : Воениздат, 1997. 202 с.
8. Howard D., 1965. United States Marine Corps Slang. *American Speech*, 3.
9. Fries C., 1947. Usage Levels And Dialect Distribution. *The American College Dictionary*. New-York: New American Library.

УДК 81'373.72+81'272

АЛГОРИТМ ВИВЧЕННЯ АНТРОПОМОРФНОГО КОДУ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ: ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ

О. Міщенко, Ж. Краснобава-Чорна

Анотація. Антропоморфний код культури (АКК) позиціоновано як базовий культурний код. Характеризовано кваліфікаційні ознаки АКК у сучасній лінгвістиці. Опис специфіки АКК у фразеології здійснено за допомогою методу тематичних полів. За такого підходу фразеосемантичне поле корелює з певним кодом культури (антропоморфним), а фразеосемантичне група – з субкодом культури. Опрацьовано алгоритм вивчення АКК в українській фразеології з проєктуванням на лінгвістичну базу даних: 1) встановлення показників антропоморфного коду культури у джерельній базі; 2) членування на субкоди з опертям на ідеографічну класифікацію показників АКК; 3) наповнення ілюстративним матеріалом фразеосемантичних груп; 4) укладання проєктної таблиці для лінгвістичної бази даних аналізованого коду культури. Проєктна таблиця становить інфологічний етап укладання лінгвістичної бази даних.

Ключові слова: антропоморфний код культури, лінгвістична база даних, проєктна таблиця, субкод культури, фразеологічна одиниця.

Антропоморфний код культури належить до базових культурних кодів (соматичний, просторовий, часовий, предметний, біоморфний, духовний тощо) та бере участь у структуруванні й оцінюванні людини [Гарбера 2019; Савченко 2013; Селіванова 2004]. Основними ознаками антропоморфного коду культури вважаємо: складність, оскільки людина – це багатогранна субстанція, центр Всесвіту, і відображення концепту *людина* у фразеології охоплює її базовий шар; б) тісний зв'язок із соматичним кодом культури, оскільки репрезентує матеріальну (тілесну) форму людини; в) ієрархічна структура з системою субкодів різних рівнів [Міщенко 2021].

Актуальність статті мотивована необхідністю вивчення антропоморфного коду культури в українській фразеології з використанням прикладних методик дослідження.

Мета статті – опрацювати алгоритм вивчення антропоморфного коду культури в українській фразеології з проектуванням на лінгвістичну базу даних.

Опис специфіки антропоморфного коду культури у фразеології здійснено за допомогою *методу тематичних полів*, тобто через фразеосемантичні поля та фразеосемантичні групи, де *фразеосемантичним полем* постає сукупність фразеосемантичних груп, об'єднаних однією архісемою (гіперсемою), що наявна у фраземному значенні всіх членів групи та відображає їхні спільні категорійні властивості й ознаки, *фразеосемантичною групою* – сукупність фразеологічних одиниць (ФО), об'єднаних диференційною семою (гіPOSEMOЮ), за якою розрізняють предмети й явища того самого класу і яка пов'язує їх опозитивними відношеннями схожості або протиставлення [Краснобаєва-Чорна 2018]. За такого підходу фразеосемантичне поле корелює з певним кодом культури (у нашому випадку – з антропоморфним), а фразеосемантична група – з субкодом культури.

Джерельна база дослідження становить 171 ФО з компонентом-назва людини в українській мові, дібраних шляхом суцільного обстеження з академічного словника фразеологізмів української мови та 171 мікроконтекст їхнього вживання.

Алгоритм вивчення антропоморфного коду культури в українській фразеології передбачає послідовну реалізацію чотирьох кроків.

Крок 1. Виокремлення показників антропоморфного коду культури у джерельній базі студіювання: Арап, Аристократ, Баба¹, Батьки, Батько, Бондар, Брат, Буваець, Вдівець (удівець), Вдова (удова), Віходець, Відьма, Володар, Ворог, Геній, Глухий, Голландець, Господар, Дитина, Дитя, Дівер, Дівка, Дівчина, Дід, Діти¹, Донечка, Доня, Дурак, Дурень, Дурник, Живий, Жилець, Жнець, Зівака, Кат, Каторжний, Козак, Компанія, Товариство, Король, Ледар, Ледащо, Лицар, Лукавий, Люди, Людина, Лялечка, Маг, Майстер, Малий, Мати¹, Мертвий, Мрець, Мудрець, Особа, Пан, Пані, Пара, Піп, Плем'я, Полохливий, Помагач, Праведний, Праведник, Прадід, Родич, Сват¹, Сваха, Свекор, Свояк, Святий, Сестра, Син, Синоч, Сирота, Сліпий, Старий, Староста, Труп, Трус², Хазяїн, Цабé, Цар, Циган, Чарівник-Чародій, Чоловік, Швець.

Крок 2. Членування на субкоди з опертим на ідеографічну класифікацію показників антропоморфного коду культури. У роботі виокремлено:

1) власне-антропоморфний субкод: компанія = товариство, люди, людина, особа, пара, плем'я;

2) антропоморфно-родинний субкод: баба¹, батьки, батько, брат, вдівець (удівець), вдова (удова), дитина, дитя, дівер, дівка = дівчина, дід, діти¹, донечка = доня = дочка, мати¹, прадід, родич, сват¹, сваха, свекор, свояк, сестра, син, синоч, сирота, чоловік, «баба + дівер», «баба + дівка», «брат + сестра», «брат + сват», «дід + прадід», «мама + донечка / доня», «мама + синоч»;

3) антропоморфно-професійний субкод: бондар, відьма, жнець, маг, майстер, піп, староста, чарівник, чародій, швець, «маг + чародій / чарівник» (фокусник), «швець + жнець»;

4) антропоморфно-національний субкод: арап, голландець, циган;

5) антропоморфно-соціальний субкод: аристократ, буваець, володар, господар, козак, король, пан, пані, помагач, хазяїн, цабé, цар;

6) антропоморфно-інтелектуальний: геній, дурак, дурень, дурник, мудрець;

7) антропоморфно-фізіологічний субкод: живий, жилець, мертвий, мрець, труп, «живий + мертвий»;

8) антропоморфно-сенсорний субкод: глухий, сліпий;

9) антропоморфно-аксіологічний субкод: ворог, зівака, кат, каторжний, ледар, ледащо, лицар, лукавий, лялечка, полохливий, праведний, праведник, святий, трус²;

10) антропоморфно-віковий субкод: малий, старий, «малий + старий».

Ідеографічний залишок становить показник *віходець*.

Крок 3. Наповнення ілюстративним матеріалом фразеосемантичних груп. Розглянемо на прикладі антропоморфно-аксіологічного субкоду.

Антропоморфно-аксіологічний субкод (ААСК) – це сукупність загальних назв людини, що позначають якісні характеристики людини і їх оцінку й апелюють до людських цінностей.

1. Ворог. '1. Той, хто перебуває в стані ворожнечі, боротьби з ким-небудь; недруг, супротивник / чого. Принциповий противник чого-небудь. 2. також збірн. Супротивник на війні, у воєнних діях' [СУМ, 1, с. 739]. ФО:

1) *не взяв ворог (враг)*, жарт. ('уживається для вираження захоплення, здивування з якого-небудь приводу або незадоволення кимсь, чимсь').

2. Зівака. зневажл. '1. Людина, яка від нічого робити задивляється на кого-, що-небудь' [СУМ, 3, с. 570]. ФО:

2) *зівак довити*, зневажл. ('бути неухважним, роззявкуватим і т. ін. (1)').

3. Кат. '1. Той, хто здійснює смертні вироки або тілесне покарання, бере на тортури. 2. перен. Той, хто тиранить, убиває, мучить; мучитель, недоліжок' [СУМ, 4, с. 116]. ФО:

3) *кат катом; кат з катів* ('дуже жорстокий, немилосердний (про людину)').

4. Каторжний. '1. Прикм. до каторга. // у знач. ім. каторжний, ного, чол.; каторжна, ної, жін. Те саме, що каторжник, каторжниця' [СУМ, 4, с. 120]. ФО:

4) *як каторжний*, зі сл. працювати, турбуватися і т. ін. ('дуже, надмірно, надто багато').

5. Ледар. 'Людина, яка не любить працювати; ледачий' [СУМ, 4, с. 466]. ФО:

5) *ледаря празнувати*, жарт. ('нічого не робити; байдикувати, гуляти').

6. Ледащо. зневажл. '1. Те саме, що ледар. 2. Людина, яка поводить себе легковажно, безпутно' [СУМ, 4, с. 467]. ФО:

6) *пуститися в ледащо* ('почати робити вчинки, що викликають загальний осуд; уникати праці, вести себе безпутно, легковажно').

7. Лицар. '1. іст. Західноєвропейський середньовічний феодал, який належав до військово-дворянського стану / Воїн з важким озброєнням і спорядженням. 2. іст. Вільний козак-запорожець, якому властиві козацька доблесть і воєнне мистецтво. 3. перен. Самовідданий, благородний захисник кого-, чого-небудь. 4. перен., розм. Вихована, підкреслено чемна людина' [СУМ, 4, с. 499]. ФО:

7) *лицар печального (сумного) образу*, книжн. ('наївна людина, пустий мрійник, що нагадує відомого літературного персонажа');

8) *лицар серця*, жарт. ('об'єкт кохання; коханий чоловік').

8. Лукавий. '1. Здатний на різні хитрощі або жарту // Власн. людині з такою влачею // Сповнений добродушних хитрощів; грайливий (про очі, погляд і т. ін.). 2. Здатний на нещирість, брехню; схидний // Який таїть у собі нещирість, брехню, схидність. 3. Який має злі, ворожі наміри; підступний // Який є результатом підступності. 4. заст. Грішний, нечестивий' [СУМ, 4, с. 553]. ФО:

9) *лукавий підкусив (напав, підбив і т. ін.)* ('хтось зробив хитрий, необдуманий або небажаний для когось вчинок');

10) *від лукавого*, ірон. ('те, що суперечить певним нормам, канонам і т. ін.; щось не таке як прийнято, як треба').

9. Лялечка. '1. Зменш.-пестл. до лялька 1, 2. // перен. Гарна жінка, схожа на іграшку вбранням і виглядом' [СУМ, 4, с. 579]. ФО:

11) *як (мов, наче і т. ін.) лялечка* ('дуже гарний, вродливий (про людину) (1)');

12) *ні (ані) лялечки* ('немає жодної людини; абсолютно нікого');

13) *хоч би тобі лялечка*, жарт.; *хоч би тобі лялечка озвалася* ('абсолютно нікого немає, жодної людини').

10. Праведний. '1. Який дотримується заповідей, моральних приписів якоїсь релігії; безгрішний // Який узгоджується з релігійними приписами, але суперечить гуманним

принципам // у знач. ім. праведний, ного, чол. Той, хто дотримується заповідей, моральних приписів якоїсь релігії; безгрішний. 2. Справедливий, правильний' [СУМ, 7, с. 500]. ФО:

14) повернути / рідко повертати на путь праведних, заст. ('почати жити відповідно до прийнятих норм поведінки, моралі і т. ін.').

11. Праведник. 'Людина, яка суворо дотримується заповідей, моральних приписів якоїсь релігії // Мешканець біблійного раю // Людина, що не має або не почуває за собою провини' [СУМ, 7, с. 501]. ФО:

15) сном праведника (праведників, праведних і т. ін.), зі сл. спати ('спокійно, міцно, безтурботно').

12. Полохливий. 'Який легко полохається / Який виражає страх, переляк / Проінтий страхом, переляком / Сповнений занепокоєння, хвилювання і т. ін.; неспокійний, тривожний' [СУМ, 7, с. 99]. ФО:

16) не з полахливих (полахких) ('сміливий, небоязкий').

13. Святий. '1. Пов'язаний з релігією, богом, наділений божественною силою. 2. Який, за християнською релігією, провів життя в служінні богові й якого після смерті церква визнала небесним заступником віруючих / Праведний, непорочний, угодний богові / у знач. ім. святі, тих, мн. (одн. святий, того, чол.; свята, тої, жін.). Люди, які все життя присвятили служінню богові й після смерті визнані церквою небесними заступниками віруючих / у знач. ім. святі, тих, мн. Те саме, що ікони. 3. Стос. до великодня. 4. перен. Морально чистий, благородний, бездоганний у житті, поведінці тощо // Не винний у чому-небудь, перед кимсь; безгрішний // у знач. ім. святий, того, чол.; свята, тої, жін. Людина, яка не винна ні в чому, ні перед ким // Чистий, благородний' [СУМ, 9, с. 101].

17) хоч святих виносъ [із хати] ('неможливо витеріти, витримати щось');

18) святая (святая, святе) святих, книжн. ('що-небудь найдорожче, найзаповітніше (1); щось неприступне для непосвячених (2); місце, доступне, відкрите для небагатьох (3)').

14. Трує², розм. 'Те саме, що боягут; страхополох' [СУМ, 10, с. 300]. ФО:

19) труса празнувати, жарт. ('відчувати страх; лякатися, боятися').

Крок 4. Укладання проєктної таблиці для лінгвістичної бази даних аналізованого коду культури. Проєктна таблиця (див. Табл. 1) містить інформацію про показник антропоморфного коду (АКК), фразеологічна одиниця (ФО), стилістична характеристика, різновид субкоду антропоморфного коду, значення фразеологізму, контекст. Зразок проєктної таблиці подано в Табл. 2.

Таблиця 1

Проєктна таблиця антропоморфного коду культури: шаблон

Показник АКК	ФО	Стилістична хар-ка	Субкод	Значення ФО	Контекст

Таблиця 2

Проєктна таблиця антропоморфного коду культури: зразок

Показник АКК	ФО	Стилістична хар-ка	Субкод	Значення ФО	Контекст
Ледар	ледаря празнувати	жарт.	ААСК	нічого не робити; байдкувати, гуляти	– Посиділи з Ольгою-сторожикою, пограли в мовчаники, і подалася собі під козухом ледаря празнувати... (А. Крижанівський)

Нині база даних вважається одним із найпоширеніших способів структурування, формалізації й упорядкування мовних даних, оскільки користувач має швидкий доступ до

необхідної йому інформації, а отже, дістає можливість за допомогою комп'ютера оперативно їх опрацьовувати за різними ознаками і з різною метою. Укладання лінгвістичної бази даних передбачає два етапи – інфологічний і датологічний. Перший етап – це етап вивчення й опису певної предметної галузі, її внутрішньої формалізації. Алгоритм вивчення антропоморфного коду культури в українській фразеології з проєктуванням на лінгвістичну базу даних передбачає послідовну реалізацію чотирьох кроків: 1) виокремлення показників антропоморфного коду культури у джерельній базі; 2) членування на субкоди з оперттям на ідеографічну класифікацію показників АКК; 3) наповнення ілюстративним матеріалом фразеосемантичних груп; 4) укладання проєктної таблиці для лінгвістичної бази даних аналізованого коду культури. Отже, результатом роботи лінгвіста на цьому етапі є концептуальна інформаційна модель предметної галузі (АКК) у вигляді проєктної таблиці.

Перспективу дослідження вбачаємо в реалізації датологічного етапу проєктування лінгвістичної бази даних антропоморфного коду культури в українській фразеології.

Анотація. Антропоморфний код культури (АКК) позиціонується як базовий культурний код. Характеризуються класифікаційні прийоми АКК в сучасній лінгвістичній. Опис специфіки АКК у фразеології здійснюється з помістю метода тематических полів. При такому підході фразеосемантичне поле корелює з певним культурним кодом (антропоморфним), а фразеосемантична група – з субкодом культури. Розроблений алгоритм вивчення АКК в українській фразеології є проєктуванням на лінгвістичну базу даних: 1) виділення показників антропоморфного коду культури в ілюстративній базі; 2) членування на субкоди з опорою на ідеографічну класифікацію показників АКК; 3) наповнення ілюстративним матеріалом фразеосемантичних груп; 4) складання проєктної таблиці для лінгвістичної бази даних аналізованого коду культури. Проєктна таблиця становить інфологічний етап лінгвістичної бази даних.

Ключові слова: антропоморфний код культури, лінгвістична база даних, проєктна таблиця, субкод культури, фразеологічна одиниця.

Abstract. The Anthropomorphic Culture Code (ACC) is positioned as a basic cultural code. The qualification features of the ACC in modern linguistics are characterized. The description of the specifics of the ACC in phraseology is carried out using the method of thematic fields. With this approach, the phraseosemantic field correlates with a certain culture code (anthropomorphic), and the phraseosemantic group – with the culture subcode. The algorithm of studying the ACC in Ukrainian phraseology with the design for the linguistic database has been worked out: 1) the selection of indicators of the anthropomorphic code of culture in the source database; 2) division into subcodes based on the ideographic classification of the ACC indicators; 3) filling phraseosemantic groups with illustrative material; 4) the conclusion of the design table for the linguistic database of the analyzed culture code. The design table represents the infological stage of the conclusion of the linguistic database.

Key-words: anthropomorphic culture code, linguistic database, project table, culture subcode, phraseological unit.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гарбера І. Лінгвістична база даних «Концепт людини у фразеології східнослов'янських українських говірок»: структура та функції. *Лінгвістичні студії Linguistic Studies*. 2019. Вип. 37. С. 123–130.
2. Краснобаєва-Чорна Ж.В. Фраземіка та фраземографія в сучасній лінгвопарадигмі: [підручник для студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів]. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2018. – 202 с.
3. Міщенко О. До питання про антропоморфний код культури у фразеології: кваліфікаційні та структурні ознаки. *Дискокомп'ютерні дослідження: зб. наук. праць*. Вип. 14. Вінниця: ДонНУ ім. Василя Стуса, 2021. С. 51–55.
4. Савченко Л.В. Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови: етимологічний та етнолінгвістичний аспекти. Сімферополь: Доля, 2013. 600 с.
5. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (аспектологічний та етнокультурний аспекти). К. Черкаси: Брама, 2004. 276 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. СУМ 1971-1979: Словник української мови: В 11 т. [ред. кол. І. К. Білодід, А. А. Бурячок]. К.: Наук. думка, 1971–1979.
2. СФУМ 2003: Словник фразеологізмів української мови [уклад. В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук]. К.: Наукова думка, 2003. 1104 с.